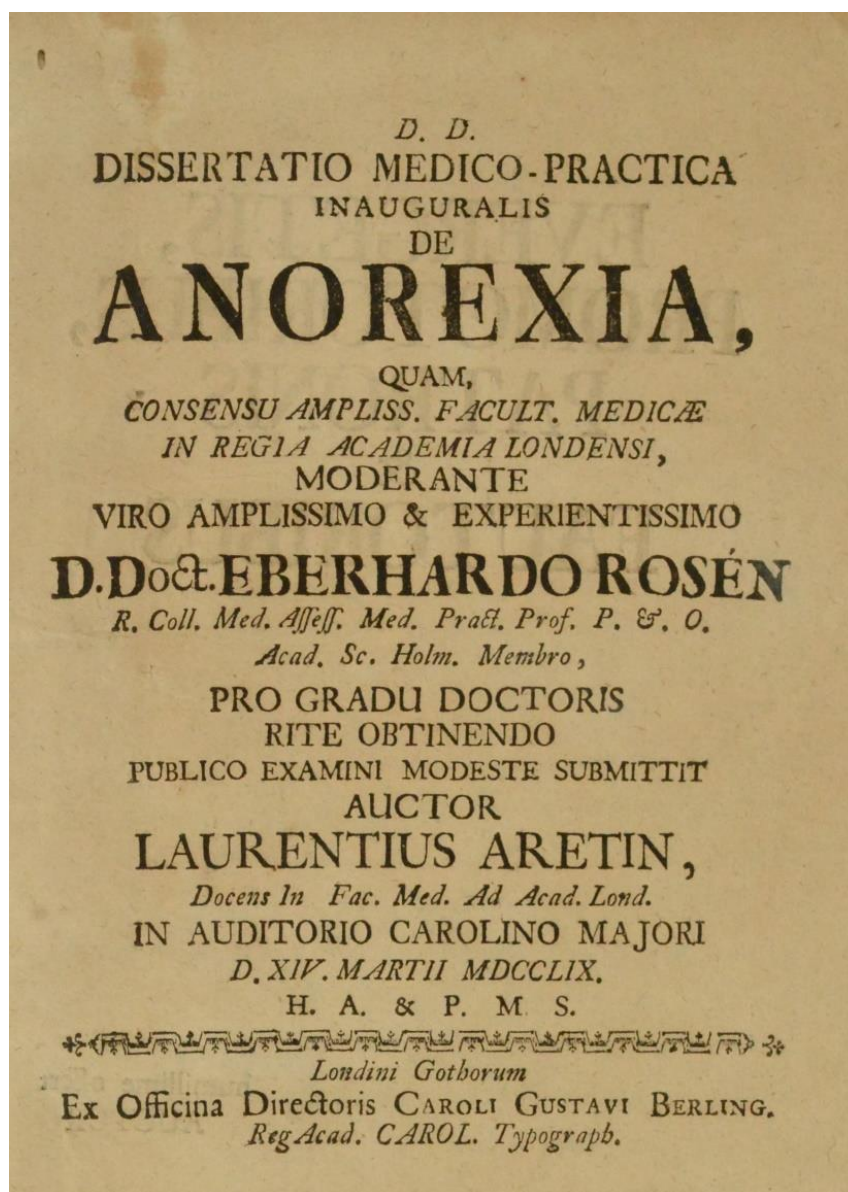

Lunds Universitet
Språk- och litteraturcentrum
Handledare: Cajsa Sjöberg
2023-06-09

Kandidatuppsats i Latin
Carin Sjölin
LATK11

De Anorexia - en 1700-talsdissertation

Innehåll

1	Inledning.....	3
1.1	Bakgrund	3
1.2	Material och metod.....	3
1.3	Syfte.....	5
2	Medicinhistorisk bakgrund.....	6
2.1	Allmän medicinhistorisk bakgrund	6
2.2	Medicinhistorisk bakgrund – Sverige.....	7
2.3	Dissertationens kontext och samtida auktoriteter inom medicinsk vetenskap	8
2.4	Latinets användning som vetenskapligt språk inom medicinen på 1700-talet	13
3	Anorexi.....	15
3.1	Ett historiskt perspektiv på anorexi	15
3.2	Anorexibegreppet idag	17
4	Lars Aretins dissertation om anorexi	19
4.1	Vem var Lars Aretin ?	19
4.2	Sammandrag av dissertationen	21
4.2.1	Inledning.....	21
4.2.2	Beskrivning och definition av den ”naturliga hungern”.....	22
4.2.3	Definition av anorexi.....	22
4.2.4	Olika slag av anorexi, orsaker och botemedel – <i>Species, Causae et Curae</i>	24
4.3	Opponentens anteckningar - sammandrag.....	30
4.3.1	Opponentens inledning och beröm.....	31
4.3.2	Kritik mot Aretins sätt att använda latinets.	32
4.3.3	Kritik mot Aretins slutsatser i dissertationen	32
4.3.4	Kritik mot Aretins val av auktoriteter	33
4.3.5	Kritik av Aretins uppdelningar rörande orsaker och symtom och behandling... ..	34
4.3.6	Kritik gällande Aretins ifrågasättande av bruket av tobak.....	35
4.3.7	Opponentens övriga synpunkter.....	35
4.3.8	Opponentens avslutande kommentarer	35
4.4	Kommentarer till dissertationens innehåll	36
4.5	Kommentarer till opponentens synpunkter på dissertationen.....	37
5	Likheter och skillnader då och nu	39

6	Sammanfattning och avslutning	40
7	Källor, Litteratur, Referenser	43
8	Ordförklaringar.....	46
9	Appendix.	i
9.1	Dissertationen i originaltext på latin. Transkription	i
9.2	Översättning.....	xv
9.3	Opponentens handskrivna anteckningar som kommentarer till dissertationen. Transkription	xxxiii
9.4	Översättning av opponentens handskrivna anteckningar	xxxvii

1 Inledning

1.1 Bakgrund

För en tid sedan fick jag en förfrågan om att översätta en dissertation från 1700-talet om anorexi. Dissertationen ”de Anorexia” är skriven på latin och framlades för offentlig prövning den 14 mars 1759 vid Medicinska fakulteten vid Lunds universitet under Eberhard Roséns presidium.¹ Författaren till dissertationen är Lars Aretin (1707-1794). Han blev Medicine Doctor 1760 och Medicine Adjunkt vid Lunds universitet 1763.

En vanlig föreställning är att anorexi är en modern sjukdom, men som företeelse har anorexi i betydelsen aptitlöshet och kontrollerat ätande förekommit under långa tider. Genom Aretins dissertation får man en uppfattning om hur man på 1700-talet såg på sjukdomsbegreppet ”Anorexi”, vilka förklaringar som användes för att beskriva orsaker och symtom och vad som låg till grund för behandling och bot.

Jämsides med dissertationens tryckta text finns handskrivna anteckningar på latin. Dessa anteckningar är synpunkter och kritik från den person, som var opponent vid framläggandet av dissertationen. Anteckningarna gör det möjligt att också få en inblick i själva disputationsakten. Detta unika exemplar i kombination med dissertationens alltfjämt aktuella ämne väckte mitt intresse att skriva denna uppsats.

1.2 Material och metod

Som källa har jag använt ovannämnda exemplar av Lars Aretins dissertation, som även inkluderar opponentens anteckningar.

Som en förberedelse för uppsatsen har jag transkriberat den latinska texten samt översatt den tryckta texten och de handskrivna anteckningarna. Transkription och översättning återfinns i Appendix.

Aretin avsåg med sin dissertation att underlätta diagnostik genom att systematiskt göra en genomgång av symtom på anorexi, fastställa orsaker och därigenom underlätta beslut om rätt slags behandling. Jag har översiktligt beskrivit de medicinska teorier och läror som Aretin använde sig av och vilka personer han särskilt refererar till.

I sina anteckningar berömmar opponenten Aretin för dennes omsorgsfulla arbete men han kritiserar Aretins val av auktoriteter. Han har också synpunkter på hur Aretin använder latinet och på Aretins kritik mot bruket av tobak. I min disposition av uppsatsen har jag delvis utgått från opponentens kommentarer.

Lars Aretins dissertation från 1759 utgör ett exempel på de teorier, som var rådande under upplysningstiden. Mot bakgrund av naturvetenskapernas framsteg verkade tidsandan för

---

¹ Eberhard Rosén (1714-1796), senare adlad Rosenblad. Under Eberhard Roséns tid som professor i Lund skrevs ett 30-tal dissertationer om olika ämnen, se Jan Larsson, *Ars Chirurgica. Kirurgi och medicinsk teori vid Lunds Universitet under 1700-talet. – En medicinhistorisk studie*. Avhandling. Utgiven av Sydsvenska Medicinhistoriska sällskapet – Supplementum 1, Årsskrift. Lund 1982, s 249.

förnuft och samhällsnytta. För att få en bakgrund till dessa teorier vill jag ge en medicinhistorisk översikt över hur ideer och teorier beträffande sjukdom och behandling utvecklats allmänt i Europa och i Sverige. Som källor har jag använt mig av *Det hippokratiska arvet* av Per Sundström², *Stenarna i själen* av Sven Eric Liedman³ och *Svensk primärvård från dåtid till nutid* av Per Olof Bitzén.⁴

Som källa rörande medicinvetenskapliga teorier på 1700-talet har jag huvudsakligen använt mig av Jan Larssons avhandling *Ars Chirurgica. Kirurgi och medicinsk teori vid Lunds Universitet under 1700-talet*.⁵

Jag har sökt information om författaren och om hans samtids vetenskapliga sammanhang, som utgjordes av förgrundsgestalter och företrädare för vetenskaperna medicin och botanik i Sverige och Europa. Uppgifter som anknyter till personen Lars Aretin har jag inhämtat ur *Lunds Universitets historia*,⁶ från Föreningen Gamla Lunds personregister⁷ och från *Bref och Skrifvelser af och till Carl von Linné*.⁸ Genom litteratur och artiklar samt sökningar på internet har jag funnit uppgifter rörande andra personer, som omnämns i dissertationen.

Trots efterforskningar via Universitetsarkivet och Universitetsbiblioteket i Lund har det tyvärr inte varit möjligt att få fram uppgifter om vem opponenten kan ha varit.⁹ Från den aktuella tiden finns examinationsprotokoll endast i fragmentariskt skick.¹⁰

Eftersom Aretins dissertation behandlar orsaker till anorexi och botemedel för olika slag av denna sjukdom, har jag sammanställt en översikt av hur man under olika epoker beskrivit och förklarat beteenden att svälta sig och kontrollera sitt födointag. Jag har använt mig av Ulf Wallins avhandling *Anorexia nervosa in adolescence, Course, treatment and family function*¹¹ samt *Fasting Girls- The History of Anorexia Nervosa* av Joan Jacobs Brumberg.¹²

Enligt nutida synsätt och terminologi används idag sjukdomsbegreppet ”ätstörningar” där ”anorexia nervosa” och andra födorelaterade sjukdomar ingår. I *Svenska Psykiatriska föreningens riktlinjer för utredning och behandling av ätstörningar* har jag hämtat uppgifter

---

² Per Sundström, *Det hippokratiska arvet. Den medicinhistoriska etikens historia tecknad utifrån källorna*, Nya Doxa 2001.

³ Sven Eric Liedman, *Stenarna i själen, Form och materia från antiken till idag*, Albert Bonniers Förlag 2006

⁴ Per Olof Bitzén, ”Svensk Primärvård från dåtid till nutid” *Sydsvenska Medicinhistoriska sällskapets årsskrift* 2017.

⁵ Jan Larsson, *Ars Chirurgica. Kirurgi och medicinsk teori vid Lunds Universitet under 1700-talet. En medicinhistorisk studie*. Avhandling. Utgiven av Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapet- Supplementum nr 1, Lund 1982.

⁶ Martin Weibull, Elof Tegnér, *Lunds Universitets historia 1668-1868*. Berlingska Boktryckeriet, Lund 1868.

⁷ Föreningen Gamla Lund www.gamlalund.se/personregister.pdf.

⁸ *Bref och skrivelser af och till Carl von Linné*. Utgivna av Th. M. Fries, Aktiebolaget Ljus, Stockholm 1911.

⁹ Korrespondens med Fredrik Tersmeden, Universitetsarkivet i Lund och Therese Eriksson, Universitetsbiblioteket i Lund 2017: ”Några protokoll från 1759 eller från Lars Aretins dissertation går inte att finna. Post & Inrikes Tidningar finns inte heller från den aktuella tiden.”

¹⁰ Larsson, s 11.

¹¹ Ulf Wallin, *Anorexia nervosa in adolescence, Course, treatment and family function*, Department of Child and Youth Psychiatry, Lund University 2000.

¹² Joan Jacobs Brumberg, *Fasting Girls- The History of Anorexia Nervosa*, Harvard University Press, 1988.

om vilka kriterier som idag används för att ställa diagnoser och vilka behandlingar som rekommenderas.¹³

Latinet var det gemensamma vetenskapliga språket i Europa på 1700-talet och de flesta dissertationer/avhandlingar skrevs på latin. Undervisningen skedde huvudsakligen på latin och dissertationerna kom att utgöra undervisningslitteratur. Uppgifter om detta har jag inhämtat från Tore Janssons bok *Latin - Kulturen, historien och språket*,¹⁴ Jan Larssons avhandling,¹⁵ samt från en artikel av Maria Berggren.¹⁶

Beträffande den medicinska terminologin har jag huvudsakligen använt mig av Acke Renanders bok *Medicinsk terminologi*.¹⁷

1.3 Syfte

Mitt syfte med uppsatsen är att presentera Lars Aretins dissertation i dess vetenskapliga och historiska sammanhang och visa hur denna avhandling från Lund förhåller sig till den tidens syn på anorexi samt hur författaren använder sig av de teorier och kunskaper inom medicinsk vetenskap, som var rådande vid 1700-talets mitt.

Av dissertationen framgår att man även på 1700-talet betraktade ”Anorexia” som en svår sjukdom eller som förebud om andra sjukdomstillstånd. Genom att ge en sammanfattning av hur man idag ser på begreppet anorexi/ätstörningar vill jag lyfta fram några likheter och olikheter mellan då och nu.

Opponentens kommentarer ger en unik inblick i en disputationsakt för 260 år sedan. Genom att återge huvuddragen i opponentens kommentarer vill jag även belysa hur dissertationen togs emot.

---

¹³ Ulf Wallin, Anna Maria af Sandeberg, Karin Nilsson, Yvonne Linne, *Ätstörningar, Kliniska riktlinjer för utredning och behandling*, Svenska Psykiatriska Föreningen och Gothia Fortbildning AB, 2015.

¹⁴ Tore Jansson, *Latin - Kulturen, historien och språket*, Wahlström och Vidstrand, 2002.

¹⁵ Larsson, s 11.

¹⁶ Maria Berggren, ”Det vetenskapliga latinet i Emanuel Swedenborgs verk”, *1700-tal*, volym 2, 2005.

¹⁷ Acke Renander, *Medicinsk terminologi*, Stockholm, 1969.

2 Medicinhistorisk bakgrund

2.1 Allmän medicinhistorisk bakgrund

Den västerländska medicinhistorien och den medicinska etikens historia med rötter i antiken är nära förbunden med övrig europeisk kulturhistoria med inslag av grekisk, romersk, judisk och kristen kultur, vars motiv och teman återkommer i nya skepnader i nya tider.¹⁸ Begrepp och definitioner undergår ständig förändring. Sjukdom finns först när läkarexpertis förklarar den som sjukdom, diagnostiserar och klassificerar den och upptar den i sitt professionella kodsysteem.¹⁹

Vissa föreställningar och uppfattningar om sjukdomar och deras orsaker har levt kvar i vår kultur ända sedan Hippokrates²⁰ (460-380 f. Kr.) och Galenos²¹ (130-200 e. Kr.) med förklaringar om den yttre miljöns och kostens inverkningar och om rubbad balans eller disharmoni inuti kroppen. Den hippokratiska läkekonsten byggde på att sjukdomar kunde förklaras av naturliga orsaker, inte genom magiska eller gudomliga gärningar utan genom obalans i kroppens vätskor, den s.k. humoralpatologin.²² Grekisk läkekonst överfördes till romarriket och vidareutvecklades under århundradena f. Kr. Hippokratisk medicin var inriktad på *empiri*, observationer av vad som händer med patienten under sjukdomens förlopp, *dietetik* – råd och regler för hälsosam livsföring och kostbehandling och *prognos* – att kunna förutsäga sjukdomsförloppet.²³

När kristendomens spreds i Europa och klosterväsendet byggdes upp, ingick det i klostrens verksamheter att ta hand om sjuka. Den kristna medicinen präglades av idéer om själens överhöghet över kroppen. Förklaringar till sjukdomar var ofta ”besatthet, straff eller gudomlig prövning”.²⁴ Varken under antiken eller inom den kristna medicinen gjorde man åtskillnad mellan fysiska och psykiska sjukdomar. Biologiskt orienterade sjukdomsbegrepp förstärktes under 1600-talet genom upptäckter inom fysiologin.

De vetenskaper som på 1600-talet uppvisade stora framgångar var astronomi, fysik och hydrodynamik. Medicinsk vetenskap hade vid den tiden inte gjort liknande genombrott trots upptäckter av blodomloppet och lymfatiska systemet, men en inriktning, den *iatromekaniska* läran, gav i utsikt att man även inom medicin och biologi skulle kunna uppnå samma exakthet genom att tillämpa samma vetenskapliga metoder som inom fysiken.²⁵ Det ansågs vara en tidsfråga innan man skulle kunna få fram adekvata mätmetoder.

---

¹⁸ Per Sundström, *Det hippokratiska arvet*, Nya Doxa 2001, s 15 ff.

¹⁹ Karin Johannisson: *Om begreppet kultursjukdom*, Läkartidningen 44/2008.

²⁰ Hippokrates ”läkekonstens fader”(460-380 f Kr). Per Sundström, *Det hippokratiska arvet. Den medicinska etikens historia tecknad utifrån källorna*, Nya Doxa 2001, s 33 ff.

²¹ Galenos (130-200 e Kr). Sundström s 34.

²² Martin Sjöström, *Själens spegel – psykets kroppsliga uttryck i Vergilius Aeneiden*, Kandidatuppsats, Språk och Litteraturcentrum Lunds Universitet 2015, s 8.

²³ Sundström, s 34.

²⁴

²⁵ Den iatromekaniska skolan, en av de läroinriktningar, som före den naturvetenskapliga medicinen sökte att förklara livsprocesserna i friskt och i sjukt tillstånd på mekanisk väg. Renander, s 236.

2.2 Medicinhistorisk bakgrund – Sverige

Efter reformationen upphörde klostren och en del av ansvaret för omhändertagandet av sjuka lades på präster och klockare. En del läkarböcker med medicinska råd spreds samtidigt som det också fanns annan kunskap inom folkmedicinen. I slutet av 1600-talet hade man börjat anställa provinsialläkare, som tillsammans med landshövding, prästerskap och kronobetjäningen skulle kontrollera hälso- och sjukvården, bota sjuka och bekämpa återkommande farsoter och epidemier av pest och smittkoppor. De vårdinrättningar som fanns tillgängliga i vissa städer var hospital, som främst var avsedda för spetälskesjuka och helgeandshus, som var barmhärtighetsinrättningar för äldre och fattiga samt föräldralösa barn.

Det fanns få läkare som var vetenskapligt utbildade och de verkade mest i Stockholm eller i större städer. I slutet av 1600-talet började sjukvården professionaliseras och ett system med provinsialläkare inrättades. Det gick långsamt och i början av 1700-talet fanns endast 9 provinsialläkare. Bland den vanliga befolkningen i landet var fattigdom och svält vanligt förekommande. Medellivslängden var endast 35 år, beroende på hög barnadödlighet, epidemier, missväxt och krig. Efter att stormaktsväldet var över efter ca 20 års krig inleddes Frihetstiden 1719 och landet började återhämta sig. I den nya tidsandan som uppstod fanns en optimism, som blev drivkraft i förändring och uppbyggnad av landet. För att lägga grunden till god ekonomi behövdes friskare medborgare, som kunde utgöra arbetskraft i framväxande näringar.²⁶

Upplysningstidens idéer förde med sig framstegsoptimism och tilltro till förnuft och vetenskap. I nyttoaspekterna ingick det som kunde vara till gagn för landet och för allas bästa, vilket även kom att inverka på sjukvårdens inriktning. Kungliga Vetenskapsakademien grundades 1739 med syfte att främja vetenskaper och stärka deras inflytande i samhället. Inom medicinsk vetenskap kom den iatromekaniska-iatromatematiska inriktningen att dominera med kausala förklaringsmodeller i samklang med upplysningstidens anda.²⁷

Medicinska fakulteter för utbildning av läkare fanns vid universiteten i Uppsala, Åbo och Lund. Flera av de ledande professorerna hade också studerat och disputerat vid universitet i Leiden och i Göttingen.²⁸

Sjukhus inrättades i Uppsala 1708, i Stockholm 1752 och i Lund 1768 och kom att få betydelse både för sjukvårdens utveckling och för läkarnas utbildning. Behandling av sjukdomar skedde främst genom medicinering men också med kirurgiska ingrepp såsom uttömning av vätskor och åderlåtning.²⁹ Kirurgin kom under 1700-talet att räknas till medicinsk kunskap – inte bara hantverk.³⁰

---

²⁶ Bitzén, s 13 ff.

²⁷ Larsson, s 2.

²⁸ David Dunér, *Gränslösa läkare. Medicinska fakultetens tvärvetenskapliga kontakter. Medicinska fakulteten – några historiska nedslag*. Red. Media Tryck. Lund University 2017, s 37 ff.

²⁹ Larsson, s 7.

³⁰ Larsson, s 3.

Läkemedel kom till största delen från växtriket och man samlade och odlade medicinalväxter i botaniska trädgårdar. För att man inte skulle behöva importera dyra råvaror från utlandet skulle man i Sverige odla örter, som kunde användas som läkemedel och för färgframställning. Man utforskade naturen för att hitta det som kunde vara till praktisk nytta. Kunskaper i botanik ansågs vara av stor vikt för landets ekonomi och universiteten borde erbjuda undervisning i botanik. Ständerna i riksdagen beslöt därför att alla universitet i Sverige skulle erbjuda undervisning i botanik.³¹ Carl von Linné var ledande i att inventera växter som kunde vara användbara i hushållning, i färgeri och för framställandet av mediciner.³²

Även inom handel, ekonomi och industri skedde stor utveckling.³³ Tobaksodling är ett exempel på de tidiga näringsgrenarna som byggdes ut vid denna tid. 1724 utfärdades ett påbud att alla städer skulle ha en egen tobaksodling för att minska behovet av import. I mitten av 1700-talet blev tobaksframställning en av de viktigaste industrigrenarna med fabriker i många svenska städer. Tobaken ansågs ha goda egenskaper och spreds i Europa som medicinalväxt. Den ansågs hjälpa mot t ex hosta, kallbrand, frigiditet och andra krämpor och sjukdomar. Tobak var också viktig under krigen eftersom den kunde användas för att minska hungerkänslorna hos soldater och ge stimulans.³⁴

Parallellt med rationaliteten och framstegen inom medicinsk vetenskap fanns fortfarande folkmedicinen och en underström av mystik. I mitten av 1700-talet började man t ex experimentera med magnetism.³⁵

2.3 Dissertationens kontext och samtida auktoriteter inom medicinsk vetenskap

Gemensamt för dåtidens naturvetenskaper var utvecklandet av system för att ordna och klassificera växter och djur. Efter samma modell uppställdes nosologiska system för att kategorisera sjukdomar, alltefter orsaker eller symtom.³⁶ I sin dissertation gör Aretin hänvisningar till de främsta auktoriteterna och företrädarna för de teorier som var rådande. Jag har i detta avsnitt sammanställt en förteckning över dessa personer samt referenser till deras viktigaste verk. I förteckningen ingår också några andra inflytelserika personer som var verksamma vid samma tid. För att göra det lättare att förstå terminologin i Aretins dissertation har jag också vävt in en sammanfattning av huvuddragen i de teorier om kroppens uppbyggnad, som han refererar till. En del av de begrepp som används finns också med i avsnittet Ordförklaringar.

Francois Boissier de Sauvages de Lacroix (1706-1767) var läkare och botanist. Han var verksam i Paris och professor i Montpellier och en av föregångarna beträffande klassificering av sjukdomar. Bland hans verk finns *Nosologia Methodica*.³⁷

---

³¹ Dunér, s 33, Cajsa Sjöberg, "Erik Gustaf Lidbeck, nyttan och naturen", *Lychnos: Lärdomshistoriska samfundets årsbok*, 2007, s 238 ff.

³² Linné on line /Linné som läkare och lärare/ att utbilda sig till läkare.

³³ Bitzén, s 18 ff.

³⁴ Sundin Bäck, Ulla, "Tobak – laddad njutning i alla tider," *Populär historia* 6/2002.

³⁵ Karin Johannisson, *Magnetisörernas tid. Den animala magnetismen i Sverige*. Uppsala 1974, s 7.

³⁶ Nosologi = systematisk beskrivning av sjukdomar.

³⁷ *Nosologia Methodica sistens Morborum Classes, Genera et Species*.

Herman Boerhaave (1668-1738) var botanist, kemist och läkare. Efter utbildning i Harderwijk var han verksam som lärare i teoretisk medicin vid universitetet i Leiden i Nederländerna från 1701 och blev sedermera professor i botanik och kemi.³⁸ Boerhaave var en man som i hela Europa beundrades som dåtidens förnämsta medicinska orakel och Carl von Linné, som var en av hans lärjungar kallade honom ”Hippokrates redivivus.”³⁹ ⁴⁰ Hans kända skrifter är *Institutiones medicae*, (Leiden 1708) och *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis*, Leiden 1709. Boerhaaves teorier hade ett avgörande inflytande på svensk medicin från 1740-talet och fram till seklets slut och hans teoribyggnader var gemensamma för samtliga läkare, som var anhängare av denna skola. Boerhaave betonade nödvändigheten av att studera Hippokrates och han ville påvisa att kunskaperna om hur naturen går till väga vid sjukdom kunde förenas med den nya tidens vetande. Kroppen betraktades som en levande maskin. Boerhaave beskriver hur han uppfattade mekanismen hos människokroppens minsta funktionella delar i friskt tillstånd. Han hävdade att nervkärlen var kroppens minsta funktionella enheter och att alla organ var uppbyggda av dessa likformiga nervkärl.⁴¹ Detta kom att kallas den iatromekaniska skolan.

Grundvalen för denna var fiberläran, enligt vilken kroppen bestod av ett konglomerat av mikroskopiska kärl, uppbyggda av fibrer.⁴² Dessa kärl byggde i sin tur upp större kärl och dessa bildade ännu större kärl i en strängt hierarkisk ordning. Hjärnan uppfattades som en körtel, som ett organ, som främst tjänade som en arbetande filtreringsapparat enligt mekaniska principer. Råmaterialet till denna filtrering bestod av det blod som via *carotides* (halspulsådorna) kom till de mjuka hjärnhinnorna och som antogs genomgå en mycket kvalificerad avsöndring av allt finare partiklar under sin färd genom bark, *glia* (nervvävens stödjevävnad) osv. Slutprodukten, nervsaften, kom att bestå av kroppens allra minsta mest subtila vätska, som fyllde kroppens allra finaste kärl, nerverna, som ansågs vara rörformiga. Nervkonduktionen - nervledningen antogs förmedlas i enlighet med de nyligen upptäckta hydrodynamiska lagarna. Det yttersta råmaterialet till alla dessa partiklar var de röda blodkropparna och deras sönderfallsprodukter. Ett gott hälsotillstånd var avhängigt av att samspellet mellan vätskorna och de fasta delarna var oklanderligt. Varje symptom på störning måste därför sökas i defekter hos detta samspel och man måste utröna på vilken kärlnivå den ägde rum. Sjukdomar berodde på störningar i dessa system och yttringarna bestämdes av vilka kärl eller vätskor som inte var normala.⁴³ Sjukdomsorsaker delades in i inre och yttre faktorer, *causae internae* och *causae externae*. De inre kunde utgöras av kärlobstruktioner, störningar hos näringstillförseln eller andra vätskestörningar. Detta kunde hindra skadade fibrer från att återställas eller aktivt skada dem. och därefter förändrades de fasta delarna i kroppen. Vid yttre orsaker skadades kärnen först därefter vätskorna. Yttre orsaker kunde bestå av dunster, *effluvia*, i hög grad giftiga mikroskopiska partiklar, som kunde tränga in i människokroppen genom huden och andningsorganen och ansågs vara särskilt farliga för öppna sår. Det var dessa

---

³⁸ Wikipedia, hämtat 2021-09-06

³⁹ Linne Online/Linné som läkare/resan till Holland

⁴⁰ Wilfrid Blunt, *Linnaeus, The compleat Naturalist*, s 96: Linné ska ha kallat Boerhaave för ”Hippokrates redivivus” (den pånyttfödde Hippokrates)

⁴¹ Larsson, s 186.

⁴² Larsson, s 5.

⁴³ Jan Larsson, s 5 ff samt 14-15.

dunster som troddes orsaka sjukhusangrän (kallbrand).⁴⁴ Boerhaave företrädde också idéer om dietetik⁴⁵ och om egenskaper hos matens inneboende natur.⁴⁶

En av Boerhaaves lärjungar var Albrecht von Haller, vars teorier om fysiologiska upptäckter bröt mot Boerhaves mekanistiska syn. Albrecht von Haller (1708-1777) blev professor i medicin i Göttingen i Tyskland 1736-1753 och var främst anatom och fysiolog. I skriften ”*Elementa physiologiae corporis humani*” sammanfattar han kunskaperna om fysiologins utveckling i mitten av 1700-talet.

Enligt Boerhaave var nervkärnen den mänskliga kroppens minsta funktionella enheter och varje organ i kroppen var uppbyggt av dessa nervkärnor, vilka i olika kombinationer bildade de olika organen. Det fanns inte någon del av kroppen, som inte hade känsla eller rörelse. Haller ansåg däremot att de olika delarna i kroppen var för sig hade specifika egenskaper, vilka var möjliga att påvisa genom experiment.⁴⁷

I en skrift som i svensk översättning heter: *RÖN om de reteliga delar i Människans kropp samt RÖN om de känsloegande (sensibiles) och retelige (irritabiles) delar uti Människans kropp* lade Haller fram sina resultat som byggde på experiment med bland annat vivisektionsmaterial. Han indelade människokroppens olika vävnader i ”retliga” (irritabla) och ”känslöegande” (sensibla). Det karakteristiska för de irritabla vävnaderna var att deras fibrer blev kortare vid beröring. För de sensibla vävnaderna gällde, att deras ”vidrörande gör en föreställning uti själen.”⁴⁸ Haller uppställde också grunddragen till ett ”naturligt system” inom botaniken. Det fick inte något större genomslag, vilket troligen var orsak till hans kritik av Linnés arbeten.⁴⁹

Under 1700-talet hade även frågan om livsandar stor filosofisk och naturvetenskaplig betydelse.⁵⁰ Diskussionen om ”människan som en maskin eller besjälad” går tillbaka till Descartes, som använde Galenos fysiologiska idéer.⁵¹ Emanuel Swedenborg⁵² ansåg att ”spiritus animalis” var själva själslödet ”den tänkta själssubstans som determinerar hela kroppen.”⁵³ Enligt Boerhaave var *spiritus animales* de nervsafter som härrörde från cerebrum (storhjärnan), *spiritus vitales* de som kom från cerebellum (lillhjärnan) och *spiritus naturalis* den nervvätska som flöt genom de smalaste rören i de minsta kärnans väggar.⁵⁴

I Sverige företrädde Boerhaaves idéer i Lund av Kilian Stobaeus (1690-1742), den förste i Sverige som hade medicinsk doktorsgrad. Idéerna fördes vidare i Lund genom hans elever

---

⁴⁴ Larsson, s 75 ff.

⁴⁵ Dietetik - läran om kost och hälsa.

⁴⁶ Boerhaave tänkte sig att födoämnen som råa hade en specifik uppsättning av kvaliteter. För varje steg i matsmältningsprocessen förlorade de mer och mer av sin ursprungliga råhet och assimilerades. Larsson, s 80,81.

⁴⁷ Larsson s 164, 158.

⁴⁸ Larsson, s 186, 240

⁴⁹ *Nordisk familjebok*, Ugglepplagan 1909, s. 1129.

⁵⁰ Liedman, Sven, *Stenarna i själen*, Albert Bonniers förlag, 2006. Kapitlet: Den levande materien s 192 ff.

⁵¹ René Descartes (1596-1650), fransk filosof som också var verksam i Sverige.

⁵² Emanuel Swedenborg (1688-1772), svensk vetenskapsman inom naturvetenskap, filosof, teosof, teolog, kristen mystiker, Wikipedia, hämtat 2022-12-12

⁵³ Berggren, Maria, ”Det vetenskapliga latinets i Emanuel Swedenborgs medicinska verk” *Tidskriften 1700-tal*, volym 2, 2005.

⁵⁴ Larsson, s 64.

Gustaf Harmens och Eberhard Rosén - Rosenblad och i Uppsala genom Carl von Linné och Nils Rosén - von Rosenstein.

Carl von Linné (1707 -1778) studerade först ett år i Lund och fortsatte sina studier i Uppsala och senare i Leiden. Linné byggde ett system för att katalogisera och ordna kategorier inom botaniken, *Systema Naturae*, Leiden 1735. Detta system överförde han sedan att omfatta även sjukdomar och han sammanställde *Genera Morborum* efter principerna att skapa överblick över symptom och behandlingsmetoder. Han var också en av grundarna till Kungliga Vetenskapsakademien 1739 och blev utnämnd till professor i Uppsala 1741. Han gjorde flera forskningsresor utomlands och i Sverige. Under hans Skånska resa 1749 var Lars Aretin en av hans följeslagare under några veckor.⁵⁵

Nils Rosén (adlad - von Rosenstein) (1706-1773) började sina studier i Lund 1723 under Kilian Stobaeus och fortsatte i Uppsala 1727-28. Vid tillsättandet av adjunktur i medicin i Uppsala 1728 rekommenderades Nils Rosén till denna tjänst. Inför detta fick han avlägga disputationssprov och för att ytterligare komplettera sin utbildning fick han tjänstledigt och studerade utomlands för att förvärva doktorsgraden. Han besökte flera medicinska universitet i Europa, bl. a i Halle i Tyskland och Leiden i Holland och kom i kontakt med både Boerhaave och Haller. Sin doktorsavhandling i medicin *De Historiis Morborum Rite Consignandis*⁵⁶ försvarade han 1730 vid universitetet i Harderwijk i Nederländerna: I Sverige utnämndes han till livmedikus hos Fredrik I 1735. Han blev utnämnd till professor i medicin och botanik vid universitetet i Uppsala 1740 efter att också erbjudits en professur i Lund efter Stobaeus. Året efter, 1741, blev Carl von Linné professor i medicin och anatomi i Uppsala. 1742 bytte de professorer med varandra och i och med att de fått var sin fast position började de samarbeta efter att tidigare varit konkurrenter.⁵⁷ Rosén-Rosenstein har kallats ”den svenska läkarutbildningens fader” och även ”pediatrikens fader” och har bland annat introducerat smittkoppsymning.⁵⁸

Vid tiden för Aretins dissertation var Eberhard Rosén (adlad - Rosenblad) (1714-1796) professor i praktisk medicin vid universitetet i Lund. Han studerade först teologi i Uppsala, men efter en tids sjukdom, då han vårdades av sin äldre bror Nils Rosén, ändrade han inriktning och började studera medicin som lärjunge till brodern. 1741 försvarade han en dissertation *De Tussi* – (Om Hosta) och promoverades till medicine doktor. Han antogs till ledamot av Kungliga Vetenskaps societeten i Uppsala, tjänstgjorde som expeditionsmedicus på Kungliga Örlogsflottan, och befordrades till assessor vid Kungliga Collegium Medicum. Han anförtroddes vården om ”de sjuke som från armén och Dal-orten inkommit på Sjukhem i Stockholm”. Efter att han blivit utnämnd till professor i Lund 1744 gjorde han en studieresa till Göttingen 1745-46 ”för att under den store läkaren, baron von Hallers inseende ännu mer fullkomna sina insigter i Anatomi och andra grenar av vetenskap, varemot Rosén undervisade honom i svenska språket, och uppstod dem emellan den förtroligaste vänskap.”^{59 60}

---

⁵⁵ Fries, Theodor Magnus, *Levnadsteckning över Carl von Linné*. Fahkrantz o Co, Stockholm 1903.

⁵⁶ Inga Nilsson, *Rätt dokumentation av sjukdomars förlopp. En studie av Nils Rosén von Rosensteins avhandling av år 1730*, Enheten för medicinens historia, Lunds Universitet, Lund 2006.

⁵⁷ Nils Rosén von Rosenstein, *Svenskt biografiskt lexikon* (artikel av Eva Nyström).

⁵⁸ Irene Sjögren, *Mannen som förlängde människolivet*, Carlsson, 2006.

⁵⁹ Rosenblad, släkt, *Svenskt biografiskt lexikon*, (Artikel av Jonas Kushner).

⁶⁰ *Biografiska underättelser om professorer vid Kongl. Universitetet i Lund*.

I Lund var han universitetets rektor 1754 och 1771. Förutom att undervisa bedrev han en omfattande privatpraktik och besökte patienter i deras hem. Han var en av grundarna till Lasarettet i Lund 1768.⁶¹ Från 1760 var han också intendent vid Ramlösa Hälsobrunn. Eberhard Rosen-Rosenblad var en kliniker, som strävade efter att på ett odogmatiskt sätt tillämpa de nya idéerna. Hans namn är inte knutet till någon stor eller epokgörande upptäckt utan hans betydelse ligger i det gynnsamma inflytande han hade för fakultetens vetenskapliga nivå.⁶² Han fortsatte att hålla sina föreläsningar på latin när svenska redan blivit föreläsningsspråk inom undervisning i vetenskaper.⁶³ Enligt minnesanteckningar från en av hans lärjungar talade han latin ”som själve Cicero.”⁶⁴

Rosén- Rosenblad, som var influerad av Hallers teorier, bröt mot den boerhaavianska teori som förutsatte att alla organ var uppbyggda av likformiga nervkärl, vilka utgjorde människokroppens minsta funktionella enheter. Han varnade för uppfattningen som reducerar människokroppen till att vara enbart en hydraulisk maskin. Han var också medveten om att lånade förklaringsmodeller från andra vetenskaper, särskilt fysiken lockade till att dra felaktiga slutsatser. Insikten om detta är en nyckel till förståelsen av denna tids vetenskapliga tänkande. Rosén-Rosenblad ger en definition av begreppet medicinskt system: ”Ett medicinskt system benämner vi en sammanfattande framställning av allt vi vet om den mänskliga fysiologin, hälsa och sjukdomar, de senares tecken, orsaker, släktskap samt botande.”⁶⁵

Eberhard Rosén-Rosenblad beskrivs som en självständig person som hyste ovilja mot att buga för auktoriteter, vilket kan skönjas i hans direkta eller indirekta mellanhavanden med Carl von Linné. Han vägrade böja sig för den vetenskapliga diktatur som utövades i Uppsala. Det hade skett en personlig brytning mellan Linné och Haller och det finns beskrivningar av att Rosén-Rosenblad och Linné också blivit ovänner. Bland annat hade Rosén-Rosenblad hade också ignorerat Linnés medicinska författarskap.⁶⁶

En person som inte nämns i Aretins dissertation, men som var verksam i Lund vid samma tid var Eric Gustaf Lidbeck. Han var lärjunge och nära vän till Linné. Vid tiden för Aretins disputation var Lidbeck professor i naturalhistoria och botaniken var inte längre knuten till professuren i medicin. Tillsättningen av Lidbeck hade orsakat protester inom medicinska fakulteten och han hade från början många ovänner vid universitetet. Han kom att bidra till att botaniken i Lund etablerades som ämne vid sidan av medicinen och i stället kom att knytas till ekonomin och att det blev en förening mellan det akademiska och det samhällsnyttiga.⁶⁷ Även Aretin hade tidigare studerat botanik och skrivit en dissertation *Ett försök till svensk färgareförordning* 1752.

Under Eberhard Rosén- Rosenblads presidium skrevs ett trettiotal dissertationer över olika medicinska ämnen. En av dessa är Aretins dissertation *De Anorexia*. Samtliga dessa

---

⁶¹ Rosenblad, släkt., *Svenskt biografiskt lexikon* (artikel av Jonas Kushner).

⁶² *Lunds Universitets historia*, s 283.

⁶³ Larsson, s 219.

⁶⁴ Larsson, s 165.

⁶⁵ Larsson, s 30, 31.

⁶⁶ Larsson s 35, 40. Rosenblad blev 1761 utesluten ur Vetenskapsakademien.

⁶⁷ Cajsa Sjöberg, ”Eric Gustaf Lidbeck, nyttan och naturen”, *Lychnos, Tidskrift för idé- och lärdomshistoria, Tema 1700-tal*, 2007, s 238.

dissertationer är skrivna på latin. Dissertationer framlades under överinseende av någon ”*praeses*” = ledare, styresman, mestadels någon av fakultetens två professorer. Vid denna tid var det ofta professorerna själva som stod för innehållet i dissertationerna och respondentens uppgift var att läsa in och försvara avhandlingen. Dissertationen ägde då rum *in exercitio* för övning. Om respondenten försvarade sin egen dissertation gjorde han detta som *auctor* och lade fram dissertationen *pro gradu*, för doktorsgraden.⁶⁸ Ibland kunde även en dissertation *pro gradu* vara författad av preses.⁶⁹ Aretin står angiven som *auctor* – vilket anger att han med största sannolikhet själv är författaren. Även opponenter till dissertationen bekräftar att det var just Aretin som skrivit avhandlingen, se nedan under avsnitt 4.3.

2.4 Latinets användning som vetenskapligt språk inom medicinen på 1700-talet

Det medicinska fackspråkets utformning följer medicinhistorien. Under antiken utvecklades läkekonsten i Grekland främst av Hippokrates, som levde 460 - 370 f Kr och verkade på ön Kos i Grekland. Han sammankopplade medicin med filosofi och skilde medicinsk vetenskap från religion. Han hävdade att sjukdom inte var straff från gudarna utan en följd av faktorer i miljö, matvanor och levnadsvanor. Han undervisade och vidareutvecklade sina läror, som överfördes till Rom genom grekiska läkare. En av dessa var Galenos (född i Pergamon 129 f Kr och död i Rom 199 f Kr). Galenos byggde vidare på Hippokrates medicinska system och sammanställde skrifter på grekiska. I Rom översattes grekiska texter till latin. En romersk författare, Celsus, som levde under första århundradet e Kr., presenterade råd och anvisningar i *de Medicina*, där han behöll och latiniserade grekiska låneord. Det har diskuterats huruvida Celsus var läkare eller inte, då han anses som författare inom flera andra områden. Distinktionen mellan professionell och amatör var dock inte strikt.

När universiteten grundades i Europa började läkarutbildning under 1100-talet i Salerno i Italien. Man inhämtade kunskaper och skrifter från det bysantinska riket, som var det gamla östromerska riket och från araberna. I Salerno byggde man på Galenos´ läror och man hade sålunda latinska översättningar av medicinska texter på arabiska samt latinska översättningar via arabiska från grekiska av texter av Hippokrates och Galenos. Dessa texter användes fram till 1500-talet, då Galenos översattes till latin.

En utförlig latinsk terminologi utvecklades, som innefattade en stor mängd ord som ursprungligen var grekiska. Detta var början till den västerländska medicinska traditionen inom vilken nästan alla medicinska facktermer kommer från grekiska eller latin och består av element från båda språken. Upptäckter under 1500-, 1600- och 1700-talen medförde inte att man bytte språk. Med upptäcktarna inom anatomi och fysiologi växte terminologin inom läkarspråket. Det var svårt att översätta denna terminologi till nationalspråken. Än idag intar det medicinska språket en särställning genom att samma terminologi används internationellt. Vanligen används latinska termer inom anatomin och grekiska inom patologin.

---

⁶⁸ Östlund, Krister, ”Några nedslag i disputationsväsendet under 1700-talet - exemplet Johan Ihre”, *Sjuttonhundratalet 2006-2007*, tidskrift för 1700-talsstudier.

⁶⁹ Cajsa Sjöberg, s 242.

Latinet var det enda språket vid universiteten under flera hundra år och kom att bli det viktigaste skriftspråket och det talade internationella språket i stora delar av Europa över ett större område än det talades under antiken. Det spreds huvudsakligen under medeltiden genom kyrkan, genom skolor och högre utbildning och underlättade den akademiska rörligheten. Man kunde studera på andra universitet och läsa all lärd litteratur.⁷⁰

Vid början av den ”nyare tiden” efter renässansen på 1500-talet och framåt återgick man till den klassiska tidens författare som stilmönster.⁷¹ Purister menade att man bara borde använda ord som fanns belagda hos klassiska författare. I praktiken rådde dock stor frihet för nybildningar och 1700-talets naturvetenskapliga latin var ett levande och vitalt språk. Traditionen att använda latin inom andra naturvetenskapliga områden än medicinen blev också stark. På 1700-talet utvecklades naturstudier som tidigare varit en del inom medicinen och fick en egen identitet. Carl von Linné och andra arbetade med att kartlägga och systematiskt sortera djur och växter. I detta arbete ingick också namngivning. Linné publicerade latinska beskrivningar och namn på alla växter och djur som var kända på 1750-talet. Namngivning har alltsedan dess skett efter Linnés principer.⁷²

På 1700-talet var latinet fortfarande det dominerande språket inom högre utbildning i Europa och latinet hade en stark ställning inom universiteten. Avhandlingar och vetenskapliga arbeten skrevs på latin. Latinet möjliggjorde att man kunde kommunicera med kolleger i andra länder. Viktiga vetenskapliga verk spreds i latinska översättningar och vetenskapliga tidskrifter började ges ut.

Fram till mitten av 1800-talet skrevs största delen av dissertationer vid universiteten i Sverige på latin. I upplysningstidens Sverige strävade man efter rationalitet och en standardisering av terminologin. Senare inföll en brytningstid mellan latin och svenska där internationell spridning av vetenskaperna ställdes mot nationell tillämpning och nytta. Det första ämnet att lämna latinet till förmån för svenskan var ekonomin.⁷³

---

⁷⁰ Tore Jansson, s 148 ff.

⁷¹ Erik Tidner, *Latinsk språklära för gymnasiet*, s 4.

⁷² Jansson s 152 ff.

⁷³ Cajsa Sjöberg, s 238.

3 Anorexi

Varierande former av självsvält och kontrollerat ätande har alltid förekommit, men betydelser och benämningar har varierat under olika tider och i olika kulturella sammanhang.

3.1 Ett historiskt perspektiv på anorexi

Ordet ”anorexi” betyder aptitlöshet, men som sjukdomsbegrepp idag innebär det en ovilja eller oförmåga att äta trots aptit eller hunger, vilket leder till ett otillräckligt energiintag i förhållande till behoven och en uttalad viktnedgång.⁷⁴

Orsaker till självsvält har varierat under olika tider och har väckt både beundran och förkastande. Det finns exempel på hur självsvält har kunnat spela en viktig roll i mänsklighetens historia som ett sätt att utöva kontroll, rena sig eller imponera på omgivningen.

Även om ett beteende uppträder genom kulturer och över tid behöver det dock inte betyda att det har samma orsaker.⁷⁵ Varje sjukdom beskrivs i sin egen tid med dess rådande kultur och terminologi. Förklaringarna till anorexi bygger oftast på vilka teorier som är moderna inom respektive tids forskning.

I alla tider har det funnits beskrivningar av människor som kontrollerar sin aptit, som fastar och som utsätter sig för svält. Under antiken var läkekonsten bekant med aptitlöshet och viktnedgång i samband med förlust. I det antika Egypten brukade faraoner fasta för att förbereda sig inför viktiga beslut. Extrema former av fasta/svält har varit kända som en slags rening. Inom medeltida kristendom, inspirerad av Platons filosofi om kroppen som själens fängelse, ansåg man att fasta skulle gagna det andliga livet och hjälpa till att kontrollera kroppens lustar. Föda ansågs behaga endast kroppen medan den ansågs skada själen.

På 1300-talet fanns föreställningar om fromhet och botgöring för att motverka pestens härjningar⁷⁶ Fastande under perioder ansågs grundläggande för kvinnlig helighet. Heliga kvinnor, som kände sig utvalda eftersom de inte passade in i vanliga sociala sammanhang, förde krig mot sina egna kroppar som försök att kontrollera den verklighet som de hade svårigheter att anpassa sig till. Ett känt exempel från denna tid är Katarina av Siena 1347-1380. Självsvält kunde användas som ett instrument för att uttrycka utvaldhet och spegla längtan efter att renas från kroppslighet ”anorexia mirabilis.”⁷⁷ Efter medeltiden när fastan inte längre var en så stor del av det religiösa livet fann man mer ”sekulariserade” sätt att fasta.

I medicinsk litteratur omnämns anorexi som sjukdom första gången av Richard Morton 1689. I en skrift beskrev han en kvinnlig och en manlig patient i tonåren som fall av ”nervous consumption – a wasting away due to emotional turmoil.” Morton hittade dock ingen kroppslig sjukdom bakom symptomen utan antog att det fanns en ”mångfald bekymmer och

---

⁷⁴ Wallin m fl, *Ätstörningar*, s 25.

⁷⁵ Ulf Wallin, *Anorexia nervosa in adolescence, Course, treatment and family function*, Department of Child and Youth Psychiatry. Lund. Diss: Lunds Universitet 2000, s 10.

⁷⁶ Wallin s 10,11.

⁷⁷ Karin Johannisson, *Kroppens tunna skal*, Norstedts Förlag, Stockholm 1997, s.176.

lidanden i hennes sinne”.⁷⁸ ”Consumption” översattes med ”lungсот”, en sjukdom som ansågs förtära personen. Anorexi kom länge att ses som ett tillstånd som hade samband med lungsjukdomar.⁷⁹

I boken *From Fasting Saints to Anorectic Girls* beskriver Walter Vandereycken och Ron van Deth att det under 1700-talet skrevs ett antal doktorsdissertationer vid olika europeiska universitet med titeln *De anorexia*. I många av dessa arbeten erbjuder man olika slags förklaringar till aptitförlust. ”Causae sunt multae” - det finns ett stort antal orsaker. I överensstämmelse med de klassiska källorna beskriver man i dessa dissertationer särskilt fysiska lidanden men bortser inte från känslomässiga. Man framhåller störningar och försvagad stimulering i magnerverna eller skadlig sammansättning av vätskorna som omger organen som orsaker. Magen blir den största källan till problem men dessutom spelar *animi pathemata* eller lidanden i själen och känslor stor roll, särskilt ilska, rädsla och ledsenhet.⁸⁰ Skillnader visade sig också i förändrade förklaringsmodeller. Man övergick från religiösa till medicinska termer för självsvält: från begreppet ”sainthood” till ”patienthood” vid beskrivning av orsaker till kontrollerat ätande.⁸¹

I början av 1800-talet hade man börjat använda begrepp som ”mentala” eller ”psykiska sjukdomar”. Tidigare hade andra förklaringsmodeller som t ex ”besatthet” använts. Ordet ”psykiatri” finns belagt i Sverige först i början av 1800-talet.⁸²

Den industriella kapitalismen under den viktoriaiska eran medförde förändringar i samhället med nya aspekter på borgerligt familjeliv, intimitet och materiell standard. Det förekom allmänna krav och uppfattningar beträffande dieter och smala kvinnokroppar, vilket fick konsekvenser för unga kvinnor. Begreppet *Anorexia nervosa* användes första gången 1874 i en artikel i *The Lancet* av William Gull, psykiater i England.⁸³ Han beskrev anorexia nervosa som en nervös sjukdom, en hysterisk magåkomma, som karakteriserades av självsvält. Nästan samtidigt beskrev Ernest-Charles Lasegue, professor i Paris, anorexi som kliniskt begrepp. Han beskrev 1868 ”ett egendomligt slag av sjukdom som främst förekommer hos unga kvinnor och kännetecknas av extrem avmagring” Han ansåg att det kunde finnas samband med det centrala nervsystemet och benämnde sjukdomen *anorexie hysterique*.⁸⁴

Efter att forskning om hormoner hade påbörjats, ansåg man i början av 1900-talet att det kunde röra sig om en somatisk sjukdom – kanske relaterad till hypofysen.⁸⁵ Vid mitten av 1900-talet uppfattades anorexia nervosa mer och mer som ett psykogent sjukdomstillstånd och man betonade också det tydliga samspelet mellan psyche och soma, själ och kropp.

---

⁷⁸ Richard Morton (1637-1698) www.britannica.com/science/anorexia-nervosa 2018-05-10.

⁷⁹ Wallin m fl *Ätstörningar, Kliniska riktlinjer*.

⁸⁰ Walter Vandereycken, Ron van Deth, *From Fasting Saints to Anorectic Girls* s 114,115.

⁸¹ Joan Jacobs Brumberg, *Fasting Girls, The History of Anorexia Nervosa*, Harvard University Press, 1988, s 41 ff.

⁸² SAOB, 1832.

⁸³ William Gull (1816-1890) www.britannica.com/biography/var läkare i London och ledamot i Royal Society, professor i fysiologi vid Royal Institution 1847-1890. *Anorexia nervosa*, *The Lancet*, Clinical Notes, March 17, 1888.

⁸⁴ Ernest Charles Lasegue, Professor i klinisk medicin, Paris. Archives de Générales de Médecine, 1873, ”On Hysterical Anorexia”, reprinted in *Classics in Obesity*, Obesity Research vol. 5 No 5 Sept, 1997.

⁸⁵ Sten Theander, *Anorexia Nervosa. A psychiatric investigation of 94 female patients*, Acta Psychiatrica Scandinavica, Supplementum 214, Munksgaard Copenhagen, 1970. s 7.

Under 1970-talet började man använda begreppet ”Ätstörningar”, där *anorexia nervosa* ingår. Sten Theander diskuterar i sin avhandling från 1970 hur man kan differentiera syndromet *anorexia nervosa* från andra mentala sjukdomar, som också innebär viktminskning till exempel depression, hysteri och schizofreni. Han slår fast att det väsenliga kriteriet för anorexi är patientens förändrade inställning till mat, till ätande, till sin egen kropp och tvånget att vara smal, en kraft som dominerar patientens beteende.⁸⁶

På 1980-talet tycktes förekomsten öka och *anorexia nervosa* kom att bli ett mer uppmärksammat tillstånd. Orsaker och teorier som diskuterades under 1980-talet varierade mellan biomedicinska orsaker, psykologiska förklaringsmodeller, psykoanalytiska teorier, familjesystemteori och socialpsykologiska teorier. En genomgång av anorexibegreppets historia visar på att olika förklaringsmodeller kan finnas samtidigt.

3.2 Anorexibegreppet idag

Aretin använder ordet anorexi i betydelsen försvagad hungerkänsla eller brist på aptit. I dagens terminologi används begreppet *ätstörningar* tillsammans med *andra födorelaterade syndrom*. Uppmärksamheten beträffande ätstörningar har ökat sedan 1970-talet, vilket har lett till mer forskning och ökade kunskaper.

I Sverige finns specialiserade verksamheter inom både vuxenpsykiatri och barnpsykiatri med fokus på ätstörningar. Man använder numera internationella system för att diagnostisera såväl somatiska som psykiska sjukdomar: ICD 10 - International Statistical Classification of Diseases and related Health Problems är Världshälsoorganisationens/ klassificeringssystem för olika diagnoser.⁸⁷ DSM-V- Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders ges ut av the American Psychiatric Association (APA) och är ett internationellt system med diagnosmanual för olika psykiatriska tillstånd.⁸⁸ Begreppet ”Anorexia nervosa”, som används idag ingår enligt DSM-V i gruppen ”Ätstörningar och födorelaterade syndrom (Feeding and eating disorders)”. I denna grupp av sjukdomar ingår också: atypisk anorexia nervosa, bulimia nervosa, hetsättningsstörning, undvikande/restriktiv ätstörning samt självrensning. För att en diagnos ska kunna ställas finns särskilda kriterier uppställda. Bedömning av svårighetsgrad ingår också.

Kriterier för *Anorexia nervosa* är: övervärdering av kroppens vikt/form, rädsla för att bli tjock och/eller beteende för att hindra viktökning, undervikt, otillräckligt näringsintag.

En viljemässig bantning, en önskan att kontrollera sin hunger och därmed åsidosätta kroppens behov kan leda till att sjukdomen utvecklas. Den låga vikten medför olika kroppsliga symptom som trötthet, frusenhet och uteblivna menstruationer. Ett symptom som sammanhänger med svälten är svårigheter att rätt uppfatta sin kropp.

Ätstörningar drabbar oftast tonårsflickor och unga kvinnor men kan också drabba pojkar och unga män. *Anorexia nervosa* är vanligare hos tonårsflickor medan *bulimia nervosa* är vanligare hos unga kvinnor. Man bedömer att 10 % av kvinnor i övre tonåren och yngre vuxenålder har symptom på ätstörning. Förekomsten av anorexia nervosa är 0,5-1%.

---

⁸⁶ Sten Theander, s 187.

⁸⁷ ICD-10-SE, *Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem*, svensk version.

⁸⁸ DSM-V, American psychiatric organisation, *Diagnostical and Statistical Manual of Mental Disorders*.

Sjukdomen är ofta oförutsägbar. Symptomen kan vara övergående men ibland också långvariga och sjukdomstiden varierar. Ibland leder sjukdomen till livslånga svårigheter. Ofta förnekas sjukdomstillståndet vilket kan medföra bristande motivation till och fördröjning av behandling. De flesta blir helt friska men hos många kan sjukdomen få svåra och långdragna komplikationer och också leda till livshotande tillstånd.

Man vet inte med säkerhet vad ätstörningar beror på. De flesta forskare och behandlare menar att ätstörningar beror på flera samverkande faktorer, som är unika för varje individ. Ofta handlar det om låg självkänsla, försök att kanalisera ångest och svårigheter att förhålla sig till egna eller andras krav. Man kan också ha andra sjukdomar eller problem samtidigt med ätstörning och man talar då om samsjuklighet. Det kan handla om exempelvis depression eller tvångssyndrom eller somatiska sjukdomar. Svårighetsgrad och symptom kan för de flesta patienter variera under årens lopp. Familjens roll beträffande uppkomst av sjukdomen har ofta diskuterats och ibland har familjen skuldbelagts, men det har också funnits förklaringar att beteendemönster i en familj kan vara en följd av den stress som sjukdomen ger upphov till.

För att man ska kunna ge behandling krävs att man kan skapa en behandlingsallians med patienten. När det gäller barn och ungdomar inkluderas även familjen. Första steget i behandlingen syftar till att uppnå medicinsk stabilisering och häva svälten. Ibland krävs inläggning på sjukhus, annars sker behandling i öppen vård. Behandlingsinsatser för vuxna innehåller individuell psykologisk/psykoterapeutisk behandling och specialiserad stödjande klinisk behandling. För barn och ungdomar använder man familjeterapi med interventioner särskilt riktade mot ätstörningen. Multifamiljeterapi, en speciell form av familjeterapi i grupp, bidrar till att familjer kan hjälpa varandra genom att man utvecklar erfarenhet och kompetens. Medicinska kontroller, viktkontroller, nutritionsbehandling samt kroppsriktad behandling för ökad kroppskänedom förekommer också liksom behandling med ångestdämpande eller antidepressiva mediciner.⁸⁹ Det är inte en enskild behandlingsmetod som botar utan ofta behövs flera behandlingsinsatser över lång tid.

---

⁸⁹Ulf Wallin m.fl., *Kliniska riktlinjer. Ätstörningar*; Kliniska riktlinjer för utredning och behandling. Svenska Psykiatriska föreningen och Gothia Fortbildning AB, 2019, s 58 ff.

4 Lars Aretins dissertation om anorexi

4.1 Vem var Lars Aretin ?

Det finns ingen biografi över Lars Aretin men uppgifter om honom finns i olika register, förteckningar och brev. Enligt uppgifter i kyrkoböcker från Järsnäs församling föddes Lars Aretin i Stora Julsäng i Småland 1717 som son till lantbrukare Aron Håkansson. Lars hette först Aronsson och tog sig senare namnet Aretin. Han omnämns också i *Lunds Universitets historia 1668-1868*⁹⁰ samt i *Föreningen Gamla Lunds personregister*⁹¹ och i *Sveriges Läkarehistoria*.⁹² Kommentarer om honom finns också i brev från Carl von Linné till Eric Gustaf Lidbeck⁹³ respektive Abraham Bäck samt i anteckningar av opponenter under 4.3.

Lars Aretin blev student 1744, medicine kandidat 1753, ”medicinae docens” 1754, (51-63) och medicine licentiat 1759. Han studerade först botanik och disputerade under Gustaf Harmens presidium med dissertationen *Försök till en svensk färgareförordning*. 1752 och därefter under Eberhard Roséns presidium med *Dissertatio medico-practica inauguralis de Anorexia* 1759. Han blev medicine doktor 1760 och sedan adjunkt vid medicinska fakulteten i Lund 1763-1794.

Följande citat är hämtade ur olika skrifter där Aretin omnämns.

Johan Fredrik Sacklén, skriver i *Sveriges Läkarehistoria*: ”Lars Aretin, född 1717, medicine doktor 1760, medicine adjunkt 1763, död 1794. En man av synnerliga infall, icke utan beläsenhet. Åtföljde Linné under dennes skånska resa.”⁹⁴

Som de flesta andra medicinare var Lars Aretin också botaniker och han var under några veckor följeslagare till Linné på dennes Skånska Resa 1749. I *Botaniska utflygter* skriver Elias Fries: ”Under denna tid lefde tvenne botanister i Skåne, mer bekanta för sina egenheter än Botaniska fynd. Dr Aretin, löjlig för sin ytterliga girighet, upptäckte åtskilliga växter t.ex. acer campestre (naverlön) och antogs av Linné som följeslagare under hans skånska resa.”⁹⁵

I ett brev från Carl von Linné till Eric Gustaf Lidbeck 17/3 1751 om att ”den skånska resan är fulltryckt”, har Linné skrivit följande: ”Helsa hr Aretin, säg att jag fått hans brev och påminn honom att de observationer han gjorde i Helsingborg på ett par blommors blomningstimma woro icke tillförlåtlige och at han där igenom något litet bedrog mig. (Leonton hispium L. (sommarfibbla) och Crepis biennis L. (Skånefibbla) ”övervakning”.⁹⁶ I boken om sin *Skånska*

---

⁹⁰ Weibull, Martin, Tegner, Elof, *Lunds Universitets historia 1668-1868*, s 162.

⁹¹ www.gamlalund.se/PDF/personregister.pdf. Läst 2022-09-27

⁹² Sacklén, Johan Fredrik, *Sveriges läkarehistoria ifrån Gustaf I:s tid*, Nyköping, 1822.

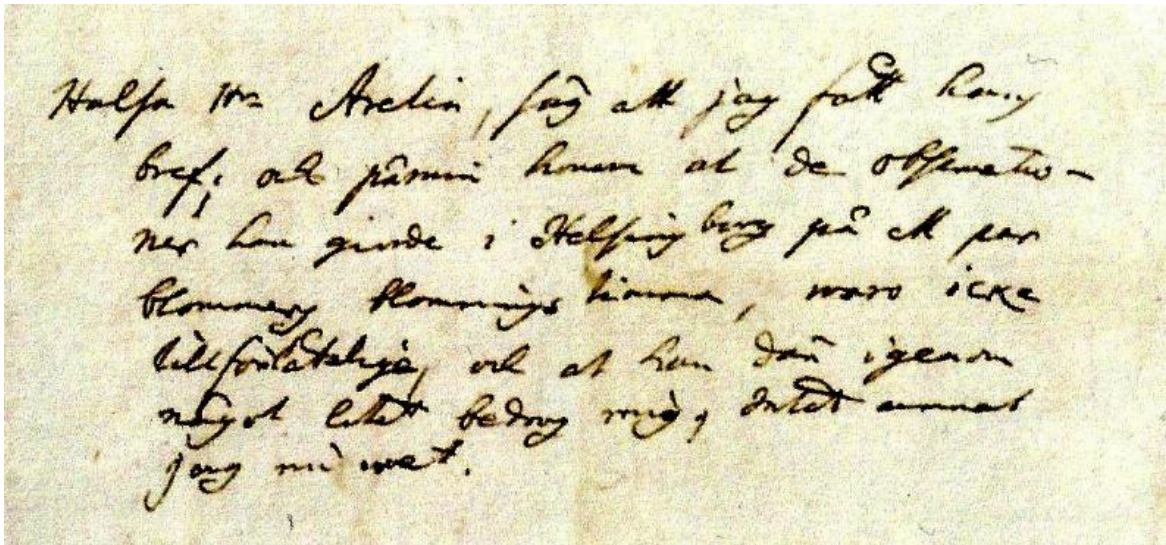
⁹³ www.alvin-portal.org Letter 28 March 1751, Uppsala to Erik Gustaf Lidbeck [Lund] L1255.

⁹⁴ Sacklén, s 684.

⁹⁵ Fries, Elias, *Botaniska utflygter, en samling strödda tillfällighetsskrifter*, s 85.

⁹⁶ Bild: foto ur Linnés brevväxling.

Resa, s 340, skriver Linné att han tänkt sig utarbeta en "horologicum florum"⁹⁷ och det är troligt att han därför var besviken på att Aretin inte varit tillräckligt observant.⁹⁸

Halpa Mr Aretin, jag att jag fått hony
bref, och pämni honom at de offnatis-
ner han gjorde i Skellingberg på och per
Stomney Stomneys hanna, waso icke
lillefordelstälja, och at han dan igenom
något litta bedrog mig, detet annat
jag nu wet.

Brev från Linné till Lidbeck 17 mars 1751

Sacklén skriver om detta: "Linné hade tydligen senare kommit till insikt om att Aretins uppgifter icke varit tillförlitliga. Linnés lilla PS kan inte sägas röja något vidare intresse för medresenären eller någon högre uppskattning av hans kapacitet. Senare skulle Linné yttra sig synnerligen sarkastiskt om honom, då han i ett brev till Beck (Abraham Baeck) 14/4 1758 berörde ansökningarna till en medicine adjunktur i Lund. De sökande voro Christian Wollin och Lars Aretin. Den förre fick vitsordet att han var filosof och filolog och aldrig hade drömt om medicin – ett omdöme vars senare del av hans verksamhet skulle jäva – den andre, Aretin får ännu sämre betyg: Linné kallar honom för "Beati Westerbergii simillimum. O Bone Deus, quid fiet tandem de Medicina Lundensium" och därmed jämsätts han med en viss Westerberg, som "sedan han med yttersta nöd hade blivit inskriven som student, hade varit studiekamrat med Linné och Bäck och visat sig alldeles omöjlig för studier"⁹⁹.

Opponenten beskriver i sina anteckningar om dissertationen hur han sätter Aretin främst bland dennes studiekamrater och "jag framhåller ingen framför dig vad gäller lust till studier, iver och uthållighet"¹⁰⁰. Han nämner att Lars Aretin hade levt under djupaste armod under första början av studietiden, men att han "drivits av ett styvmoderligt öde att bedriva sina studier med stort intresse och uppnått en om än inte rikare så dock en säkrare ställning."¹⁰¹

Opponenten säger också att Aretin med god framgång inriktat sig på de medicinska frågor, som han lägger fram för offentlig prövning och att hans arbete är "inte obetydliga rön utan

⁹⁷ Linne on line– Linne ansåg att man skulle "hålla utkik efter de tecken naturen gav."

⁹⁸ Linneaus, *Skånska Resa* s 340. Växterna *Leontodon taraxinoides* och *Crepis scanensis* (arter av fibblor) omnämns här.

⁹⁹ *Brev och skrivelser af och till Carl von Linné*: Linnés brev till Abraham Bäck 14 april 1758

¹⁰⁰ Te primum omnium commilitonum tuorum ponam, certe tibi neminem praefero literarum amore, studio atque constantia

¹⁰¹ verum potius novercantis fortunae incitatus nimis literarum studia, si non pleniori, certe firmiori ingressus es gradu.

bevis som ankommer en läromästare”.¹⁰² Han framhåller dock att Aretin arbetat för sig själv och ”för att det i ett starkare ljus skulle kunna betraktas som exceptionell erfarenhet inom läkekonsten och som lärosats under lång tid, hade det krävts opponenter, som med lärda och tillförlitliga motsatta argument skulle sporra dig att visa en mer fruktbar djärighet, något som du må inse inte är vanligt bland läkare. Och för att genomföra detta har du tillbringat ett så stort antal morgontimmar, att din iver, vare sig det gäller teoretiskt lärande eller disputerande, inte kan vara fördold för det ärade auditoriet.”¹⁰³

4.2 Sammandrag av dissertationen¹⁰⁴

Den fullständiga titeln är: ”Dissertation i Praktisk medicin om Anorexi, som författaren, under Guds ledning, i all ödmjukhet framlägger för att genom offentlig examination på förskrivet sätt prövas för doktorsgraden, *pro gradu*, enligt medgivande av den upphöjda Medicinska Fakulteten vid Kungliga Akademien i Lund under ledning av den mycket ansedde och höglärde Herr Doktor Eberhard Rosén, i den större Carolinasalen den 14 mars 1759.”

Det underlättar förståelsen av innehållet i dissertationen att ha kännedom om dåtidens teorier om kroppens uppbyggnad enligt Boerhaave och Haller. Detta beskrivs i avsnitt 2.3. Förenklat tänkte man att kroppens olika delar bestod av ansamligar av små kärl. Dessa kärl byggde upp större kärl av fibrer i en bestämd ordning. Kroppsvätskor svarade för att upprätthålla spänsten i fibrerna och om vätskorna var dåliga skadades fibrerna, vilket ledde till sjukdomar.

Sjukdomar kunde uppstå både av yttre och inre orsaker.

I sammandraget har jag valt att citera partier ur dissertationens olika kapitel med Aretins egna ord i översättning och i övrigt återge en del av innehållet med mina sammanfattningar. Hela texten på latin samt översättning till svenska återfinns i Appendix. Förklaringar till vissa medicinska termer samt namn på växter och andra ingredienser i mediciner finns under rubrik 8 Ordförklaringar.

4.2.1 Inledning

I sin inledning beskriver Aretin att kroppens olika delar är disponerade till förfall både genom sin beskaffenhet och genom värme och rörelse. Grundvalarna för livet faller samman om de inte dagligen återställs.

”Den visaste skaparen av allt har därför sört för att det åt levande varelser ska ersättas nytt material ur näringsämnen, som ska användas för att återställa och återuppbygga det som går förlorat. Gynnsam och tillräcklig näring måste tillföras regelbundet annars börjar kroppsvätskorna gnaga sönder kroppen själv ”såsom rosten järnet” och även de fasta delarna av kroppen förstör sig själva ”i likhet med kvarnar som berövats spannmål att mala sönder.”

---

¹⁰² Non leve rudimentum sed specimen, quod Magistrum refert.

¹⁰³ Quo autem pleniori luce eximia in arte salutari peritia atque doctrina longo tempore atque indefessa opera parta conspici posset, adversariis fuisset opus, qui doctis solididisque oppositionibus uberiorem tibi ausam praeberent commonstrandi, quam non vulgariter in medicis sapias. Et hujus profecto rei magnam horis matutinis habuisti copiam, adeo ut nec doctrina tua nec in disputando strenuitas celebri auditorio possit esse obscura.

¹⁰⁴ För originalets latinska text se Appendix s i-xxxii.

Aretin förklarar att den som manar oss till intag av nödvändig näring är ”hungern, som skickligt ombesörjer sysslan hos en kontrollant.” En försvagad hunger, som inte kan förklaras av annat än sjukliga orsaker benämner vi *anorexi*. Detta kan också vara ett ”farligt förebud om många andra sjukdomar.” Aretins förklaring till anorexi är alltså bristen på hunger eller hungerkänslor, som av olika orsaker är försvagade eller inte uppfattas på rätt sätt.

Han lägger fram exempel på att *anorexi* är ett besvärligt och långdraget tillstånd som också ger upphov till många sjukdomar och död. Hans syfte är att söka orsaker till sjukdomen och finna metoder för att ” behandling på tryggare grund slutligen ska kunna anträda säkrare stigar”.

Han ber också om att ”den högsta makten må sörja för att härigenom åtminstone hjälp och någon lindring uppstår för vår lidande nästa.”

4.2.2 Beskrivning och definition av den ”naturliga hungern”

Aretin beskriver den naturliga hungern ”*fames naturalis*” som vanligen kallas ”aptit” som ”ett behov av den föda, som bör intagas och som är beroende av god beskaffenhet och gott tillstånd hos matsmältningsorganen och hos de dit avledda vätskorna.”

Genom att beskriva hungern menar han att man ska kunna förstå anorexi som en brist på naturlig hunger och som ett hindrande tillstånd för den naturliga hungern att sköta sin syssla som en ”kontrollant,” som ska se till att kroppen tillförs den föda och näring som behövs. Anorexin blir då liktydig med en försvagad hunger eller brist på hungerkänslor. Han avstår från att räkna upp olika naturlärores skilda meningar om hungerns beskaffenhet och hänvisar enbart till den definition av hunger, som gjorts av den framstående Albrecht von Haller: Hungern ”uppstår nämligen otvivelaktigt från magens känsliga veck som har gnidits mot varandra, från rörelsen av den omgivande skiljeväggen och bukmuskulerna, ända till dess att nakna nerver, som gnuggats mot nakna nerver smärtar över all uthärdlighet. Så eftertryckligt både påminns människan om hungrandets våda och tvingas genom sina plågor att ombesörja näringstillförsel.” Det är således magnervernas ömsesidiga nötning, retningen från magvätskan och smärtupplevelsen som orsakar den naturliga hungern, som väcker behovet av att inta föda, som i sin tur lindrar smärtan.”¹⁰⁵

4.2.3 Definition av anorexi

Aretins definition av anorexi är ”brist på naturlig hunger” och han förklarar att denna brist kan orsakas av försämrad funktion hos matsmältningsorganen och också bero på beskaffenheten och tillståndet hos kroppens vätskor, som leds dit. Det handlar inte om motvilja mot olika sorters mat såsom ost, ålar, ostron och övrigt utan om bristen på aptit på vanliga födoämnen, som bör intagas regelbundet. Anorexi kan betraktas antingen som ett lidande utan annan sjukdom eller som symptom i förbindelse med andra sjukdomar. Aretin skiljer mellan exempel som han kallar ”symptomatiska”¹⁰⁶ respektive ”idiopatiska”.¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ Larsson, s 186: ”Haller indelade människokroppens olika vävnader i retliga ”irritabla” och känslöegande ”sensibla”. Det karakteristiska för de irritabla delarna var, att deras fibrer blev kortare vid beröring. För de sensibla vävnaderna gällde att deras ”vidrörande gör en föreställning uti själen”.

¹⁰⁶ Symtomatiska = med särskilda sjukdomstecken.

¹⁰⁷ Idiopatiska = sjukdom utan påvisbar orsak.

4.2.3.1 Diagnostik

För att man lättare skall kunna ställa diagnos beträffande anorexi, presenterar Aretin en riklig katalog av tecken. Han beskriver olika symptom och orsaker och avser därmed att göra det möjligt att särskilja orsaker och arter från varandra.

Han beskriver att de främsta orsakerna till denna sjukdom har sin grund i dels i kroppens olika vätskor dels i kroppens fasta delar. Vätskorna utgörs dels av magvätska, dels av slem från sekretbildande körtlar och lymfkärl, samt av saliv från spottkörtlar i överkäken, i munnen och i svalget. Alla dessa vätskor flyter samman i magsäcken. Orsaker kan också finnas i kroppens fasta delar, till exempel i magsäcken, som är det primära organet för kymifikation¹⁰⁸ samt i nerver, som genom hungern överför rörelse till hjärnan så att sinnet uppfattar hungern. Utöver de ovannämnda vätskorna framhåller han saponiner,¹⁰⁹ som tillsammans med galla och pankreasvätska främjar kylifikationen¹¹⁰ och bidrar till nedsmältningen av födan. Fel hos saponinerna som kan ligga till grund för anorexi beror på avvikelser i fråga om mängd eller beskaffenhet. Kvaliteten kan röra konsistensen och att det blir en felaktig blandning av vätskorna. Detta kan bero på att saltpartiklar blivit inkletade genom dålig matsmältning eller försämrade kroppsvätskor. Det kan också bero på att för mycket mat påtrugats eller att maten bestått av feta, klibbiga eller feta rätter. Då kan inte magen reta eller egga nerverna och inte ge signaler om hunger. Om vätskorna är för utspädda kan de inte sönderdela maten och inte stimulera nerverna och aptiten minskar.

Nervernas förgreningar måste också fungera så att flödet av vätskor sker i tillräcklig mängd liksom nervsafterna, som i Fysiologiska skolor kallas *spiritus animales* ”det levandes livskraft.”

Tillståndet hos nervsafterna kan orsaka brist på aptit. Ibland kan även tillgången på nervsafter tryta genom rikliga utflöden av blod och kroppsvätska och också hänga samman med sömnbrist, med ansträngande kroppsrörelser, djupa funderingar och sinnesrörelser.

Vid anorexi kan det också uppstå förändring av vätskorna, t ex hos gallan, vars feta eller tärande beskaffenhet leder till försämrad matsmältning när saltpartiklarna inte kan verka på sitt naturliga sätt. Genom att vätskorna får felaktig sammansättning kan de också bli sjukdomsalstrande. Eftersom hunger uppstår genom att magens nerver och fibrer gnids mot varandra krävs att dessa är tillräckligt elastiska och starka. Om de försvagas kan de ge upphov både till försvårad matsmältning och till anorexi. Försvagningen kan uppstå i fibrerna då de blir stela eller torkar ihop. Det krävs alltså ett oskadat tillstånd för att hungern ska kunna uppfattas både av magens nervtrådar och av vätskan som upprätthåller kraften hos dessa under hela vägen upp till hjärnan.

---

¹⁰⁸ Kymifikation = omvandling av födan till kymus, den flytande tjocka massa som finns i magsäcken och tunntarmen under matsmältningen. Renander, *Medicinsk terminologi*.

¹⁰⁹ Saponiner: en grupp slemhinneartade, hemolytiskt verkande och i lösning likt såpor skummande glykosider. Renander, *Medicinsk terminologi*.

¹¹⁰ Kylifikation = vätskeupptagning vid matsmältningen.

4.2.3.2 Behandling

Aretin framhåller att de viktigaste grunderna för beslut om behandling inte bara rör själva sjukdomen och dess symtom utan även dess orsak. Behandling bör därför insättas metodiskt för olika slag av sjukdomar beroende på deras orsaker. Det finns en mängd olika sjukdomar och för att hålla isär dem och bör man vara uppmärksam på olikheter och skillnader. De olika sjukdomarna bör man bestämma som *species* arter.

Dessa arter av sjukdomar kräver var för sig sina särskilda botemedel. Man bör därför uppställa klasser, ordningar, släkten och arter av sjukdomar och beskriva kännetecken, kriterier och botemedel för varje art.¹¹¹ På så sätt kan man komma fram till en mer framkomlig och säkrare väg till botande. ”Det finns många sjukdomar som kan likna varandra till verkan och namn, men som sinsemellan skiljer sig mycket beträffande orsak och behandling. Dessa sjukdomar kräver mest arbete för att de på rätt sätt ska kunna särskiljas.”

Aretin nämner namn på några personer, som tidigare ”burit facklor för att lysa upp vägen” och som har sammanställt och indelat orsakerna till sjukdomar och därmed bidragit till stor nytta i medicinsk praxis: ”i dissertationer (främst om inflammation i buken) under ledning av Herr Archiatern, Riddaren av Norstjerneorden, Nils Rosén- (Rosenstein), den vittberömde Herr Assessor Zacharias J Strandberg, därjämte om sjukdomar genom bloduttömningar.” De som omnämns är Petrus Zetzell, Lauritz Balk och Martin Kaehler. ”Genom dessa driftiga efterföljare till en lyckosam början inträffar det att vissa slag av sjukdomar, olika till uppkomst och behandling, mestadels förs samman såsom genom ett speciellt namn, inte så mycket beroende på sjukdomens typ och förlopp utan snarare på grund av orsak och på vilket ställe där sjukdomen börjar utveckla sig, nämligen så att genom ett eller några få ord, såsom med fingret kan utpekas, vartåt läkarens uppmärksamhet särskilt bör riktas och hur han kan hållas borta från den ovissa labyrinten av överväganden”.

4.2.4 Olika slag av anorexi, orsaker och botemedel – *Species, Causae et Curae*

Aretin räknar upp 28 olika arter *species* av anorexi. Genom hans beskrivningar förstår man en del av hans resonemang kring klassificering efter orsaker, symtom och behandling. I hans exempel finns också beskrivningar av andra sjukdomar som var vanliga vid den tiden och som han menar kunde ge upphov till aptitlöshet, bristande aptit = *anorexi*. Varje art specificeras efter sina symptom och för varje art av sjukdomen beskrivs såväl symptom som orsaker *causae*. Under varje art ges också råd om botemedel *curae*, som föreskriver behandling, mediciner, dekokter och kost – både vad som bör användas och vad som bör undvikas. Valen av mediciner och behandlingsmetoder ger också upplysningar om vad som troligen var vanligt förekommande. Jag återger här Aretins beskrivningar i förkortat skick genom att citera hans formuleringar:

- 1) Anorexi – som orsakas av feber. Som regel ges ingen behandling, men specifika febermedikamenter kan användas om feberyran först avhjälpes med erkänd metod.
- 2) - till följd av svårare smärtor. Smärtor av olika slag och av olika orsaker bör även behandlas olika och de kan lindras, stillas och lugnas med smärtstillande aromatiska

---

¹¹¹ I likhet med klassificering inom botanik och zoologi.

mediciner. Narkotika och opiater bör användas endast med största erfarenhet och efter noggrant övervägande.

3) - till följd av hindrad uttömning, t ex av menstruationer, av efterbörd efter barnafödande, på grund av hemorrojder, till följd av blödning i näsborrarna, av mage och tarm, av urin, av substanser som bör utsöndras genom svettning, av var från böld eller från sår där rengöringen inte varit tillräckligt noga.

Behandling sker genom naturlig eller artificiell tömning för att avhjälpa hinder för tömning, med farmaceutiska och dietetiska medel eller i vissa fall med hjälp av kirurgi. Ibland kan det vara aktuellt med åderlåtning, ibland kan man använda blodiglar. Förstoppad mage behandlas med lavemang och urinstopp med kateter. Inflammation kan angripas med kniv, varet bör ledas bort och såret renas på lämpligt sätt. Invärtes mediciner som är magstärkande, antiseptiska och balsamiska används för att hejda att förstöringen av vätskorna. Genom välkända läkande drycker bör magens styrka och krafter återställas.

4) - till följd av en märkbar och alltför flödande uttömning, som kan härröra från blodet eller lymfan. Den kan vara vara grumlig av simmiga avlagringar eller utsöndringar av exkrementer och den kan också vara full av var.

Anorexi kan ofta drabba dem som fått försvagade krafter till följd av blodförlust. Den kan också uppstå hos dem som är försvagade genom andra sjukdomar såsom diabetes, flytningar från livmodern, till följd av uttömning av sekret, av gonorré, av diarré och uttömningar från tarmen av osmält föda, av kolera, av buksmärtor genom alltför kraftig verkan av avföringsmedel eller blodsvall. Kräsenhet inför mat och till och med svaghet i sinnet kan uppstå om varet från en inflammation har tömts ur genom spontan bristning eller genom artificiell tappning.

Då orsakerna är skador i de kroppsvätskor, som tillhandahåller näring av saponiner och nervsafter, rekommenderas som behandling vila för kropp och själ. Dessutom bör uttömning lugnas eller begränsas. Magstärkande antiseptiska och och lindrande medel kan användas för att hejda fördärvet i vätskorna.

5) - till följd av kroniskt dålig matsmältning, med slapphet i kroppen, med sårig hud och gulblek eller grå ansiktsfärg. Orsaken är en allmän försämring av kroppsvätskorna till följd av utmärgling och kraflöshet *kakexi*, feber *hecticus*, tvinsot *ftisis*, förtvining *tabes*, bleksot *chlorosis*, vattusot *hydrops*, skörbjugg *scorbutus*, gulсот *icterus* och övriga tillstånd, som har samband med dessa. Ett starkt samband finns mellan detta slag av anorexi och de ursprungliga sjukdomarna. Behandlingen kräver att man måste finna sig i att under lång tid hålla den bästa dieten. Annars riskerar det onda att förr eller senare flamma upp igen förr eller senare. Därav detta franska talesätt: *Tous les maladies en ique font aux medecins sa nique*.¹¹² Om försämrad matsmältning *cacochoyli*, är för handen bör främst magtarm-kanalen renas med läkemedel. För att stimulera aptiten och bibehålla magens krafter i gott skick kan magstärkande medel blandat med uppiggande användas, enligt Recept N 1. Beträffande kost avråds från ”hårda” födoämnen: salter, kött – främst av fläsk, av ost och av alkolhaltiga drycker. I stället rekommenderas kost som baseras på vegetabilier, mjölkprodukter samt måttlig rörelse och drickande av tunn vätska eller dekokt såsom *ptisana* (sötat avkok av växtdelar).

---

¹¹² ”Varje sjukdom för sig gäckar läkarna”.

6) - som plötsligt uppkommer med illamående och kräkning av härsken föda. Som bot rekommenderas medicin som framkallar kräkning blandat med avföringsmedel.

7) - till följd av fördärvade kroppsvätskor, som uppkommit från svalget och som flutit ned i magsäcken. Som bot rekommenderas att skadade vätskor avlägsnas och att munnen bör sköljas med dekokt eller gurgling beredd av lökgamander, åbrodd, isop, salvia, mynta eller ruta med tillsats av lite honung eller *oxymel* (vinäger blandat med honung).

8) - långvarig anorexi (sakta uppkommen) med bittra, illaluktande uppstötningar genom munnen och med en tunga som är gulgrå, mörk, oren och uttorkad; ihållande törst efter syrliga, kalla vätskor; halsbränna, grumlig urin. Orsaker kan vara skarpa alkaliska ämnen, oljiga, stinkande, variga sjukdomsalstrande ämnen i kroppen och osmälta gallämnen. Framför allt de som har ett hetsigt temperament och tycker om att äta feta kryddade maträtter kan åsamka sig själva allvarlig skada genom dessa begär. Vid detta slag kan många sorters botemedel användas. Ibland krävs att det orena drivs ut t.ex med kräkmedel eller rensande medel för kräkning eller avföring, till exempel droppar av vitriol. Kostråd beträffande föda som innehåller kålväxter och syrade mjölkprodukter. Lämpliga drycker är avkok av svartrot, kardborre, ängssyra, stensöta och blommor av vallmo. Förorenad luft bör undvikas eller bibehållas ren genom ständig förnyelse. Allt som kan ha framkallat det onda, nämligen kött av svin eller gås och andra feta livsmedel bör undvikas.

9) - långvarig anorexi med fadda eller klubbiga uppstötningar genom munnen, falskeligen föregivande mättnad av fastande mage, med svår smärta, svullnad, väderspänningar, frusenhet och med stort sömnbehov.

Anorexi kan också uppkomma till följd av *kakokyli* - dålig vätskeupptagning vid matsmältningen - eller som följd av klubbig förening av osmält föda, eller genom riklighet av slem. Det kan också finnas en svaghet i magsäcken och tröghet hos gallan. Utlösande orsaker kan vara livsmedel som är svårkokta, mjöligena, degiga men inte jästa, feta och kalla såsom slemmiga vegetabilier och baljväxter. Det kan också vara klistriga gelatindelar från fyrfota djur t ex kalvklövar eller ligament av leder och bladmagar. Botas med återställande blandningar och beträffande föda bör den vara lättsmält och sådant som kan vara orsaker bör undvikas eller användas sparsamt.

10) - plötsligt uppkommen anorexi till följd av svåra matmältningsbesvär. Ofta är magen proppfull och det uppstår förstoppning, spänningar och klämmande smärta. Ibland förekommer uppstötningar och ofta huvudvärk. Om anorexi uppstått till följd av *kakokyli* eller orena osmälta delar av föda, kan man som behandling tillråda avhållsamhet från föda, men endast under en kortare tid. Annars sker behandling med kräkningar eller milt renande medel och därefter aptitstimulerande medel.

11) - till följd av mycket vattendrickande eller drickande i överflöd; med blek och tunn urin; Fördärvad törstkänsla? Underordnad kategori: de som dricker tillsammans och de som ohämmat hänger sig åt att dricka te och kaffe, i synnerhet om de är sävliga, uppsvållda, overksamma och håglösa, drömmande om svalka och vattenkällor. Orsaken till anorexin är då en försämrad funktion hos magvätskan och kraftlöshet hos magens fibrer. Den som tidigt på morgonen eller strax innan frukost har druckit tillräckligt med dryck, har ofta minskat begär efter mat.

Som behandling rekommenderas uttömning av överflödiga vattniga vätskor med hjälp av vätskedrivande medel såsom rötter av vindelväxt, sennablåd från Egypten, ärtväxter och bittersalt. Eller genom vätskedrivande medel som innehåller salt, jord, alun, och fast alkalisk antimontinktur som framställs av tartarsyra. Andra användbara växter är bockrot, pepparrot och persilja. Medel, som kan återställa muskelspänningen i magen är till exempel skal av pomerans, rot av röd gentiana, vattenklöver, blåklint och tillrett av dessa *hippokratiskt vin* alkohol blandat med socker och kryddor. Passande maträtter är de som är tillredda med uppvärmda kryddor, köträtter, som inte är feta och hellre stekta än kokta samt bröd, kakor och pajer endast om de är väl jästa.

För dem, genom svaghet i magen ådragit sig anorexi till följd av sörplande av te och kaffe, kan en lagom kall dryck inte bara ha läkande verkan utan den motverkar också förslappning av mage och tarmar. Förbättring kan ske genom dagligt intag av lagom kalla drycker i lagom kvantitet. Överdrivet drickande bör undvikas. Man bör också iaktta regeln från *Schola Salernae* Salernerskolan: *Inter prandendum atque caenandum sit saepe bibendum* – under intagande av lunch och middag bör man dricka ofta och lite ¹¹³

12) - på grund av alltför full mage, som orsakas av muskelsvaghet efter att magens sidor blivit utfyllda över sitt omfång. Om elasticiteten hos magen begränsas hindras matsmältningen och därigenom hämmas den naturliga aptiten. Underordnad kategori är: glupska barn - angripna av *bulimia* ¹¹⁴ och de, som efter utstånden svält eller fasta rikligen stoppar i sig av den givna maten på en och samma gång. Som botemedel rekommenderas detsamma som i exempel 10, främst ”magstärkande tonica.”

13) - till följd av missbruk av opiater hos unga kvinnor, som ibland av obetänksamhet och tilltro till råd av hjälpare vid barnafödande, agyrter ¹¹⁵ och andra, t.ex. kvacksalvare, åsamkat sig allvarliga skador. Så länge man kan iaktta att dessa narkotiska ämnen finns kvar i magen bör de avlägsnas genom kräkning. Man bör ge dryck med citronsyra, syrad mjölk, växtsirap, och ”Posca” en dryck av vatten, ättika och ägg.

14) - till följd av missbruk av tobak. Det är underligt att tobak, som är avskyvärd både till lukt och smak så ofta används till njutning av många, som i stället tar skada av dess verkningar. Bruket av tobak inleds ofta för att minska den naturliga hungern. Tobakens verkan är hungerdämpande, salivstimulerande, rogivande och smärtstillande, men kroppen tar skada. *Tabacophili* tobaksälskare förorsakar sig inte bara anorexi utan även andra sjukdomar genom att skador uppstår hos saponinerna och andra vätskor. Aretin hänvisar här till *Sundhetzens Spegel* av Andreas Sparman:

”Så finns enn fremmand ting som man Tobak plär kalla, Thet som nu är bekant fast öfver länder alla, Ther med som mången man mer söker tidsfördrif, än som han aktar på hwad båta kan sit Lif” ¹¹⁶

Han citerar också ur *Tankar om Skörbugg och Rogfubben* av Johan Lindestolpe: ¹¹⁷

---

¹¹³ Salernerskolan – läkarskola i Salerno, Italien under 900 -1100-talet. Skolans främsta skrift: *Regimen sanitatis*, en berömd hälsodikt avfattad för hälsans bevarande, är skriven på lenonisk vers.

¹¹⁴ Linnés definition av *Bullimi* var ”outtömliga begär efter mat.”

¹¹⁵ Agyrta – betyder ungefär kvacksalvare.

¹¹⁶ *Sundhetzens Spegel* av Andreas Sparman 1642. Wikisource.

”Så vill jag allenast som Läkare säga att Tobaksrökandet mycket förkortar Lifwet, förswagar Helsan, drager alt thet tunna watnet, som en pump från blodet, förminskar synen, och alltså gör kroppen bögelig till Skörbjugg etc.”¹¹⁸

Som behandling används medikamenter som är lösande och drycker med riklig surhetsgrad. Man bör utesluta tobak före och efter måltid utan att helt upphöra med bruket, vilket gradvis bör ske, dock så att inte förlusten av tobak ska uppfattas med så stort obehag. Angenäma välsmakande ämnen kan tuggas till dess bruket av Tobak är fullständigt bortlagt. Den bästa *profylaxen* förebyggandet är slutligen för både de tillvanda och de som blivit avvanda att aldrig vänja sig vid detta.

15) - till följd av missbruk av spritdrycker. Som behandling bör rening ske med tunnflytande buljonger, som är svagt sura blandade med honung och vassla från mjölk. Även avhållsamhet tillråds från de skadliga spritdryckerna framför allt på tom mage.

16) – på grund av kvicksilver, som fälls ur vid bildandet av överflödig saliv. Oberoende av om detta är tecken på fara bör den överflödiga salivbildningen behandlas på föreskrivet sätt tills den avtagit.

17) - hos hysteriska kvinnor; sjukdomen hos dessa uppträder anfallsvis och kan ha olika orsaker, till exempel svaghet i kroppen, sorg i sinnet, återkommande yrsel, ångest i bröstet och orolig sömn. Om magen samtidigt är förstoppad eller om matsmältningen inte fungerar, bör långsamt verkande rensande medel användas hellre än det, som lugnar väderspänningar. Även rörelse rekommenderas samt dryck och föda, stimulerande medikamenter och frottering av benen efter lagom varma fotbad. Dessutom bör man pröva behandling som är speciellt avsedd för *hysteri*.

18) - hos gravida. Anorexin medför att mindre föda tillförs än vad som är nödvändigt för fostret och dess tillväxt. Den skadar också vätskor i kroppen. Därför bör fritt användande av magmedel tillsammans med smärtstillande förhindras. Därför är det inte säkert att använda *castoreata* ¹¹⁹ och drivande medel bör inte heller användas.

19) - hos ammande med allmän svaghet. Man bör avvänja från amning, stoppa mjölkproduktionen samt ge magstärkande medel.

20) - hos menstruerande med häftiga månadsblödningar och hos kvinnor med växande bröst, hos dem som har grava smärtor i länder och höfter eller försvagade ben; hos dem som har växlande frossa och feber. Anorexin behandlas genom att man på föreskrivet sätt och med samtycke minskar de följande månadsblödningarna. Under tiden tillråds anpassad diet och tunnflytande dryck. Även kroppsrörelse rekommenderas – främst genom att spatsera av och an och försöka bibehålla ett glatt sinne. Man ska försöka förhindra allvarigare och för sinnet nedtyngande sjukdomar, avkyllning av fötterna, fet rå hårdkokt mat, varmt nybakat bröd, kylande dryck. Därutöver bör smärtande svåra menstruationer uppmärksammas.

21) – allmän aptitlöshet hos dem som återhämtar sig efter sjukdom. Råd beträffande nästan all föda bör ordinerats. Man bör fortsätta att behandla framskriden sjukdom, man bör ta hänsyn

---

¹¹⁷ *Tankar om Skörbjugg och Rogfubben* av Johan Lindestolpe, Stockholm 1721. <https://books.google.se>. Johan Linder/adlad: Lindestolpe 1678-1724, botaniker och läkare.

¹¹⁸ Lindestolpes originaltext: runeberg.org/ljskorbugg/0029/html.

¹¹⁹ Castoreum – utvunnet ur bävergäll, medel som användes mot nervösa rubbningar. Renander.

till naturens krafter, till livet och själen, man bör försöka att avlägsna eller komma till rätta med sjukdomsorsakerna för att inte sjukdomen ska återvända och i stället bli värre än tidigare.

22) - i särskild form hos dem som är konvalescenter efter sjukdom. Råd om viss föda så länge de behärskas av sjukdomen. Man bör ge ersättande kost och passande näring så länge fortsatt återhämtning från sjukdomen pågår.

23) - till följd av sjukdomsalstrande ämnen, som förflyttat sig till invärtes ställen. Behandling med medikamenter för invärtes bruk och diet för att styra svettning och andra naturliga utsöndringar. Frotteringar, senapsplåster används på yttre ställen för att hålla tillbaka vanliga orsaker, vilket också kan ske genom att man sätter hank på ställen där innehåll i blåsor och sår bör avledas¹²⁰.

24) - till följd av utmattning genom häftiga kroppsövningar. Behandlas med vila, med föda och drycker som innehåller aromatiska uppfriskande ämnen och som intas i måttlig mängd.

25) - till följd av ständiga djupare grubblerier under lång tid. Som behandling rekommenderas studier, sysslor, förelagda uppgifter vid olika tidpunkter; dryck i riklig mängd, men sparsamt beträffande lättsmält föda som bör intagas lugn takt. En timme före och en timme efter måltid bör tyngre plikter så långt det är möjligt läggas åt sidan liksom ansträngande grubblerier.

26) - till följd av häftiga sinnesrörelser. Råden som givits under exempel 25 är tillämpliga även här, därtill magmedel *stomachica*¹²¹, som blandats fritt med *anodyna*¹²² smärtstillande medel.

27) - till följd av långvarig svält. Genom olika ödets misstag kan människor hamna i detta olyckliga tillstånd, men främst de, som antingen under lång tid gått ensamma vägar eller fastnat i trångmål, eller utstått farliga sammanbrott eller rent av är betungade av alltför begränsade ekonomiska förhållanden i familjen och ofta förgäves är ängsligt bönfallande om barmhärtighet, om bistånd från rika inflytelserika människor, för att uthärda livet, då de berövas nödvändiga besparingar för livsuppehållet.

Även de som på grund av begränsad sväljningsförmåga inte kan tillägna sig något är ofta prisgivna till detta lidande. Dessa olyckliga känner från början en olidlig hunger, som därefter helt försvinner, men efterhand tilltar en omätlig törst. Om denna svält tillåts rasa utan hjälp av lindrande medel, blir den härskare över hungern; långsamt förgör den sinnet genom denna grymma farsot.

Behandling: Människors förgängliga kroppar, som plågas genom detta olycksöde, bör efter hand vederkvickas med värme, med skonsam mat, med magstärkande *evchymis*¹²³. Angenäm syrlig dryck med tillsats av uppfriskade vin bör erbjudas ofta men i liten mängd. Därtill bör erbjudas skonsam föda, bad och erbjudande om Bochet's¹²⁴ tillredda näringslösningar blandade med mjölk.

---

¹²⁰ Sätta hank, uttryck för s.k. avledningssår – ett genomborrat och med snöre genomdraget hudveck: den härvid uppkommande varavsöndringen ansågs utdragen från det sjuka stället. Renander.

¹²¹ *Stomacicha*: aptit och digestionsbefordrande, ”magstärkande” medel. Renander.

¹²² *Anodyna*: smärtstillande. Renander.

¹²³ *Evchymis* – medel som befrämjar matsmältningen (omvandlingen av födan till kymus, den tjocka massa som finns i magsäcken och tunntarmen under matsmältningen). Renander.

¹²⁴ Bochet – en form av hälsodryck, känd sedan medeltiden. Tillreds med honung och kryddor. Wikipedia. Hämtad 2021-11-12.

28) -senilis, aptitlöshet hos den som är åldrad. Behandling: Stelnade domnade lemmar må ofta strykas i vederkvickande vattenbad med mjölk och andra uppmjukande medel. De bör hållas varma och ges avslappning. Separerad söt mjölk må drickas och emellanåt ”lugnande” honungsblandat vatten. Tillsammans med detta kan man använda stimulerande klunkar t.ex. av ädelt vin eller annat, som innehåller mer socker. Efter bästa förmåga bör vi sträva efter att återuppbygga och stödja krafterna, som är svaga och matta av ålder, genom utvalt levnadssätt, med mjuk närande lättkokt föda, tunna soppor och annat av liknande slag, som kan sörplas ganska ofta. Ty en gammal kvinna, som är ålderdomssvag och har det besvärligt, vacklande på grund av osäkert knä bör nära nog på samma sätt som den, som är i sin spädaste ålder, med största noggrannhet, med outtröttlig omsorg och kärleksfullaste omvårdnad, stödjas, lugnas, hjälpas, värmas, tröstas ända till dess att slutligen det förgängliga livets slut förorsakas genom det för alla lika oundgängliga ödet.

Dissertations sista del består av ”Formulae” – recept, vilka finns återgivna i Appendix.

Aretin avslutar hela dissertationen med Galenos ord:

”Nullum medicamentum tam efficax est quod solitas vires praestare potest, si Diaeta ipsi resistat.”

Ingen medicin är så verksamt att den kan överträffa de naturliga krafterna, om den står i strid mot själva levnadssättet och kosthållningen.

4.3 Opponentens anteckningar - sammandrag¹²⁵

Trots efterforskningar via Universitetsbiblioteket och Universitetsarkivet i Lund har det inte varit möjligt att få fram uppgifter om vem opponenten kunde vara. Några protokoll eller tidningar från den aktuella tiden i Lund finns inte bevarade.¹²⁶

I sökandet efter uppgifter om tänkbar opponent har jag funnit en förteckning över dissertationer skrivna under Eberhard Roséns ledning. Bland de författare, som var samtida med Lars Aretin, finns Christian Wollin och Pehr Unge.¹²⁷ Christian Wollin 1731-1798 hade lämnat Lund efter det att ett spänt förhållande uppstått mellan honom och en professor vid Filosofiska fakulteten. Han fortsatte sina studier vid universitetet i Greifswald och blev där filosofie magister. En tid bodde han hos Nils Rosén- Rosenstein i Uppsala, där han började studera medicin och sedan disputerade han i Lund 1758. Han blev sedermera professor i kemi och teoretisk medicin (Medicin och Pharmaceutics) vid Lunds Universitet 1761 och var rektor för Universitetet 1765 och 1782. Christian Wollin omnämns i ett brev från Carl von Linné till Abraham Bäck i samband med att Aretin och Wollin båda sökte båda en tjänst som medicine adjunkt 1758. (Se not 91). I Svensk läkarehistoria beskriver Sacklén Wollin som

---

¹²⁵ För den latinska texten i originalet, se appendix sid xxxiii-xxxvii. I appendix finns också min översättning av opponentens kritik och synpunkter.

¹²⁶ Fredrik Tersmeden, Universitetsarkivet i Lund, korrespondens 2017-09-25: Från perioden 1785 finns protokoll endast fragmentariskt bevarade och från 1759 finns inga bevarade protokoll alls. Therese Eriksson, Universitetsbiblioteket i Lund, korrespondens 2017-12-07: I Lunds Universitet årsberättelser står bara att L. Aretin erhållit doktorsexamen i medicin. Inga andra uppgifter går att hitta.

¹²⁷ Larsson, s 249.

”ganska snäll i latinska vältaligheten, af utmärkta kunskaper i chemien och en älskvärd character.”¹²⁸

Pehr Unge (1734-1812) försvarade sin dissertation 1762 och blev medicine doktor. Han blev anatomie prosector 1764 och provincialmedikus i Malmöhus län samma år. 1776 -1808 var han intendent vid Ramlösa Helsebrunn. Han var systerson till Eberhard Rosén och efterträdde denne som inspektör för Ramlösa Hälsobrunn.¹²⁹

Jag har inga belägg för att någon av dessa skulle kunna vara opponent vid Aretins disputation men med tanke på innehållet i opponentens anteckningar och förtrytelsen över att Aretin förbisett sin preses skulle någon av dessa vara tänkbar.

Den tryckta dissertationen innehåller blanka sidor, där opponentens anteckningar finns skrivna för hand på latin. Hans kritik omfattar i huvudsak 4 punkter. Efter inledning och beröm följer: 1) Kritik mot Aretins sätt att använda latinet, 2) Kritik mot Aretins val av auktoriteter, 3) Kritik mot Aretins uppdelningar av symptom, orsaker och behandling samt 4) Kritik mot Aretins ifrågasättande av bruket av tobak. Därutöver har opponenten en del frågor och ytterligare kommentarer. Vissa övriga anteckningar finns också i marginalerna samt rättelser av stavfel och tryckfel. Opponenten avslutar med mer personliga kommentarer om Aretin som person.

4.3.1 Opponentens inledning och beröm

Opponenten inleder sitt anförande med att högtidligt hylla preses, Eberhard Rosén: Herr Doktor och Professor, ledamot av Kungliga Medicinska Kollegiet, ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien, ständigt beundransvärde beskyddare.

”På din befallning och uppmaning sätter jag igång verket, vilket om hänsyn skulle tas till mina förmågor, jag helst skulle undvika. Förvisso har jag varken så stor talang eller så stor förmåga i talekonst att jag skulle kunna göra rättvisa åt denna mig förelagda uppgift, ”Spartam hancce”,¹³⁰ men dock må jag underkasta mig den. Även om jag med största förmåga lika lite skulle vara i stånd att tala, skulle det likväl finnas grund till varför jag endast med möda skulle åta mig denna uppgift: helt visst finns det beträffande alla saker gränser, bortom vilka man inte grundlöst bör sväva ut och inom vilka man inte heller bör stanna kvar. Således är det även nödvändigt att vi noggrant håller oss till formen för vetenskaplig diskussion för att inte missriktad iver lätt må visa på vare sig alltför stor okunskap eller övermod. Även om det så att säga i själva inledningen driver iväg sinnet och emellanåt lockar det åt olika håll, är det likväl din bevågenhet och ditt inflytande, som fördriver svårigheterna, vilka de än må vara”.

”På många sätt och mest för min egen del, även idag då jag pliktenligt utför detta åliggande, har jag nämligen insett att du inte bara tålmodigt utan även med utomordentligt intresse och välvillighet ställer samman motstridiga teser och att du inte påtvingar någon sanningen utan lägger fram den att läggas i vågskål, omgärdad av säkra vetenskapliga principer. Må du under

---

¹²⁸ Wikipedia. Hämtat 210912.

¹²⁹ Wikipedia. Hämtat 210912.

¹³⁰ ”Spartam hancce” - uttrycket är hämtat från Euripides där Agamemnon talar till Menelaus. I översättning till latin: "Spartam nactus es; hanc exorna", "Du fick Sparta på din lott. Smycka det!" (Fragment 723, *Telephus*: Σπάρτην ἔλαχες, κείνην κόσμει.)

en kort stund bibehålla denna bevågenhet mot mig, denna välvillighet, värdig berömda män, och ta emot mina argument med mildare kritik”.

(Vänder sig till Aretin) ”Höglärde herr Licentiat, Lärare vid Medicinska fakulteten, gynnare och högst ärade vän. Av alla dina studiekamrater må jag sätta dig främst, närmare bestämt framhåller jag ingen framför dig vad gäller lust till studier, iver och uthållighet. Även om du ju från första början av studierna fått leva under djupaste armod, har du likväl långt ifrån stannat av i en någon gång påbörjad riktning, utan snarare har du, driven av ett styvmoderligt öde till stor iver för vetenskapliga studier, uppnått om än inte en rikare så helt visst en säkrare ställning. Förvisso har du därigenom med god framgång inriktat dig på de medicinska frågor, som du idag öppet lägger fram, ty det är inte något obetydligt första rön av allt arbete utan ett bevis, som ankommer en läromästare, som du idag överlämnar åt offentlig prövning”.

”Men för att det i ett starkare ljus skulle kunna betraktas som en exceptionell erfarenhet inom läkekonsten och som lärosats under lång tid och jämföras med oförtröttligt arbete, hade det krävts opponenter, som med lärda och tillförlitliga motsatta argument skulle sporra dig att visa en mer fruktbar djärvhet, något som du må inse inte är vanligt hos läkare. Och för att genomföra detta har du tillbringat ett så stort antal morgontimmar att din iver, vare sig det gäller teoretiskt lärande eller disputerande, kan vara fördold för det ärade auditoriet. Du må således ha överseende med att jag, eftersom jag inte är utrustad med samma förmågor, inte kan vara jämbördig i fråga om att uttrycka mitt beröm för dig. Med din tillåtelse bemödar jag mig därför om detta, eftersom jag varken traktat efter eller ivrigt kastat mig över denna förelagda uppgift, utan med möda har jag tagit mig an den, bevekad av dina enträgna böner. Må du därför hålla till godo med det, som jag efter förmåga och till följd av tidens knapphet kan framlägga och mina slöa vapen, som jag kommer att sända till dig må du bara slunga tillbaka med mildare arm”.

4.3.2 Kritik mot Aretins sätt att använda latinet.

”Vad latinet beträffar, lägger jag märke till att du, höglärde Licentiat och Auctor (författare), med tanke på vad som krävs i detta sammanhang, inte överallt följt det jag anser är viktigt för renheten och klarheten, då du funnit behag i grekiska och föråldrade eller tvetydiga betydelse t ex pronea (försyn), carebaria (tyngdkänsla i huvudet), vilka är grekiska och luktar tillgjordhet. Likaså Coliphia (svenska = tunna bröd), Crustula (skorpor) och Scriblitae (bakelser) är så föråldrade och tvetydiga att betydelsen bör letas fram från gamla Delos, vilket, som man säger är ett arbete där det krävs en ”patator”(en grävare föresedd med kraftiga verktyg)”.

4.3.3 Kritik mot Aretins slutsatser i dissertationen

”Här -i § X- har den höglärde författaren gjort åtskillnad mellan sina exempel, men också överträtt en regel som anges i denna § - detta slag av sjukdomen är mer till följd av lystenhet än på grund av det som verkligen bör fastställas, eller också finns det ytterligare en regel som han behållit för sig själv”.

”Den höglärde författaren förklarar i § 11 varför det åligger en läkare att påbörja botandet av anorexi. Han måste ta hänsyn till orsaken och inte spara några mödor för att undanröja denna. Men liksom många och skiftande orsaker kan ge upphov till sjukdom och i synnerhet anorexi,

bör man i allt arbete sträva efter att läkaren ska ha kunskap om specifika tecken på varje tänkbar sjukdom. Här varierar läget så mycket men orsaken är säkert densamma: fördärvad härsken vätska, som flutit ned i magen: sättat att flyta ned varierar; i det första exemplet flyter den ned till magen en längre väg, i det följande exemplet en kortare”.

”Den höglärde författaren har förvisso ställt upp den bästa regeln, enligt vilken varje bestämning bör formas, så att inget övrigt må erfordras, men likväl tycks han i denna angelägenhet alltjämt behållit något för sig själv, det som ska vara tillgängligt för den som undersöker ett stort antal arter.

Beträffande species 6 – (*anorexi som uppkommit efter intag av härsken föda*) och 7- (*anorexi till följd av fördärvade kroppsvätskor*), härrör de från samma ursprung, nämligen vätskor i föruttelse, som flutit ned i magen, och borde därför enligt given regel inbegripas i samma kategori.

Så även species 10 – (*anorexi till följd av svåra matsmältningsbesvär med förstoppning, med klämmande smärta, med uppstötningar av mat som påtrugats*) och 12- (*anorexi till följd av alltför stor fyllnad i magen*), kan de förenas i en enda, vilket författaren i tysthet tycks ha angivit, då han förskriver samma botemedel för båda”.

4.3.4 Kritik mot Aretins val av auktoriteter

”Bland framstående och ryktbara män inom läkekonsten framhåller den höglärde författaren i synnerhet den framstående Assessorn Strandberg och de höglärda Herrar Doktorer Zetzell, Balk och Kaehler. Under ledning av den ansedde herr Arkiatern, Riddaren av Nordstjärneorden Nicolaus Rosén, har de i akademiska skrifter behandlat sjukdomar och fastställt och vederbörligen åtskilt arter med avseende på skillnader i orsaker till dessa. Författaren visar tydligt hur han följt i deras spår och han vill övertyga oss om att de är de enda, eller att det åtminstone företrädesvis är dessa, som har skrivit enligt vetenskaplig metod. Endast dessa upphöjer han med högst oväntade lovord, låt vara välförtjänta, medan han utan vidare förbigår en man, som i denna fråga, vilket författaren måste medge, är lika mycket eller mer värd att berömmas”.

”Med tillåtelse av ärade Preses, vars högst finkänsliga öron jag i hög grad fruktar att sära och med förlov sagt, må jag därför ställa frågan till dig höglärde Herr Licenciat: Varför har det varit nödvändigt att välja andra lärare, som är nya och knappt till namnet kända av dig, fastän du vid denna Akademi har den allra pålitligaste och kunnige lärare? Vilket intresse har du haft av att i så hög grad framhålla de andra, att inte bry dig om vår egen? Att prisa andra, att åsidosätta vår egen? Du är ju förvisso den som har den bästa överblicken bland alla, som undersöker just det som är läkekonst, sålunda kan det inte vara fördolt för dig att både din högst ansedde Preses och Assessor Strandberg, under ledning av samme berömde man, nästan samtidigt har utgivit dessa två dissertationer ”de Tussi” (om Hosta) så utmärkta att ingen läkare skall ha sett något mer lysande än dessa, något mer lärt, något som är mer överensstämmande med goda regler för vetenskaplig metod”.¹³¹

---

¹³¹ Eberhard Rosén (-Rosenblad) hade 1741 i Uppsala varit respondent på sin brors Nils Roséns dissertation *de Tussi*.

”Skulle du inte värdesätta dessa, eftersom du är läkare? Inte lovorda dem, eftersom du är lärjunge? Skulle du inte betraktat det som en förebild, om det rent av hade behövts en förebild? Beträffande detta saknar jag alltså tacksamhet mot din lärare eller åtminstone rättvisa mot den man, som även i fråga om medicin/läkekunst är den mest framstående, eller alldeles särskilt ditt goda omdöme. Under alla omständigheter må du inte på grund av denna åsikt, som framförts av mig, uppfatta det som att jag skulle vara orättvis mot dig som ett tecken på otacksamhet, utan endast av den orsaken att du skulle ha tillfälle att offentligt urskulda dig och framlägga dina skäl till varför du inte beaktat de ytterst förnämliga dissertationerna *de Tussi* (om hosta) av din högst ärade Preses”.

4.3.5 Kritik av Aretins uppdelningar rörande orsaker och symtom och behandling

”Gentemot denna utmärkta dissertation, i stort sett genomtänkt beträffande vissa avgörande bevis/rön mår jag likväl med Herr Författarens tillåtelse i detta sammanhang anföra några saker emedan de återkommer genom hela dissertationen på ett synnerligen varierande sätt:

- Emellanåt blandar han ihop orsaker med specifika symtom – i species /:12,11:/ osv)
- Emellanåt anger han nämligen symtom separat och ändrar orsaker – species /:8,9:/ osv
- Emellanåt anger han just inga symtom eller har han förklarat dessa utförligt under valda orsaker
- Emellanåt lägger han till underordnade begrepp; species /:11,12:/. Oftare ”a – non” = på grund av brist på
- Emellanåt går han fram ytterst försiktigt i species 13, emellanåt mindre i species /:6-7:/
- Emellanåt klandrar han behandling med egendomligt botemedel – som om han hade iakttagit detta hos yngre läkare i species /:6,11:/
- Emellanåt har vissa kroppsvätskor i praktiken förklarats endast med hjälp av beskrivningar av deras ursprung i species /:1.2.16:/

Slutligen går han emellanåt in på behandling med sådana förbehåll, som om han instruerade inskränkta och trångsynta kvacksalvare /:species 18:/. Ty hur ofta skulle någon läkare på detta sätt för sig själv formulera indikationen för behandling av detta slag av anorexi: ”anorexi beror på havandeskap”. Jag tar således avstånd både från att detta utförs som något allmän förekommande genom fördrivande och arborterande medel och att foster bör fördrivas såsom orsak till det onda.

Detsamma gäller förvisso om en läkare, som inte är vid sina sinnens fulla bruk, skulle stympa ett finger för att kurerat ett nageltrång. Och vem skulle göra detta om inte den där Agyrta hos Holberg, som medan han en gång skulle bota en feber, som återkommit, genom att han drev på febern och hade ihjäl någon: av denna orsak låter Holberg honom uppträda som en skrävlare, som stryker omkring på torgen”...¹³²

---

¹³² Ludvig Holberg (1684-1754) norsk-dansk författare till många kända skådespel, var skeptisk till läkare, då han ansåg att de var maktgalna, bara intresserade av pengar och egentligen tog livet av sina patienter. Hans 937 epigram ingår i hans s.k. ålderdomsdiktning, varav 25 handlar om läkare och sjukdom: ”At spöge med laegerne”. Exempel: ”Mod febern alltid Du till Chinabarken tager, Du troer, ved den man kan igjen sin Haelse faae, Amynt med andet Raad de strax paa porten jager, Den Syge draeber han og saa maa Febern gaae.” ”Den Doktor

4.3.6 Kritik gällande Aretins ifrågasättande av bruket av tobak

”På detta ställe fördömer du tobaken, som i varje fall inte misshagar mig; detta uppmärksammar jag endast, emedan användandet av denna växt så mycket mer har blivit anbefallt åt människor i vår tid och därigenom har de svårare att vara utan den. Detta bör i högre grad stödjas av en läkare endast om han på säkra grunder inte kan påvisa skada av den.”

”För det första bör du sålunda vara på din vakt, så att du inte på detta sätt drar fram bevis för din egen sak, så att de som anbefaller tobaken snarare står fast och lovordar bruket av denna, delvis på grund av dessa slutsatser, när frågan blivit grundligare prövad. Ett bevis av just det slaget är det som du för fram i § 14 att *tabacophili*...”tobaksälskarna” påskyndar skada och tröghet hos vätskorna... Det är förvisso sant att saliven drivs tillbaka genom bruket av tobak, men att vätskor verkligen förtätas genom bruket eller missbruket av tobak betvivlar jag starkt: Dessutom åstadkommer man att törsten ökas med retande saltpartiklar, vilket de som finner behag i tobaken må tillföra såsom en stor mängd av öl; och av denna orsak snarare förtunnas vätskorna än förtätas.

För det andra: Av ovan nämnda skäl borde du akta dig, så att du inte med sarkasmer och uppdiktade benämningar retar upp dem som vant sig vid tobaken, ty detta avviker alltför långt från målet: alldeles bestämt är *tabacophili* ett uppdiktat ord till klander och skymf och bör ändras till ”Tobaks – användare”.

Men för det tredje bör den som är försiktig avstå från versrader och andras kvickheter såväl som från allt, som snarare övertygar än överbevisar: sådana som finner behag i tobaken är förvisso så till den grad ordentligt försvarsinriktade att utrymmet för stridigheter blir ytterst omfattande genom förfaringsättet med spefullheter och tvister. Följaktligen hade du gjort klokare i att utelämna de där stötande verserna ”Var finns en främmand...” etc”.

4.3.7 Opponentens övriga synpunkter

”Vad beträffar de recept som är tillagda i slutet av dissertationen har jag inget värt att uppmärksamma gällande vart och ett av dessa. För övrigt anser jag att du varken borde föreskriva andra oxymela än de som i praktiken bevisats vara verksamma, då de prövats på människor; eller om du velat ta hänsyn till de oerfarna, då hade du helst bort utforma dessa recept, så att de skulle lära ut användandet av dessa medikamenter, till vilka de oförsiktiga gång på gång tillsätter exempelvis opiater och aborterande medel.

Hur stor mängden av species – arter än är, saknar jag anorexi som orsakas av mask, anorexi på grund av svindelkänslor och anorexi hos dem som är sjösjuka”.

4.3.8 Opponentens avslutande kommentarer

(*Vänder sig till preses Eberhard Rosén*) ”Vittberömde och höglärde Herr Doktor och Licentiat etc. Att du i din ställning kommer att såväl med kritik som välvilja bedöma mina i hast sammanställda argument erfar jag med största tacksamhet och vördnad. Dina övriga

---

Christen kan en sygdom strax fordrive, Den Syge la'er han dø, saa faaer ej Febern Fod. Den sorgend Enke da han saadan Trøst kan give: Jer Mand han døde vel, men febrer han forlod.” Artikel i Tidsskrift Norsk laegeforen.(2003).

välgärningar mot mig är så betydande att de knappast med största vältalighet kan sammanfattas; jag avstår således från uppräknande och lovordande av dessa: det säger jag endast på detta sätt och aldrig kommer jag att upphöra att framhålla detta. Med rätta har jag utan tvekan dig att tacka för så mycket som en människa har något att tacka någon för. I övrigt må den Gud den Allershögste laga så att du och de dina länge bevaras från alla olyckor och lidanden! Må du leva ett välsignat, framgångsrikt och långt liv!”

(*Vänder sig till Lars Aretin*)

”Höglärde Herr Licentiat etc. Även mot dig hyser jag personlig tacksamhet, särskilt på grund av den vänlighet du visat mig i vårt korta samtal: Och om något blivit sagt av mig i skarpare ordalag ber jag dig att inte uppfatta det så, och om det skulle ha gjorts alltför kritiskt bör det med rätta skyllas på tidsnöd och ett till följd av andra åtaganden splittrat och oroligt sinne.

Må det för övrigt vara viljan hos mänsklighetens störste domare att så underlätta dina hedervärda bemödanden, så att de de, liksom du, som hittills fått utstå omilda öden, hädanefter må åtnjuta bifall och erkännanden. Lev väl och var mig bevågen!”

4.4 Kommentarer till dissertationens innehåll

Aretin har skrivit sin dissertation utifrån sin samtids vetenskapliga metoder och rådande förklaringsmodeller.¹³³ Hans dissertation är en av ca 30 dissertationer under Eberhard Rosén-Rosenblads presidium.¹³⁴ Han avsåg med sin dissertation att underlätta diagnostik av anorexi i betydelsen försvagad eller fördärvad aptit för att snabbare kunna fatta beslut om behandling. Han gör hänvisningar till flera av sin samtids vetenskapliga läror, vilket gör det möjligt att förstå vilka teorier om anatomi och sjukdomsorsaker, som låg till grund för hans beskrivningar av sjukdomstillstånd och hans råd om behandling. Dissertationen avspeglar också att det var en brytningstid då nya läror fick insteg och delvis medförde förändringar. Olikheter i läror om systematisering och nya upptäckter ledde till att det också rådde konkurrens om vems idéer som blev erkända.

Hans ambition var att systematisera och indela olika slag av anorexi i arter av sjukdom efter mönster av *Systema Naturae*.¹³⁵ Dissertationen är uppställd som en medicinsk lärobok. I inledningen till sin dissertation ger Aretin anatomiska förklaringar till hur anorexi kan uppstå. Han beskriver hur människor har en naturlig hunger, som fungerar så att man genom ”olika förmimmelser förstår att kroppen behöver tillföras föda i lagom mängd och med lagom intervall. När denna känsla störs av olika orsaker, uppkommer anorexi.” Aretin använder ordet anorexi i betydelsen brist på naturlig aptit eller hunger.

I den långa uppräknningen av olika slags anorexi beskrivs orsakerna till anorexi dels som fel eller bristande funktion i kroppens vätskor eller i de fasta delarna, som i sin tur påverkar aptiten. Andra sjukdomstillstånd som också kan ge upphov till anorexi är till exempel feber, tvinsot, bleksot, gulsot, vattusot, skörbjugg, hysteri, sjukdomsalstrande ämnen, dålig matsmältning och dålig vätskeupptagning vid matsmältningen. Aretin framhåller också att

---

¹³³ Se avsnitt 2.3

¹³⁴ Jan Larsson, förteckning s. 249.

¹³⁵ Carl von Linné, *Systema Naturae*, 1735. Systematik för beskrivning och indelning av biologiska arter. Beträffande sjukdomar skulle dessa inordnas på liknande sätt med nosologisk terminologi.

bruk eller missbruk av opiater eller tobak kan försämra den naturliga hungern och även svåra livssituationer.

Vid vart och ett av exemplen *species* av sjukdomen följer råd om botemedel och behandling *curae*. Genom råden om medikamenter får man en uppfattning om vilka mediciner som användes och i kostråd finner man beskrivningar av olika maträtter och hur de skulle tillredas för att gagna aptiten. Så kallad ”uttömmande behandling” gjordes med kräkmedel, laxativ och åderlåtning.

Blandningar av örter och dekokter enligt bifogade recept och utförliga råd om kost finns med i ett särskilt avsnitt *Formulae Recept*.¹³⁶

I sitt sista exempel ”Anorexia senilis” – där aptitlöshet uppträder, ”när en gammal människa försvagas och behöver omvårdnad”, ger han en närmast ömsint beskrivning av hur gamla sköra människor bör tas om hand som spädbarn ”ända till dess att slutligen det förgängliga livets slut förorsakas genom det för alla lika oundgängliga ödet”.

Det framkommer inget om hur han kommit fram till sina indelningar eller hur han samlat ihop sitt material. Det framkommer inte heller om han läst andra dissertationer i samma ämne. Han ger ingen information om vilka patienter han mött men på några ställen skriver han att exemplen handlar om kvinnor – i exempel som innehåller ”amning”, ”menstruationer” och på slutet ”gamla kvinnor.” Mot bakgrund av beskrivningen av läkarutbildningen i Lund under 1700-talet kan man anta att Aretin mött patienter på hembesök tillsammans med sin professor. Något egentligt sjukhus fanns inte innan lasarettet i Lund grundades på 1760-talet.

4.5 Kommentarer till opponentens synpunkter på dissertationen

Mitt första syfte var att översätta dissertationen. Att det fanns anteckningar av en opponent var en överraskande upptäckt. De handskrivna anteckningarna är med all sannolikhet skrivna av den person som var opponent vid framläggandet av dissertationen. Opponenten förefaller hålla med om dissertationens huvudsakliga innehåll. Han berömmar Aretin för dennes noggrannhet och outröttliga arbete vad gäller regler för hur olika arter av sjukdomen ska bestämmas. Hans kritik handlar om hur Aretin i beskrivningen av vissa arter/”species” blandar samman orsaker med symtom. Vissa ”species” går knappast att skilja åt och de borde därför inordnas i samma kategori. Han menar att Aretin visserligen gjort värdefulla rön, men att han hade kunnat gå fram med större djärvhet om han inte hade arbetat för sig själv utan haft andra att diskutera med under arbetets gång. Opponenten anser också att Aretin ”tycks ha hållit vissa idéer för sig själv.”

Vad gäller råd om behandling invänder opponenten inte något emot dem, som föreskrivs i recepten, men han manar till försiktighet beträffande vissa medikamenter där det finns risk att oerfarna läkare kan tillsätta till exempel opiater eller fördrivande/aborterande medel. Trots en mängd uppräknade arter/species av anorexi saknar opponenten ”anorexi som orsakas av mask, svindelkänslor och sjösjuka”.

Med stort allvar kritiserar opponenten Aretin för att denne i sitt arbete inte visat sin preses och lärare tillbörlig aktning och erkänsla. I stället har Aretin som förebilder angett personer som

---

¹³⁶ Se Appendix s xiii och i översättning s xxxii.

han knappt känt till ens till namnet och beskrivit hur dessa arbetat enligt vetenskaplig metod. Opponenten vill här ge Aretin möjlighet att urskulda sig.

I sin kritik av Aretins sätt att använda latinet påpekar han att Aretin ofta använder ord som är hybridord eller grekiska ord, eller ord, som är gammaldags och sällan använda och ibland även tillkrånglade. Aretin bör dock ha haft en god förebild vad beträffar latinet.¹³⁷

Dissertationerna som alla skrevs på latin utgjorde också undervisningsmaterial för studenterna.¹³⁸

Opponenten anser det vara kontroversiellt att Aretin tar avstånd från bruket av tobak. Opponenten misshagas inte själv av tobaksbruket och han anser inte att man bör avråda från bruket av denna om man inte kan påvisa skador.¹³⁹ Aretin borde hitta andra och mer passande argument, som snarare övertygar än överbevisar tobaksanvändare om riskerna med tobaksbruket. Han bör heller inte ge sig in i diskussionen med spefullheter som att kalla tobaksanvändare för ”tabakofiler – ett uppdiktat ord till klander och skymf”. Han hade också gjort klokt i att ”utelämnat stötande versrader och andras kvickheter och från allt som snarare övertygar än överbevisar”. De som ”finner behag i tobaken är förvisso till den grad så ordentligt försvarsinriktade att utrymmet för stridigheter blir ytterst omfattande genom förfaringssättet med spefullheter”.

I kritiken tar opponenten också upp att vissa förslag till behandling kan vara skadlig. Han anför som exempel borttagandet av ett foster för att bota anorexi, som uppstått till följd av havandeskap. Detta jämför han med att bota nageltrång genom att stympta ett finger. Han associerar här till Agyrtan hos Holberg, en kvacksalvare, som uppträder som en skrävlare och stryker omkring på torgen.¹⁴⁰

Han menar också att Aretin bör utforma recept så att de skulle lära ut användandet av vissa medikamenter, som av oerfarna kan användas på oförsiktiga sätt.

Opponenten blir mot slutet av sitt anförande mildare i tonen och ber Aretin om överseende med om han varit alltför hård i sina omdömen, vilket till dels skulle bero på att han själv var i tidsnöd och att han till följd av andra åligganden hade ett splittrat och oroligt sinne. Han önskar för Aretins vidkommande att denne själv och hans arbeten får vederbörlig och välförtjänt uppskattning.

---

¹³⁷ Larsson s 165: Citat av Carl Nyrén som i sina minnen skriver: ”den vältaligaste af alla Lunds professorer vid den tiden var medicineae practicus professoren Eberhard Rosenblad, vilken talade latin som själve Cicero.”

¹³⁸ Larsson, s 11.

¹³⁹ Det ansågs att tobaken hade goda egenskaper och den spreds i Europa som medicinalväxt. Linné, som gett växten dess latinska namn ”Nicotiana tabacum” hade dock varnat för att bruket av tobak var ”ovärdigt och skamligt.” Sundin Bäck, Ulla: ”Tobak – laddad njutning i alla tider,” *Populär historia* 6/2002.

¹⁴⁰ Ludvig Holberg (1684-1754) författare. Han var skeptisk till läkare som han ansåg som maktgalna, då de bara var intresserade av pengar och där ”botandet” ledde till att sjukdomen försvann, men patienten dog. Se även not 180 i appendix.

5 Likheter och skillnader då och nu

Aretin framhöll i sin dissertation vikten av att snabbt kunna ställa diagnos för att veta vilken form av behandling som man skulle kunna tillämpa. Enligt hans beskrivningar orsakas anorexi eller bristen på naturlig aptit av fel, som på olika sätt uppstår i kroppens vätskor och i fasta delar. Han för också fram att även andra sjukdomar och tillstånd kan ge upphov till försämrad aptit. Han använder de förklaringsmodeller som stod till buds och visar på stor följsamhet mot de läror som var rådande. Det finns inga uppgifter om vilka patienter han träffat och inte heller om behandlingsmetoderna var verksamma. Dissertationen handlar mer om teori än praktik. I Aretins dissertation finns också ett kapitel om recept på mediciner och dekokter – se Appendix. En del av ingredienserna bland de mediciner som finns bland dessa recept går idag att återfinna bland så kallad alternativ medicin.

På 1700-talet gjordes inte den åtskillnaden men numera skiljer man mellan kroppsliga och psykiska sjukdomar. Ätstörningar ingår nu i kategorin psykiska sjukdomar med både fysiska och psykiska symtom. Även idag använder man sig av uppbyggda system för att diagnostisera sjukdomar och det finns manualer och riktlinjer för diagnostisering och behandling av olika sjukdomar och tillstånd. Det finns också en likhet i att man ser till att den som lider av någon form av ätstörning faktiskt får i sig föda samtidigt som man försöker se till att övriga behov och svårigheter också blir uppmärksammade och behandlade.

Anorexi betyder ordagrant aptitlöshet. I 1700-talstexten används *anorexi* som sjukdomsbegrepp i betydelsen bristande eller försvagad aptit. Idag är *anorexia nervosa* en benämning på sjukdomstillstånd bland dem som man benämner ätstörningar. Kriterierna för diagnos idag innefattar både psykiska och somatiska symtom. I dissertationen från 1700-talet är författarens syfte att underlätta diagnostik – att snabbare och säkrare komma fram till vilket slags anorexi det handlar om och därigenom kunna ge rätt slags behandling. Med stor noggrannhet räknar han upp olika symtom och tänkbara orsaker och ger förslag på behandling i form av mediciner, kostråd och levnadsregler. Aretins beskrivningar av anorexi i exemplen 24: beroende på ”överdriven kroppslig aktivitet” och 27: som beror på ”sväljningssvårigheter” är de som bäst motsvarar de kriterier man idag använder för diagnosen ”anorexia nervosa.”

I nu gällande diagnosmanual ingår ”anorexia nervosa” i sjukdomsgruppen ”ätstörningar och födorelaterade syndrom.” Aretins uppräknade av olika slag av anorexi kan också liknas vid en manual. Nu som då är det viktigt att kriterierna för en viss diagnos är uppfyllda eftersom det är avgörande för vilken behandlingsinriktning man väljer att följa. Även idag är anorexi i betydelsen anorexia nervosa allvarliga tillstånd som kan vara svåra att behandla och ibland även bli livshotande. I vissa fall leder sjukdomen till livslånga svårigheter om sjukdomstillståndet förnekas och det saknas motivation till behandling. För att behandlingen ska ge resultat krävs därför en behandlingsallians med patienten. Det finns ingen enskild behandlingsmetod som botar utan ofta behövs flera insatser, som inkluderar psykoterapi och stödjande behandling. Idag talar man också om vikten av att arbeta med förebyggande insatser. I jämförelser mellan då och nu blir det tydligt att sjukdomar beskrivs i sin egen tid i enlighet med de vetenskapliga begrepp och de kulturella förhållanden som råder.

6 Sammanfattning och avslutning

Medicinsk vetenskap under 1700-talet präglades av strävan att uppnå samma exakthet som inom fysiken. Man försökte tillämpa samma slag av vetenskapliga metoder och få fram mätmetoder i syfte att systematiskt kategorisera sjukdomar som inom botanik och zoologi. Vid universiteten i Europa skrevs dissertationer, som också kom att användas som läroböcker i medicin. Latinet fungerade som ett gemensamt vetenskapligt språk.

I Sverige ägde läkarutbildning vid denna tid rum i vid universiteten i Uppsala, Åbo och Lund. Fortsatt utbildning kunde erbjudas vid olika universitet i andra länder i Europa hos de främsta företrädarna i ämnet, Boerhaave och Haller, vars idéer också blev förhärskande i Sverige.

I sin dissertation ”de Anorexia” som framlades vid Medicinska fakulteten vid universitetet i Lund 1759 ger författaren Lars Aretin en utförlig förklaring till uppkomsten av anorexi i betydelsen brist på naturlig hunger eller en hunger, som av olika orsaker blivit försvagad. Han beskriver att människor har en naturlig hunger, som fungerar så att man genom olika förnimmelser förstår att kroppen behöver tillföras föda i lagom mängd och med lagom intervall. När denna naturliga hunger störs av olika orsaker uppkommer anorexi. De huvudsakliga orsakerna till anorexi beskrivs som fel eller bristande funktion i kroppens vätskor eller i de fasta delarna. varandra.

För att göra innehållet i dissertationen mer begripligt har jag gjort ett sammandrag av de teorier och medicinska läror som var rådande och var under utveckling. Dessa läror är förknippade med sina främsta företrädare, som ingick i det vetenskapliga sammanhang som rådde vid denna tid. Jag har gjort en kort presentation av dessa och beskrivit vilket inflytande de haft på undervisningen vid medicinska fakulteter vid universitet i Sverige. I Sverige fanns en viss konkurrens mellan universiteten i Lund och Uppsala vilket till en del framkommer i Aretins dissertation.

Beträffande teorier rörande anatomi samt förklaringar till sjukdomars uppkomst samt råd om behandling gör Aretin hänvisningar till sin samtids ledande auktoriteter och deras skrifter. Hans hans dissertation kan anses vara representativ för sin samtids medicinska vetenskap.

Han påvisar att det kan finnas många olika orsaker till de symtom man kan iaktta och ger argument för vikten av att arbeta systematiskt för att snabbt kunna känna igen symptom och ställa diagnos och därmed förstå vilken bot som är tillämplig. Detta är syftet med hans långa uppräknings av 28 olika exempel på olika slag av ”anorexi,” av olika symtom, orsaker och förslag till bot och behandling. Förutom hans förklaringar rörande anatomiska fel beskriver han andra slag av sjukdomar som orsakar bristen på aptit eller har samband med denna brist. Som orsaker nämner han även själsliga påfrestningar och oro. Han ger också också utförliga råd om behandlingar och botemedel.

I beskrivningarna finns en del uppgifter som rör levnadsförhållanden men inga exempel på enskilda fall.

Genom Aretins råd om behandling och bot ger dissertationen information om vilka slags mediciner och örter och dekokter av växter som användes. Jag har funnit att många av de

mediciner som nämns kan man idag återfinna bland dem, som används inom ”alternativ medicin”.

Aretin varnar för användandet av tobak, som han anser vara skadligt och också kan ha menlig inverkan på aptiten. Denna fråga är i hög grad aktuell även i vår tid, då rökning och användning av tobak bevisligen orsakar sjukdomar.

Beskrivningarna av anorexi som handlar om sväljningssvårigheter och överdriven kroppslig aktivitet är de som mest liknar dagens kriterier för anorexia nervosa. Förklaringarna i dag innefattar såväl kroppsliga, som mentala och psykosociala faktorer.

Jag har funnit att de största likheterna mellan behandling då och nu handlar om att betona vikten av att patienten faktiskt får i sig föda och näring. I annat fall kan sjukdomen då som nu leda till livshotande tillstånd.

Genom opponentens anteckningar framkommer en intressant bild av själva disputationsakten. Det framgår av opponentens synpunkter att denne anser att Aretin gjort ett gott och noggrant arbete som medfört ”inte obetydliga rön och bevis, som ankommer en mästare.” Hans allvarligaste anmärkningar handlar om att Aretin inte framhållit sin egen lärare och preses som förebild vad gäller metodiskt arbete. I stället för att framhålla andra personer borde Aretin visat större vördnad för sin egen professor och han ges därför tillfälle att urskulda sig. Opponenten tycker att Aretins sätt att använda latinet ibland kan anses föråldrat då han blandar in hybridord och grekiska. Man får också ta del av andra åsikter om till exempel användandet av tobak. Opponenten menar att Aretin borde avstå från sarkasmer och spefullheter för att inte riskera att de som är ”tobaksälskare” i stället blir mer benägna att använda tobak. Därutöver ger opponenten hänvisningar till samtida litteratur som driver med läkare, som visserligen botar sjukdom men som också tar död på patienten. Det som också framkommer i opponentens kommentarer är antydningar om schismer mellan personer och fakulteter i Uppsala och Lund.

Avslutning

Mitt syfte med denna uppsats är att presentera och tillgängliggöra en vetenskaplig text, en dissertation från 1700-talet över ämnet anorexi, som även i vår tid har stor aktualitet. Anorexibegreppet kan ses både i kulturella och medicinska perspektiv som överlappar varandra.

Texten från 1700-talet präglas av den tidens vetenskapliga ansträngningar att uppnå exakthet och noggrannhet inom medicinsk vetenskap enligt mönster från andra vetenskaper som fysik och astronomi. I denna strävan ingick kategorisering, systematisk indelning och klassificering som i zoologi och botanik. Det jag tycker har varit intressant i arbetet med Aretins och opponentens texter är att det också varit som att titta in i en tidskapsel som ger upplysningar om företeelser och åsikter och relationer i dåtidens akademiska Lund. Både tidsandan och kända personer som gett avtryck i historien kommer närmare genom dessa autentiska texter.

Det var spännande att ge sig ikast med en lång text, där innehållet först tedde sig svårbegripligt och ställde krav på mig att förutom att förstå latinet sätta mig in i medicinska termer och begrepp från 260 år tillbaka. Opponentens handskrivna anteckningar var svåra att tyda men med god hjälp gick det så småningom och det gav ny och spännande information och gjorde att jag kom närmare både personer och innehåll. Opponentens exempel på

okunskap hos unga läkare och hänvisning i litteratur till läkare, som tänkte mer på förtjänst än på att rädda en sjuk patient gav en personlig prägel på hela disputationen. Hans antydningar om schismer mellan olika personer i Lund respektive Uppsala besannar att det rådde olika uppfattningar och konkurrens bland de främsta företrädarna för respektive fakultet.

Trots de olikheter som finns mellan tankesätt i vår tid och de som var rådande på 1700-talet finns även likheter som främst visar sig i uppfattningar om att ätstörningar kan ge upphov till allvarliga och livshotande sjukdomstillstånd och att det centrala i behandlingen måste vara att patienten får i sig föda och näring.

Jag vill avsluta med att fritt citera Karin Johannisson: Medicinens öga ser ofta patienten som ett objekt för rationella ingrepp. Medicinen lever i ett kulturellt rum, i ett slingrande samspel mellan kunskap, behov, värderingar och maktspråk. Om man i stället för att se den sjuke som ett objekt för rationella ingrepp sätter patienten som person i centrum, går man från enkla förklaringsmodeller till komplexa biopsykosociala förklaringsramar.

7 Källor, Litteratur, Referenser

Tryckta källor

American psychiatric organisation "Diagnostical and Statistical Manual of Mental Disorders", (DSM-V).

Berggren, Maria, "Det vetenskapliga latinet i Emanuel Swedenborgs medicinska verk", [www.uu.se](http://www.uu.se/septentrio.uit.no/index.php/1700/issue/view/222) septentrio.uit.no/index.php/1700/issue/view/222 Artikel, *1700-tal*, volym 2, 2005.

Biografiska underrättelser om professorer vid Kongl. Universitetet i Lund

Bitzén, Per Olof, "Svensk Primärvård från dåtid till nutid", *Sydsvenska Medicinhistoriska sällskapets årsskrift 2017*.

Blunt, Wilfrid, *Linneaus, The Compleat Naturalist*, Princeton University Press, 2002.

Bref och skrivelser af och till Carl von Linné. Volym 1, Utgivna av Theodor Magnus Fries, Stockholm, Aktiebolaget Ljus 1911.

Brumberg, Joan Jacobs, *Fasting Girls, The History of Anorexia Nervosa*, Harvard University Press, 1988.

Dunér, David, *Gränslösa läkare. Medicinska fakultetens tvärvetenskapliga kontakter. Medicinska fakulteten – några historiska nedslag*. Red. Media tryck, Lund University, Lund 2017.

Dorland, W.A. Newman, *The American Illustrated Medical Dictionary*, W.B. Saunders Company, Philadelphia and London, 1948.

Fries, Elias, *Botaniska utflygter, En samling af strödda tillfällighetsskrifter*. 1864 (Runeberg.org).

Föreningen Gamla Lund, *Fullständig personförteckning över Gamla Lunds årsskrifter 1919-2012*.

Gull, William Withey, "Anorexia Nervosa (Apepsia Hysterica, Anorexia Hysterica)" / *Lancet* 1873/ Obesity Researc Vol. 5 No 5. Sept 1997.

Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem, svensk version, ICD-10-SE.

Jansson, Tore, *Latin- Kulturen, historien och språket*, Wahlström & Widstrand, 2002.

Johannisson, Karin, "Sjukdom som institution", *Läkartidningen*, 44/2008.

Johannisson, Karin, *Kroppens tunna skal*, Norstedts Förlag, Stockholm, 1997.

Johannisson, Karin, *Magnetisörernas tid. Den animala magnetismen i Sverige*. Almqvist och Wiksell, Uppsala 1974.

Johannisson, Karin, *Melankoliska rum. Om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid*, Albert Bonniers förlag, Scandbook AB, Falun 2009.

- Larsson, Jan, *Ars Chirurgica. Kirurgi och Medicinsk teori vid Lunds Universitet under 1700-talet. En medicinhistorisk studie*. Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift, Supplementum 1, 182. Diss: Lunds universitet.
- Lasègues, Ernest-Charles, "De l'Anorexie Histerique", *Archives Générales de Médecines*, April 1873, "On hysterical Anorexia", *Obesity Research* Vol.5 No 5 Sept 1997.
- Liedman, Sven-Eric, *Stenarna i själen, Form och Materia från antiken till idag*, Albert Bonniers Förlag 2006.
- Linnaeus Carl, (Min)Skånska resa på Höga Överhetens befallning förrättad år 1749. Med rön och anmärkningar uti ekonomien, naturalier, antikviteter, seder och levnadssätt. Wahlström & Widstrand, 1975.
- Mossberg, Bo, Stenberg, Lennart, *Den nya nordiska floran*, Wahlström & Widstrand, 2003
- Quartier, Archibald, Bauer-Bouvet, Pierette, *Träd och buskar i Europa, en fälthandbok*, Albert Bonniers Förlag AB, 1976.
- Renander, Acke, *Medicinsk terminologi*, Stockholm 1969.
- Sacklén, Johan Fredrik, *Sveriges läkarehistoria ifrån Gustaf I:s tid*, Nyköping 1822.
- SAOB. *Svenska akademiens ordbok*.
- SBL. *Svenskt biografiskt lexikon*
- Sjöberg, Cajsa, "Eric Gustaf Lidbeck, nyttan och naturen" *Lychnos*, Tema 1700-tal, 2007, s. 237-249. Årsbok för idé och lärdoms historia.
- Sjögren, Irene, *Mannen som förlängde människolivet*, Carlsson, 2006.
- Sjöström, Martin, *Själens spegel – psykets kroppsliga uttryck i Vergilius Aeneiden*, Kandidatuppsats, Språk och litteraturcentrum, Lunds Universitet, 2015.
- Stien, Ragnar, "At spøge med laegerne" – om Holbergs epigrammer om laeger og sygdom, *Tidsskrift. Nor. Laegeforen* 2003; 123:1896-9.
- Sundström, Per, *Det hippokratiska arvet. Den medicinska etikens historia tecknad utifrån källorna*, Nya Doxa, 2001.
- Sundin Bäck, Ulla, "Tobak, laddad njutning i alla tider" *Populär Historia*, 6/2002.
- Teander, Sten, *Anorexia nervosa, A psychiatric investigation of 94 female patients*, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Supplementum 214, Munksgaard Copenhagen 1970. Diss: Lunds universitet.
- Tidner, Erik, *Latinsk Språklära för gymnasiet*, Stockholm 1959.
- Wallin, Ulf, *Anorexia nervosa in adolescence, Course, treatment and family function*, Department of Child and Youth Psychiatry, Lund University 2000. Diss: Lunds universitet 2000.
- Wallin, Ulf, af Sandeberg, A, Nilsson, K., Linne, Y. *Ätstörningar. Kliniska riktlinjer för utredning och behandling*, Stockholm: Gothia 2015. ISBN 978-91-8809-927-3. Ny aktuell bok beställd: Ätstörningar; Kliniska riktlinjer för utredning och behandling. Svenska Psykiatriska Föreningen och Gothia Fortbildning AB, 2019.

Vandereycken, Walter, van Deth, Ron, *From Fasting Saints to Anorectic Girls. The history of selfstarvation*, The Athlone Press, London 1994.

Weibull, Martin, Tegner, Elof, *Lunds Universitetshistoria*, 1866.

Östlund, Krister, "Några nedslag i disputationsväsendet under 1700-talet – exemplet Johan Ihre", *Sjuttonhundratals* 2006-2007, s 150-167, Tidsskrift för Sällskapet för 1700-talsstudier.

Källor via internet

Föreningen Gamla Lund (www.gamlalund.se/PDF/personregister.pdf)2018-05-15.

1951: 52-54, 90, 1971:50, 84, 2004:98 f.

www.landberga.se/medicinhistoria/sjukdomsteorier.

Linné on line: www2.linnaeus.uu.se

Tobakens historia www.tobaksfakta.se/popularhistoria_sept_2002

[Wikipedia](#)

www.alvin-portal.org "Letter 28 March 1751, Uppsala to Erik Gustaf Lidbeck [Lund] L1255."

8 Ordförklaringar

Ordförklaringar rörande sjukdomar, symtom, mediciner och medicinalväxter, som nämns i Aretins dissertation

Adipsi – förlorad törstkänsla

Agyrta – kommer från Aghirda, en ort i Kyrenia på Cypern = skådespelare, musikanter, (bedragare?) (kvacksalvare?)

Alkaescentia – alkaliska

Alcalina fixa -fasta alkaliska

Alvus – buk, tarmkanal

Anodynum – smärtstillande medel

Anorexi – avsaknad av aptit

Anxietas – ångest, oro

Artemisia abrotanum - Åbrodd

Atoni – muskelsvaghet

Bilis - galla

Bulimi - hetsätning

Camphorata – kamfer

Cachexi – se kakexi

Cacochyli - se kakokyli

Cacochymi - se kakokymi

Carduus Benedictus – av släktet Cnicus”välsignad tistel”

Carebaria – huvudvärk, tryckkänsla i huvudet

Castoreum – medel utvunnet ur bävergäll

Chlorosis - bleksot

Cholera – kolera

Citrus aurantium - pomerans

Clysmata - lavemang

Celiaki – svår nutritionsrubning glutenintolerans

Cortex Aurantior - Pomeransskal

Cremoris Tartari – Vinsten – ett salt av vinsyra, restprodukt vid vinframställning

Cruditus – dålig matsmältning

Curcuma Zedoaria – Gurkmeja

Dietetik – läran om kost och hälsa, medicinsk behandling genom noga fastställt kostschema, näringslära, läran om kostbehandling

Dietik – dietlära, läran om matens och dryckens betydelse för hälsan

Elaeosacchara- oljesocker, socker med tillsatta flyktiga oljor

Emetikum - kräkmedel

Enema - lavemang

Euforia – feberyra, glädjerus

Eukymi – medel som befrämjar matsmältningen

Famis naturalis – naturlig hunger

Foeniculum vulgare – Fänkål

Fraxinus ornus – Manna-ask

Ftisis – tvinsot, lungsot

Gonorrhoea - gonnoré

Hecticus- ihållande febertillstånd

Herba acetosellae-blad av Bergssyra,

Humorallära – vätskor i kroppen blod, slem, gul galla, svart galla

Humoralpatologi – läran om att sjukdomar orsakas av att kroppens vätskor kommer i obalans eller blir skämda

Hydrargyrosi – kvicksilver - förgiftning

Hydrops - vattusot

Hypercatharsis – kraftig verkan av avföringsmedel

Hyperemesis- blodsvall

Hyssopus officinalis -Isop

Iatromekanik – uppfattningen om kroppen som en levande maskin

Idiopatiska sjukdomar – sjukdomar utan påvisbar orsak

Ikterus - gulsot

Kakexi – utmärgling, kraftlöshet

Klyisma - lavemang

Kakokyli – försämrad matsmältning till följd av dålig vätskeupptagning

Kakokymi – dålig matsmältning

Kylifikation – vätskeupptagning vid matsmältningen

Kymifikation – omvandling av föda till kymus = den flytande massa som under matsmältningen finns i magsäcken

Lac ebyturatum – syrad mjölk

Liquor anodynus mineralis – Hoffmanns droppar – 3 delar alkohol, 1 del eter

Liquor terrae foliata: tartari – tartarsyra

Leucorrhoea – vit flytning från vagina

Lienteria – diarröiska uttömningar med osmält föda, kasein, köttfibrer m m

M.D.S. = Misce, Da, Signa = Blanda, giv, gör påskrift

Magnesia alba - hydrerat magnesiumkarbonat

Manna – stelnad vätska från mannaask, *Fraxinus ornus*

Medicaster – kvacksalvare

Medicinalvikter: En libra = 12 uns (360 gm), Ett uns = 8 drakmer (30 gm),

En drakma = 3 skrupler (3,75 gm), En skrupel = 20 gran (1,25 gm)

Ett gran = 0,06 gm

Mentha-Mynta

Nitri depur – ren natriumnitrit

Nitri dulcis – söt nitrit, en blandning av alkohol, vatten och etylnitrit CH₃CH₂ONO

Nosologi – systematisk beskrivning av sjukdomar

Oleraceae- Kålväxter

Oxygala – yoghurt med honung

Oxymel – vin/vinäger med honung

Papaver rhoeas/rhoeas -Vallmo (kornvallmo)

Pediatrik - barnhälsovård

Phthisis – se ftisis

Pollutio – utsöndring av sekret

Polydipsia – sjukligt stegrad törst

Praecordium – bröstet

Primae viae – matstrupe - magtarmkanal

Procatarticus- utlösande (causae procatarticae-utlösande orsaker)

Proëgumenus - föregående, inledande (causae proëgumenia-bakomliggande orsaker))

Ptyalism – ökande salivbildning

Purulent - varig

Pulv. Rhabarb

Pus - var

Pyros - halsbränna

Radix Ialappae – rot av praktvinda (vindelväxt – *Ipomoea purga*, fam Convolvulaceae, Solanes?)

Radices scorzonerae - rötter av Svartrot,

bardanae- av Kardborre, *Arcticum lappa*, *Lappa bardana*

acetosae- av Ängssyra *Oxalis acetosella* - Harsyra

polypodii – av Stensöta, *Polypodium vulgare*

Rheuma - enligt äldre begrepp ett i blodet kringflytande sjukdomsalstrande ämne

Ruta-Ruta (*Ruta graveolens* – Vinruta)

Saburra – osmälta gallämnar

Salia media -salt jord alun

Salvia officinalis- *Salvia*/kryddsalvia

Sal. Sedlitzense – bittersalt från Seidlitz

Sapo - såpa

Saponiner – en grupp slemhinneartade glykosider, hemolytiskt verkande och i lösning skummande liksom såpor i lösning liksom såpor

Scorbutus – skörbjugg

Scordium – (*Teucrium scordium*) Lökgamander, Löksuga

Scorzonera hispania - Svartrot

Sennae Alexandrinae folia - sennablada från Egypten, ärtväxt

Species dialappae – sorter av vindelväxter

Spiritus animales – fluidum nerveum de nervsafter, som härrör från hjärnan

Stomachica – aptit- och digestionsbefrämjande ”magstärkande”

Symptomatiska sjukdomar – sjukdomar med särskilda sjukdomstecken

Tabes – förtvining

Tamarindus indica – en ärtväxt ursprungligen från afrika. Namn från indiska *tamr hindi* som betyder indisk dadel

Taraxacum- Maskros

Teucrium scordium Lökgamander

Tussis - hosta

Tinctura antimoni tartari sata - antimontinktur frambringad av tartarsyra

Venae sectio – åderlåtning

Ventriculus – magsäck, mage

Vertigo – yrsel

Vivisektion

Zedoaria – curcuma zedoaria - Gurkmeja

Zytogala – blandning av öl, ättika och mjölk

Åderlåtning – avlägsnande av blod för att bota. Skedde genom koppning med hjälp av kopphorn eller blodiglar

9 Appendix.

9.1 Dissertationen i originaltext på latin. Transkription

D.D.

DISSERTATIO MEDICO-PRACTICA

INAUGURALIS

DE

ANOREXIA,

QUAM,

CONSENSU AMPLISS. FACULT. MEDICAE

IN REGIA ACADEMIA LONDENSI,

MODERANTE

VIRO AMPLISSIMO & EXPERIENTISSIMO

D. Doct EBERHARDO ROSÉN

R. Coll. Med. Assess. Med. Pract. Prof. P. & O.

Acad. Sc. Holm. Membro,

PRO GRADU DOCTORIS,

RITE OBTINENDO

PUBLICO EXAMINI MODESTE SUBMITTIT

AUCTOR

LAURENTIUS ARETIN,

Docens in Fac. Med. Ad. Acad. Lond.

IN AUDITORIO CAROLINO MAJORI

D. XIV MARTII MDCCLIX

H.A.& P.M.S

Londini Gothorum

Ex Officina Directoris CAROLI GUSTAVI BERLING,

Reg. Acad. CAROL. Typograph.

EVERGETIS, PROMOTORIBUS, PATRONIS & FAUTORIBUS

humillime offert AUCTOR

§.1.

Hanc quamdiu agimus vitam, tamdiu quoque e corporis nostri mole aliquid perpetuo deteritur atque deperditur, iisdemque, quibus vita sustinetur, viribus, his nempe male aliquando inter se conspirantibus, tandem confecti morimur. Partes enim, e quibus componimur non solum indole sua ad mutuam corruptionem valde proclives sunt, sed etiam calore & motu perpetuo, utpote quibus utrisque viventes carere prorsus nequimus, continuo atteruntur, immutantur, absumuntur. Cito itaque vitae nostrae corruerent fundamenta, nisi novis quotidie fulcris reparata sustentarentur: & corpus nostrum paucorum dierum spatio, ceu inedia exesum, decresceret & destrueretur, nisi, quod decessit alio resarciretur remedio. Hanc ob causam sapientissimus universi hujus conditor benignissime providit, ut animantibus nova ex nutrimentis suggereretur materies, quae restituendis deperditis viribusque denuo reficiendis, impenderetur.

Ut vero haec partium corporis reparatio & conservatio rite se habeant, laudabile et sufficiens nutrimentum convenienti ratione quotidie ingerendum est. Ea enim est humorum in corpore nostro indoles, ut, nisi intra viginti fere horas novis ingestis nutrimentis diluantur & demulceantur, corpus ipsum, sicut ferrugo ferrum, corrodere incipiant, quin solida quoque ipsa, in primis ventriculus instar molae frumentis comminuendis defraudatae, semet ipsa tandem contere adnituntur.

De hac reparatione & indes iteranda alimentorum ingestione fames, exactoris quasi officio dextre fungens, nos commonefacit, cujus langvorem vel defectum, si non ex decenti alimento iusta ratione sumto, sed ex causa morbosa pendeat, *Anorexiam* appellamus.

Haec autem cum adeo multorum sit importunus morborum prodromus, molestissimus comes, nec non pedisequus saepe infestissimus; cum saepe quam plurimiquoque sint, qui, licet caeteroquin utcunque sani sibi videantur, inimicum hunc appetitus defectum, (utpote qui eas, quas mortalium palato varia ex diversis ac numerosissimis alimentorum generibus praeparata fercula praeberent, delicias abripiat,) anxie conquerantur ejusque curam sollicite exoptent: Proinde nec alienum esse existimaverim; nec B.L. (Benevole Lector) omnino ingratum fore crediderim, si in praesenti actu disputatorio, loco speciminis inauguralis, affectum hunc scilicet taediosissimam milleque semina morborum & mortis secum trahentem *Anorexiam*, disquisitioni publicae subjicerem, hujusque causas penitus examinarem; non quidem eo animo, ut mihi persuaderem, me omnem hujus thematis admodum difficilis thesaurum exhausisse, sed tantum ut periculum facerem virium mearum in causis morborum & speciebus eruendis, quo firmiore pede nixa certiora denique vestigia insistere queat curatio.

Faxit supremum Numen, ut vel hinc sublevamen ac solatium quodpiam enascatur proximo aegroto, ac Divina celebretur Pronoea atque immensa clementia.

§II.

FAMEM NATURALEM, quae vulgo APPETITUS audit, dicimus *desiderium ciborum assumendorum ex bona organorum digestionis & liquorum eo derivatorum constitutione & indole pendens.*

Brevem famis adumbrationem praemittere libuit, ut Anorexiae, ceu affectus oppositi, pertractandae ac intelligendae eo facilius pateat via. Diversas vero variorum Physiologorum de famis natura & causa sententias heic recensere supersedemus, suffragium potius confestim ferentes viro nobiliss. & celeberr. ALB: HALLER, qui hoc modo de fame suam exprimit mentem:

illa quidem fit procul dubio a sensibilibus plicis ventriculi contra se invicem adtritis, a motu septi transversi & musculorum abdominis, ut nudi adeo nervi, nudis nervis adfricti, super omnem tolerantiam doleant. Ita efficaciter & monetur de periculo inediae homo, et cogitur ad procuranda per suos labores alimenta. Aliquid liquidum gastricum addit, acrius factum. Physiol: cap. XXI. §. DLXXXII.

Hic igitur mutuus nervorum ventriculi affricus, irritatio e liquore gastrico, atque doloris per hos excitati perceptio, causam immediatam seu proximam famis naturalis constituunt; Nam ex isto dolore percepto oritur desiderium assumendorum alimentorum, quae dolorem hunc sedant, quatenus salina acutaque gastrici liquoris spicula nervos ventriculi vellicantia obtundunt & sensibilibus ventriculi plicis sese interponendo arctiorem contractionem atque attritum impediunt.

§III.

Anorexia est famis naturalis defectus ex prava organorum digestionis & liquorum eo derivatorum constitutione & indole pendens. Appetitus imminutus, destructus, abolutus, prostratus, cet: aliis dicitur. Observandum vero est, quod antipathiam istam, seu singularem quorundam esculentorum, ex gr. casei, angvillae, ostreorum, cet. aversionem ad hunc titulum non referimus, sed tantummodo appetitus consuetorum alimentorum consueto tempore assumendorum heic consideramus defectum. Consideratur quoque Anorexia haec vel per se ut aegritudo absque alio morbo intensione, extensione aut duratione notabili, vel ut symptoma aliis morbis connexum; in hoc casu symptomatica, in priori vero idiopathica dicitur. Species nostrae quinque priores symptomaticae imprimis censendae sunt.

§IV.

Diagnosin hujus morbi quod attinet, minime opus erit, ut prolixum signorum catalogum proferamus, quoniam malum hoc facillime patet seque ipsum semper prodit, ac vel ex ipsorum aegrotantium vel cognatorum aut eorum, qui cum aegrotis his conversantur, relatione statim innotescit. Haec itaque de genericis characteribus affectus nostri dicta sufficiant. Ut vero aliqua praelibemus, quibus observatis causae & species ab se invicem discernuntur, cura exigit.

§V.

Causae anorexiae proximiores haerent I: o vel in liquoribus, qui de corporis communi humorum massa in ventriculum confluere debent, quorum maximam partem constituunt liquidum gastricum, a glandulis & vasis exhalantibus ventriculi immediate in eundem continuo exstillans, atque saliva et parotidibus maxillaribus, sublingualibus oris & faucium glandulis stimularis aut compressis copiosius in os expulsa, indeque vel per se, vel cibis commixta deglutitione in ventriculum derivanda (per princip: physiol.) vel II: o in solidis resident partibus, ventriculo puta, qui primarium habetur chymificationis organum, nervisque

paris vagi seu octavi ventriculum vario plexu perreptantibus ac singularem istum in fame hic impressum motum in cerebrum, ut ab anima percipiatur, deferentibus.

§VI.

Praeter liquores illos supra commemoratos (§.V.) chymificationem adjuvantes, quos, una cum bile ac liquore pancreatico chyficationi faventibus, propter insignem suam virtutem, qua pollent saponiformi, digestiva & resolvente, dum oleosa & pingvia cum aqueis miscibilia reddere, cibos ingestos resolvere ac intimam eorum digestionem promovere atque perficere valent, *saponaceos* vocabimus; necessum quoque est, ut nervorum ramuli si officium suum. (§V.) rite praestabunt, laudabili & sufficienti quantitate ejus modi scateant liquidi (per princip.physiol.) quod fluidum nerveum, alias *spiritus animales* in Physiologorum scholis appellari consuevit. Hi autem, cum varias ob rationes in alia re occupati, istis partibus plus minus abstrahi, vel alio modo turbari vel languere possint: in aprico est, appetitus languentis causas a liquorum saponaceorum vitio saepissime posse ad dispositionem spirituum animalium abire.

§VII.

Liquoribus *saponaceis* (§.§. V.VI.) duplici ratione Anorexiae culpa inhaerere potest, prout illi scilicet vel *quantitate* vel *qualitate* peccant. *Quantitas* vero hoc loco rarius quidem excedere consuescit, ast defectu quam saepissime peccare solet, qui aut ingestioni parciori, aut evacuationibus humorum quorumcunque e corpore nimis, vel se - & excretionibus eorum, qui in ventriculum derivarentur, impeditis suam debet scaturiginem.

§VIII.

Spirituum quoque *animalium* saepiuscule deficit copia; quippe quam tam sanguinis ac seri largiora profluvia, quam protractiores vigilae, fortiores corpores motus, concatenati labores, speculationes profundae variaque animi Pathemata exhaurire solent. Quo argumento convicti non mirabimur, quoties haemorrhagiis vexatos, fortioribus purgantibus enervatos, validioribus motionibus defatigatos, lucubratores avarosque literarum helluones, vacuo ventriculo, edendi cupiditatem desiderare animadvertimus.

§IX.

Labente liquorum quantitate leviter expensa, ad depravatam eorundem *qualitatem* delibandam progredimur, quippe quae duplici quoque ratione transformari potest, quandoquidem illa *consistentia*, ad functiones obeundas non adaptata, atque *dyscrasia* componitur.

1) Interdum enim particulae salinae, quibus liquor gastricus in statu sano & naturali praeditus est, a cruditatibus & variis Chacoehyliae speciebus (*vid:de SAUVAGES Pathol. Method. cap. III*) aut ex cibis copiosioribus raptim ingestis & devoratis, aut cibis viscidis, lentis, pituitosis, pinguibus, cet: in ipso ventriculo natis, omnino involvuntur, inviscantur & hebescent.

Liquidum utique ventriculi seu gastricum spissum, pituitosum, viscidum, effoetum, salino stimulo acciso, suum non obit munus, quoniam illud nervolos non irritare seu vellicare, neque ideo nos sumendorum alimentorum admonere potest.

2) Quandoque etiam humores saponacei, liquor praecipue gastricus, sero nimia abundantia in corpore praesente, vel potulentis & aquosis avidius ingurgitatis, nimis diluuntur, vappidi fiunt,

ac proinde adeo inertes redduntur, ut nec ad cibos dissolvendos, nec ad ventriculi membranas fibrasque nerveas irritandae idonei sint. Ex hac igitur liquoris gastrici depravatione appetitus accelerari abolitionem, seri & aquositatis vel in tote corpore vel in ventriculo nimiam abundantiam pro causa proximior agnoscentem, neminem facile inficias iturum suspicamur.

3) Ignotum quoque non est, variam ad Anorexiam concurrere humorum corruptelam & acrimoniam, eamque praecipue, in qua alcali volatile corruptae pingvedini commixtum potius praedominari auguramur. Bilem saepiuscule hic accusamus vel acriorem vel nimis luxuriantem, aut quavis forma & modo in ventriculum assurgentem, ubi pingvedinem vel alcalinam suam indolem gastrico liquori impertitur, quo ipso efficitur, salinas ejusdem liquoris particulas ab oleosis & pingvibus hisce partibus ita obnubilari & obvolvi, ut suis se compedibus extricare & consvero ac naturali more in nervos ventriculi agere nequeant. Huc quoque adferri possunt ista inprimis fluidorum vitia, quae Alkalescentiae, Cacochyliæ seu Saburrae putridae vel nidorosae, ac Saburrae empyreumaticae nomine veniunt in *de SAUV. Pathol. Meth. Cap III.*

§.X.

Praelibatis sic incongruentibus liquorum dotibus, non abs re erit, (quandoquidem ventriculi labem hic plerumque detegunt ipsi aegri) si paucis perspiciamus, quid in accelerando hoc malo ipsae, ex quibus tunicas ventriculi contextas conspiciamus, fibrae immediate contribuant.

1) Famem fieri nervearum ventriculi fibrarum contra se invicem adfrictione, supra ostensum est (§. II.); Ad hanc vero actionem requiritur, ut fibrae justa contractilitate, elasticitate debitoque praeditae sint robore; Haec si imminuantur vel pereant, fibrae redduntur flaccidae, inertes atque debiles. Hinc igitur facile colligitur, atoniam ventriculi seu fibrarum ipsius laxitatem & inertiam tam difficili tardaeque assumptorum digestionis, quam taediosae Anorexiae occasionem praebere. Mirum hinc nulli videbitur, si homines macilenti strictioris & rigidi temperamenti, quam obesi succulentiori & laxa temperie donati, cibi plus appetant, largius comedant, citius digerant.

2) Neque vero sola laxitas fibrarum ventriculi labem semper sustinet, aliquando enim nimia earundem siccitas rigiditasque detrimentum hic inferre potest. Arescunt enim, rigescunt, indurantur fibrae ab omnibus illis, quae fluida absumunt, coagulant, condensant.

3) Requiritur praeterea ad famem percipiendam non minus fibrillarum ventriculi nervearum, quam fluidi in illis contenti, in toto usque in ipsum cerebrum itinere, integritas (per princ. physiol.) Ex his igitur compressis, obstructis, aut quovis alio modo ita labe factatis atque laesis, ut insensiles fiant, posse suboriri Anorexiam merito concludimus.

§. XI.

Cura ratione specierum & causarum morborum instituenda est.

Cum morbos curare nihil aliud sibi velit, quam eorumdem causas remove, sublata enim tempestive causa tollitur effectus: oppido patet, cardinem totius Praxeos medicae rationalis in eo verti, ut non solum morbum ejusque naturam, sed etiam causam ejus, & quo loco haec resideat, ceu praecipua consiliorum capiendorum fundamenta, bene cognita atque perspecta habeamus. Pro diversitate enim causarum & indolis morborum, sicuti variae eorum statuendae sunt species; ita quaelibet harum specierum peculiarem sibi que convenientem medendi

rationem postulat. Non minimum itaque nec supervacaneum laboris opus est, intricatas morborum *classes, ordines, genera & species* rite disponere ac cuiusvis speciei indolem, criteria & remedia invenire, ut faciliorem certioremq; sanandi viam ingredi valeamus. Morbi enim non pauci sunt, qui effectu quidem & nomine conveniunt, causa tamen & curatione multum inter se discrepant. Hi itaque morbi, ut a se invicem rite distingvantur, vel maxime opus habent; Et qui in isto negotio, morborum scilicet secundum causas distribuendorum, indefestam contulerunt operam, illi certe non parum commodi ad Praxeos medicae emolumentum contulisse videntur. Facem nobis hanc viam ineuntibus lucidiorem praeferunt praeter plurium famigeratissimorum praeclara medicorum opera, variae sub moderamine *nobilissimi atque amplissimi DOMINI ARCHIATRI, EQUITIS DE STELLA POLARI, NICOLAI ROSÉN* habitae dissertationes, inprimis *de inflammatione ventriculi*, auctore viro in arte salutari experientissimo & celeberrimo D: no ASSESSORE, ZACH, J.STRANDBERG; Nec non *de morbis evacuatoriis sanguinis*, quas *experientissimi* D:ni D.D.Petr. ZETZELL, LAUR. BALK & MART. KAEHLER in medium protulerunt. Hisce ausibus felici auspicio succedentibus, accidit, ut morborum quorundam species, origine & curatione diversae, peculiari quasi cognomine ut plurimum compellentur, non tam a forma & gradu morbi, quam potius a causa & loco, quo haec resideat, desumpto, ut scilicet uno vel paucis verbis compendiose quasi digito monstretur, quo medentis intentio vel maxime dirigi & quomodo ex ambiguo consiliorum labyrintho revocari debeat.

Species.

1. ANOREXIA *febrilis*

Cura. Non, nisi convenienti ratione aut specificis medicamentis febris cuiusvis species singularis prius funditus fuerit curata, cum euphoria tollitur. In genere autem diluentia subacescentia, nitrosa plerumque proficua sunt.

2. ANOREXIA *a doloribus vehementioribus*

Cura. Dolores diversas ob causas varii, varia quoque ratione legitime tractandi, gratisque anodynis aromaticis mitigandi, compescendi, sedandi: Narcotica vero & opiata non nisi summa cum prudentia & circumspectione adhibenda sunt.

3. ANOREXIA *ab evacuatione suppressa*

Ex- gr. A) *menstrua*, B) *lochiali*, C) *haemorrhoidali*, D) *quae per haemorrhagiam narium vel v.s. fieri consuevit*, E) *alvina*, F) *urinae*, G) *materiae per diaphoresin eliminandae*, H) *puris*, abscessu scilicet maturo, non vero tempestive aperto, aut neglecta ulcerum purgatione.

Cura. Evacuatio naturalis vel artificialis consueta, secundum uniuscujusque suppressionum generis inventas causas, promovenda, vel per auxilia *Pharmaceutica & Dietetica*, vel, his solis ubique non procedentibus, per auxilia simul *Chirurgica*, ubi sanguis D & interdum A venae sectione extrahendus; Haemorrhoides C adplicatis *Hirudinibus* vel *Lanceola* aperiendae; alvus adstricta E clysmate demulcente aut stimulante solvenda; urina F *Cathetere* imisso emittenda; abscessus maturus H *rupturio* vel *ferro* incidendus est, pus denique paulatim educendum ulcusque modo convenienti purificandum, sanandum. Ex medicamentis

internis stomachica antiseptica balsamica ad impediendam humorum corruptionem hic valent. Esculentis & potulentis bonae notae robur ventriculi & vires sensim restaurandae sunt.

4. ANOREXIA *ab evacuatione notabiliore nimis profusa.*

A) *sanguinea* B) *lymphatica*, C) *feculenta*, D) *purulenta*.

Quibus vires variis sanguinis profluvii exhaustae, aut qui aliis morbis evacuatoriis e. g. *Diabete, Leucorrhoea, pollutione, Gonorrhoea, diarrhoea, Lienteria, Cholera, Coeliaca, Hypercatharsi* aut *Hyperemesi* enervati sunt, fastidiosam quoque Anorexiam ut plurimum experiri coguntur. Ciborum quoque fastidium, quin etiam debilitatem ad animi usque deliquia (deliquia), si pus D de abscessu vel cavitate in qua collectum fuit, eruptione spontanea vel artificiali, per paracenthesin puta, facta apertura, affatim una vice profusum fuerit, suboriri, multiplex experientia practicos docuit.

Causa. Defectus vel corruptela humorum, qui liquorum saponaceorum & spirituum animalium suppeditarent materiam. *Cura.* Quies animi & corporis. Evacuatio, prout morbi indoles fert, sedanda vel moderanda: Tum stomachica, analeptica, antiputredinosa balsamica propinanda.

5. ANOREXIA *chronica cacochymia, corpore langvido, cute plerisque foedata, facie decolorata pallida lurida seu flavido – fusca.*

Causa. Depravatio humorum universalis. Cachectici, Hectici, Phthifici, Tabidi, Chloroticae, Hydropici, Scorbutici, Jicterici, *cet*, huc pertinent.

Cura. Haec cum principalibus suis tenaciter adhaerentibus morbis, eorumque malum fundente pabulum malo scaturigine mala, difficile ut plurimum profligatur ad votum, nisi auxiliis pharmaceuticis contra ipsa morborum femina militantibus, optimam Diaetam aeger longo tempore jungat. Haec enim neglecta, malum saepe ex parte mitigatum, quandoque etiam recrudescit, unde istud Gallorum proverbium

”Tous les maladies en ique,
font aux medecins la nique”

Exempli gratia: Hectique, Hydropique, Phthifque, *cet*, Primum primae viae, si *Cacochylia* quaedam hoc exigens adsit, medicamento leniter alvum ducente cuilibet subjecto accommodato & causis proëgumenis opposito, purgandae sunt. Appetitus dein proritandi roborisque ventriculi conservandi gratia, stomachica cum analepticis mixta subinde adhiberi possunt, v.g. *formula. N. 1.* Specialis vero morbi curatio usum vel sanguinem mundificantium, vel antiscorbuticorum, vel acidularum aut hydrargyrosin quandoque postulat. Usus alimentorum durorum, salitorum, dyspeptorum, carniū, maxime vero *Lardi, Casei*, potulentorum *spirituosorum, cet.* interdicatur; concedantur vero nutrimenta bonae notae maxime vegetabilia, lacticinia, moderatus motus & potus aquosus vel bene fermentatus, tenuis, aut medicatus uti *ptisana. N. 2.*

6. ANOREXIA *subitanea (repente orta) cum nausea & vomituritione a putridis ingestis e.g. si vel tantillum de ovo putrido deglutiatur.*

Cura. Emeticum cum cathartico mixtum statim propinandum *N.3.* Si vero diutius moratum fuit, laxans solum *N.4.*

7. ANOREXIA *ab humoribus corruptis e vicinia faucium ortis in ventriculum demissis.*

Cura. Corrupti humores eodem modo ac in *specie 6.* egerendi; Os frequenter colluatur decocto vel gargarismate ex *Scordio, Abrotano, Hyssopo, Salvia, Mentha l. Ruta* parato, cui pauxillum mellis vel *Oxymellis* addatur: deglutitio materiae corruptae praecavenda.

8. ANOREXIA *lenta (sensim orta); Ore ructibusq; amaris sulphureis putridis faetidis; Lingva lurida, flavido-fusca, sordida, sicca; Polydipsia aquosorum, acidorum, frigidorum; Pyrosi?*

Ad hanc speciem ut varietates reduci possunt

A) Anorexia *ab acrimonia alcalina; urina spumida fusca crassa. Boërh. Inst. 912.*

B) – *ab acrimonia oleosa rancida empyreumatica; Urina spumida flammea pauca Boër. Inst. 915. de SAUVAGES Pathol. Meth. Pag. 94.*

C) – *ab acrimonia seu saburra biliosa, de SAUVAGES Patholog. Method, pag. 95.*

Biliosi imprimis calidique temperamenti, qui largo ciborum acribus conditorum aromatibus, fumo perfusorum, tostorum, rancidorum, pingvium & carniū esu delectantur, hanc appetitus sibi tandem creant perniciem. *Vid. Boërh. aphor. 76. seqq. De SAUVAGES Patholog. Meth. 48.*

Cura. Saburra haec e primis viis ejicienda dato emetico *N.3.* vel exhibitō cathartico *N.4.* aut etiam *Formula N.6.* Tandem *Elixirii vitrioli MYNSICHTI guttulae 40. vel 50.* bis vel semel quotidie per aliquod temporis spatium usurpandae. Eligantur reliqua medicamenta atque etiam alimenta ex vegetabilibus oleraceis, saponaceis acescentibus nec non ex lacticiniis acidulis, e.g. *Zythogala. Oxygala, lacte ebutyrato, sero tactis tamarindinato, citrato vel cum cremore tartari parato.* Prolixior eorum catalogus, quae in hac specie proficua sunt, videatur in *BOERHAVII. Inst. 1174.1176.* Potus loco vel iam recensita, vel fructuum decocta aut ex *Rad. Scorzonerae, Bardanae, Acetosae, Polypodii, Herb. Acetosae, Acetosellae ac Floribus Papaveris Rheados* cum aqua parata, addita sub finem *succi Citri & Sacchari vel Oxymellis* portiuncula, inservire possunt. Si vero haec potulenti genera aegro minus arrideant, cerevisia secundaria concedenda est, aut hujus cum priori alternatio. *Aër* noxiis effluviis inquinatus, aut stagnatione & putrefactione depravatus evitandus est, vel frequenti renovatione purus servandus. Fugiantur insuper omnia, quae ex superius recensitis intelliguntur huic malo fomitem praebuisse, praecipue *carnes suillae, anserinae* aliaeque affatae lardoque traiectae, vel pingviora quaelibet alimenta.

9. ANOREXIA *lenta; Ore ructibusque insipidis vel viscido- pastaceis; Ventriculi impransi pondere satietatem mentiente, dolore gravativo, intumescencia, flatulentia; Suffrigescentia; Somnolentia; Pallore: Lingva sordida mucosa; Urina albida viscida? vappida? (saliva lenta? pulsu tardiori?)*

Anorexia a glutinoso spontaneo Boerh. Aphor. 69. seqq.

Anorexia a Cacoehylia seu saburra glutinosa; abundantia mucī viscidī pellucidī, mucō nasali aut albumini ovorum similis, ano vel cato rejecta. De SAUV. Pathol. Meth. pag. 95.

Anorexia a Cacochyliā pituitosa Id.pag. 91.

Causae proëgumenae: Debilitas ventriculi & viscerum digestionī inservientium, bilis inertia.

Causae procatarticae: Alimenta coctu difficilia, farinacea, pastacea non fermentata, viscida, crassa, frigida, ut vegetabilia mucilaginosa, leguminosa; animalium quadrupedum partes gelatinosae glutinosae, e.g. pedes vitulini, ligamenta articularum, omasa, *cet. vide loca citata.*

Cura. Revolventia, saponacea, biliosa salia alcalina, stomachicis roborantibus juncta, quibus interponantur subinde leniter purgantia aut per epicrasin alvum ducentia. Victus constet alimentis facilis digestionis, fermentatis, aromatisatis. Potus limpidus, bene coctus & fermentatus erit. Quae inter causas enumerata sunt, evitentur aut saltem parcius usurpentur.

10. ANOREXIA *Subitanea a cibis duris dyspeptis indigestis, ut plurimum stipata Ventriculi gravitate, oppletionē, tensione, dolore constrictorio oppressorio; Ructibus totidem horis a pastu ingesta sapientibus; Carebaria subinde cum adsumtis cibis incremente? (pulsu frequentiori?)*

Anorexia a Cacochyliā seu saburra cruda de SAUV. Path. Meth. P.96.

Anorexia a cruditate. Vulgo.

Cura. Abstinētia saepe sola tantum non nimis diuturna, Alioquin in principio vomitorium. N.3. aut lene purgans, deinde stomachium propinandum. Abstineatur quoque a dyspeptis & ingluvie.

11. ANOREXIA *a potulentis aquosis saepiuscule vel affatim ingurgitatis; Urina pallida tenui; Adipsia?*

Subj. Compotatores & qui ultra modum potui *Thee & Coffe* indulgent, praecipue si simul Phlegmatici, succulenti, otiosi & frigidi fuerint, somniantes frigus et aquas.

Causa. Inertia liquoris gastrici (§.IX.2); Atonia fibrarum ventriculi (§.X.1.). Hinc, si vel mane aut paulo ante prandium potum affatim hauserimus, desiderium ciborum capiendorum valde saepius est imminutum, teste experientia.

Cura. Evacuatio humorum aquosorum superfluatorum promovenda per purgantia hydragoga dicta, uti sunt *Radix Ialappae, Mechoacannae albae, Sennae Alexandrinae folia, Sal Sedlitzense, species diajalappae MYNS.* vel per diuretica, cujus modi sunt *Salvia media & alcalina fixa, Tinctura antimonii tartarisata, Liquor terrae fol: tartari Essentia Pimpinellae albae, Radix Raphani Rusticani Herba Petroselini.* Dein ventriculi tonus restituendus roborantibus stomachicis, cujus generis sunt *Cort. Aurant. Radix Gentianae rubrae, Trifolii aquatici; Herba Centaur. Min. C.B. horumque praeparata, Infusa, vina Hyppocratica.* Conveniunt cibaria aromatibus calefacientibus impraegnata, carnes non nimis pingves potius assae quam elixae, panis bis coctus, (*coliphia, crustula atque (s)criblitae non nisi bene fermentata*), potus bene coctus Lupuli virtute efficax, atque bibant illi, qui per sorbillationem potus *Thee & Coffe*, ventriculi debilitatem indeque sibi Anorexiam contraxerunt, potum moderate frigidum, qui medicinam non solum afferre potest, sed & revera adfert (per experientiam), visa enim sunt exempla hominum, ob atoniam ventriculi & et intestinorum, Anorexia una cum doloribus colicis vexatorum, qui, hausta postea indies aquae non nimis frigidae certa "quantitate", cum sanitate in gratiam redibant. Caveatur vero nimia

potulentorum & simultanea ingurgitatio nec non per totum diem continua pitissatio, servata tamen regula Schola Salernae, quod

Inter prandendum (atque caenandum)

Sit saepe parumque bibendum.

12. ANOREXIA *a ventriculi repletionem nimiam.*

Causa. Atonia (§.X.1.) a nimia tensione, ut enim chorda nimis intenta suum amittit tonum, ita etiam impletio supra modum ventriculi latera distendendo, non minus elasticitati & contractioni ventriculi obicem ponit, quam ciborum digestionem remoras nectit; hinc appetitus naturalis requisitum in §.11. commemoratum deest.

Subj. Voraces, pueri, Bulimo sollicitati, & qui, post toleratam inediam, prima occasione data, gulae nimium quantum indulgentes esculenta semel & simul affatim ingerunt.

Cura. eadem ac in *sp.10.* Tonica stomachica primaria sunt.

13. ANOREXIA *ex abusu opiatorum.*

Per temeraria quandoque muliercularum obstetricantium, agyrtarum aliorumque ambiguae fidei consilia, infantulis credulisque istiusmodi Medicastro consulendo, suae suorumve sanitati male prospicientibus, hoc & longe pejora saepe inducuntur damna.

Cura. In principio, dum in ventriculo narcotica ista adhuc restitare auguramar, vomitorio, vena in plethoricis prius secta, ejicienda sunt. Tum valent potulenta larga *succo Citri acidula, Lac ebutyratum, Oxygala, Oxymel & Posca;* Tandem *Mixtura simplex camphorata:* clysmata stimulantia acia.

14. ANOREXIA *ex abusu Tabaci (male inducto)*

Obs. Mirum sane videtur, quod iste & sapore & odore abominabilis *Tabaci* usus tot hominibus adeo in deliciis sit, ut quidvis potius quam hoc perdant, ac postposita omni ratione valetudinis habenda, temporis tantummodo fallendi gratia eundem adhibeant, quod quidem ab Aulico Medico ANDR. SPARMAN jam tum observatum vidimus in codice, qui insignitur titulo SUNDHETZENS SPEGEL, Bok III. Cap. V.

Så finns en fremmand ting som man Tobak plä kalla,

Thet som nu är bekant fast öfver länder alla,

Ther med som mången man mer söker tidsfördrif,

Än som han aktar på, hwad båta kan sit Lif.

Sciendum quoque est ejusmodi *Tabaci* usum, qui naturalis ciborum appetitus compescendi causa saepe a multis instituitur, infideles famelico praebere inducias. Licet enim dolorifica illa famis sensatio, vel per sialagogam vel etiam per narcoticam atque anodynam *Tabaci* vim, tantisper suffocetur; Corpus tamen nihilo minus nutrimento seu nova & ad jacturam, per continuum adtritum factam, resarciendam idonea materie (§.1.), perperam a fumo *Tabaci* exspectanda, perniciose defraudatur.

Quotidiana enimvero experientia evincimur., *Tabacum*, sive frustulatim masticetur, sive ejusdem fumus ore fistulam sugente hauriatur, multam e tota humorum massa emulgere

Salivam, quam sine sanitatis detrimento toties abjici, nemo facile affirmabit, qui vel primis, ut dicitur, labris Physiologiam gustavit. Per vulgarem igitur istiusmodi abusum Tabaci, *Tabacophili* quam saepissime sibi accelerant non tantum Anorexiam, ob humorum saponaceorum defectum (§.VII.), sed etiam, ob eandem rationem & humorum remanentium inspissationem, quam plurima exinde sequentia mala, quod ipsum quoque nobilliss. D. JOH. LINDESTOLPE sequentibus testatur.

Så will jag allenast, som en Läkare, säga at Tobaksrökande mycket förkortar Lifwet, förswagar Helsan, drager alt thet tunna watnet, som en pump, frå blodet, förminskar synen, och altså gör kroppen bögelig til Skörbugg etc. ” ” ” På samma sätt har det sig med Snuustobak, ty fastom therigenom ej en så stor myckenhet slem och watn uthgår, så går doch thet tunnasta watnet bort, hwilket fast mera skadar bloden, mera honom uttorkar och förstockar, än sjelfwa rökandet: Hwarigenom ock alle, som starckt snusa, blifwa bleke, minnes-löse, och wisa i sitt ansichte, at Skörbuggen gifwit dem på handen. vid. ejusdem Tanckar om Skörbugg och Rog-subben (Rog-fubben?) pag.21

Cura. Medicamenta resolventia saponacea acidula diluentia. Potus similis largior acidulus, ut in *Sp.*13. Tabacum ante & statim post pastum omnino exulet, quin praestet ejusdem usum prorsus omittere, quod tamen sensim fieri debet; ac, ne jactura Tabaci nimio taedio excipiatur, per aliquod temporis spatium masticari subinde possunt grata quaedam aromata, donec penitus desuetus fuerit Tabaci usus. *Prophylaxis* demum insuetis atque desuefactis optima est, huic nunquam adsuescere.

15. ANOREXIA *ex abusu spirituosorum.*

Cura. Absolvitur subacidis, *melicratis*, *sero lactis*, jusculis tenuibus & abstinentia a spiritibus ventriculo vacuo maxime nocivis.

16. ANOREXIA *ab hydrargyrosi (orta)in Ptyalismi praeludio.*

Cura. Haec, ut instantis salivationis praesaga periculi expers, Ptyalismo rite ad finem perducto, curatur.

17. ANOREXIA *Hystericarum in paroxysmi praeludio plerumque composito Corporis langvore, Animi maerore, Vertigine crebriore, Praecordiorum anxietate, Somno inquieto.*

Cura. Si alvus simul adstricta aut Cacoehyilia (*de SAUV. Path. Meth.p.93*) quaedam adfuerit, tum leniter purgans e.g. *N.6.* prius exhibendum, quam carminativa uterinis & anodynis mixta v.c. *N.7.* Commendentur motus, potus, & tam alimenta quam medicamenta analeptica: Crurum frictiones, inprimis post pediluvia moderate calida. Ardua insuper *Hysteriae specialis* tentanda curatio.

18. ANOREXIA *Gravidarum*

Cura. Quia facit alimenta parcius ingeri, quam ad foetus incrementum hujusque nutritionem requiritur, ac humorum praeterea corruptioni ansam praebet: Gratis stomachicis

cum anodynis occurranda est. Castoreata igitur, ut in specie praecedenti, & purgans non secure adhibentur, nec pellentia in *Sp.20.& 3 A.* quandoque convenientia.

19. ANOREXIA *Lactantium cum debilitate*

Cura. Ablactatio; Stomachica roborantia.

20. ANOREXIA *Menstruantium Catameniis instantibus; Mammis sororiantibus; Lumbis coxarumque viciniis dolentibus gravantibus; Cruribus langventibus; Horrore caloreque alternantibus.*

Cura. Catameniis ex voto rite succedentibus sponte evanescit. Interim svadetur apta diaeta; Potus tenuis, motus corporis inprimis deambulatorius, mens hilaris. Fugiantur graviora Pathemata animi deprimentia, pedum refrigeratio, cibus pingvis crudus durus, panis calidus recens coctus, potus refrigerans. *Dysmenorrhaea* vero suo loco alibi videatur.

21. ANOREXIA *reconvalescentium universalis.* (*Ratione cibi ferme omnis ordinarii*). *Cura.* Contra morbum praegressum adhuc pugnandum, viribus naturae, vitae & animi respiciendum, materiae morbosae evacuationi vel correctioni studendum, morbus ne recidivet vice priori pejor.

22. ANOREXIA *reconvalescentium particularis.* (*Ratione cibi cujusdam diu sub morbo coacte assumti*).

Cura. Alimenta succedanea ex convenientibus victus generibus aliis concedantur, donec reliqua sufferre possit a morbo restitutus.

23. ANOREXIA *a materia morbosa repulsa ad sedes internas.*

Cura. Medicamenta interna & diaetae regimen perspirationi reliquisque se- & excretionibus naturalibus blande faventia.

Frictionibus, sinapismis ad sedes externas consvetas materia revocanda, aut *Vesicatoriis Fonticulis, setaceis* ad alia loca est derivanda.

24. ANOREXIA *ob lassitudinem ex corporis exercitiis vehementioribus.*

Curatur requie, cibo potuque aromatibus analepticis conditis, moderate ingestis.

25. ANOREXIA *a meditationibus profundioribus diu continuatis*

Cura. Studia, negotia, objecta, loca varianda; Potulenta largiora, esculenta eupepta parcius lenta festinatione assumenda. Ante & post pastum hora una atque altera curae graviores & meditationes intentiores, quoad fieri potest, seponantur.

26. ANOREXIA *ab animi affectibus.*

Cura. Consilia in *sp.25.* data, hic quoque conveniunt, nec non stomachica cum gratis anodynis mista.

27. ANOREXIA *ab inedia diuturna.* *Obs.* Per varios fortunae errores in hanc calamitatem incidere homines possunt, illi autem inprimis, qui, vel longiora per deserta facientes itinera, vel obsidione cincti, vel periculosa perpassi naufragia, aut rei denique familiaris nimia angustia pressi frustra saepe mortalium fortunis opibusque valentium

anxie implorantes misericordiam, necessario ad vitam sustentandam victuum destituuntur promptuario. Huic quoque malo illi saepissime obnoxii sunt, qui ob impeditam deglutionem nil assumere possunt, nec non Melancholici & delirantes, si nihil assumere volunt. Hi miseri ab initio famem persentiscunt intolerabilem, quae deinde penitus evanescit, siti vero sensim increscente inexplebili, ac si diutius sine auxiliorum succursu saevire sinitur, horridus iste famis tyrannus; lente tandem dira lue praecordia necat.

Cura. Caduca mortalium corpora hac calamitate misere vexata, sensim sunt refocillanda alimentis mollibus, evchymis, & potu grato, acidulo, analeptico, vinoso, saepiuscule sed parva copia simul, ne obruantur vires debiles, ingerendis. Juvat etjam nutrientia injicere *Enemata* carnes molles ex junioribus animalibus recens mactatis abdomini applicare, nec non balnea, ex Bochetis nutrientibus cum lacte commixto, parata, instituere.

28. ANOREXIA *senilis*.

Cura. Rigenta torpida membra balneis aquae dulcis cum lacte aliisque emollientibus subinde demulceantur, foveantur, relaxentur. Bibatur *serum lactis dulce* & aqua interdum *Mulsa*, quibus quandoque interponantur svavia quaedam analeptica e.g. haustulus *Vini generosi* vel alia saccharo largius impraegnata. Vires debiles senioque consumtas reficere & sustinere summa ope nitamur victu optimae notae selecto, molli, nutriente, facili concoctu, jusculis scilicet tenuibus aliisque similibus parva copia simul, attamen saepiuscule sorbillandis. Decrepita namque atque molesta infirmo poplite nutans senecta, haud aliter prope ac tenerrima infantilis aetas, summa sollicitudine, indefesta sedulitate & blandissima indulgentia est fulcienda, sublevanda, mitiganda, focillanda, solanda usque dum inevitabili fato omnibus aequo imponatur tandem fragili vitae finis.

FORMULAE

1) Recipe Herb. Meliss. Citr.

Card. Bened. ana semiunciam.

Abrotani

Flaved cort. Aurant.

Cort. Winter ana drachmas tres.

Rad. Zedoariae drachmas duas.

Sem. Foeinculi scrupulos binos.

Incis. Contus. infunde vini Rhenani libras quatuor, digerantur per dies 8. saepe agitando. Dosis unicae tres vel 4. ante pastum sumendae.

2) Rec Rad. Scorzonerae,

Taraxaci,

Sarsae ana unicum unam

Incisa coque in aquae libris XII. Colatura detur pro potu ordinario. N B. Pomum Citri in taleolos dissectum addi potest, cui placet

3) Rec. Pulv. Rad. Ipecacuanhae grana viginti quinque.

Rhabarbari,

Cremoris Tartari ana scrupuli dimidium.

M.D.S. (Misce, Da, Signa) Pulvis Emeticus una vice sumendus, superbibendo aliquot cochleraria atque tepidae; Vomitus ipsa incipiens larga ingestione aquae tepidae cum melle decoctae, si haberi possit, & despumatae, bis vel ter promovenda & facilitanda.

4) Rec. Pulpae Tamarind. semiunciam.

Rhabarbari sesquidrachmam.

Cremoris Tartari drachmam unam;

Aquae communis uncias quinque

Ebulliant leni igne; in Colatura solve

Mannae tabul, drachmas sex,

Eleo sacchar. foenic. Scrupuli dimidium.

M.D.S. Potio laxans mane sumenda una vice

5) Rec. Essent. Cort. Aurant.

Scordii ana drachmas duas.

Sp. Nitri dulcis drachman unam

M.D.S. Dosis guttulae 50 mane ex in Infuso Thee sumendae.

6) Rec. Pulv Rhabarb. scrupulos binos.

Magnes. alb. scrupulum unum.

Cremoris Tartari scrupuli dimidium.

Nitri depur. grana quinque.

M.D.S. Pulvis laxans mane una vice sumendus.

7) Rec. Essent. Cort. Aurantior. Partes quattuor.

Castor. Partem unam.

Liquor. Anod. min. partes binas.

M. Dosis guttae 50 bis vel ter in die.

Observ. Nullum medicamentum tam efficax est, quod solitas vires praestare potest, si Diaeta ipsi resistat. GALENUS

SOLI DEO GLORIA

9.2 Översättning

DISSERTATION I PRAKTISK MEDICIN
VETENSKAPLIGA RÖN OM ANOREXI

som författaren LARS ARETIN, Docent vid Medicinska fakulteten vid Lunds Akademi, under Guds ledning i all ödmjukhet framlägger, för att på föreskrivet sätt, genom offentlig examination, uppnå doktorsgraden, enligt medgivande av den upphöjda Medicinska Fakulteten vid Kungliga Akademien i Lund under ledning av den mest ansedde och höglärde

HERR DOKTOR EBERHARD ROSÈN

Assessor vid Kungliga Medicinska Kollegiet, Professor i Praktisk Medicin, Medlem vid Vetenskapsakademien

i den större Carolinasalen den 14 mars 1759.

H.A.& P.M.S. Horis ante & post meridium solitis –

Timmarna före och efter middag, som brukligt

Londini Gothorum - Lund

Från direktör Karl Gustav Berlings tryckeri. Typograf vid Kungliga Karolinska Akademien.

TILL ER VÄLGÖRARE, FRAMSTÅENDE BESKYDDARE OCH GYNNARE

dedicerar i all ödmjukhet FÖRFATTAREN

§I.

Så länge som vi lever detta liv, så länge förs även ständigt något bort från vår kroppsmassa och går förlorat. Och på grund av att just samma krafter, genom vilka livet vidmakthålles, ibland dåligt anpassar sig till varandra, dör vi slutligen, utmattade.

Ty delarna av vilka vi sätts samman är i hög grad disponerade till inbördes lika förfall, inte bara genom sin beskaffenhet utan även genom värme och ständig rörelse, och genom dessa båda, vilka vi inte helt och hållet kan undvika medan vi lever, försvagas vi nämligen oavbrutet, vi förändras, vi försvinner.

Grundvalarna för vårt liv skulle således snabbt falla samman om de inte dagligen återställdes och hölls uppe av nya stöd: och vår kropp skulle inom loppet av några få dagar, liksom sönderfränt av svält, sjunka ihop och förstöras, om inte det som gått förlorat återställdes genom något annat botemedel.

Därför har den visaste skaparen av allt nådigast sört för att det åt levande varelser skulle erbjudas nytt material ur näringsämnen, som skulle användas för att återställa och på nytt återuppbygga förlorade kroppskrafter.

Men för att kroppens delar skall ha denna förmåga till återuppbyggnad och bibehållas i gott skick, bör gynnsam och tillräcklig näring dagligen tillföras i lämplig mängd.

Ty detta är en naturlig beskaffenhet hos vätskorna i vår kropp: om nya påfyllningar av näringsämnen inte sönderdelas och tas upp inom ungefär tjugo timmar, börjar dessa, liksom rosten järnet, gnaga sönder kroppen själv och till och med, främst i de fasta delarna av magen, även sig själva, så att de i likhet med kvarnar som berövats spannmål att mala sönder, slutligen arbetar på att nöta ut sig själva.

Till detta återställande och intagande av näringsämnen, som bör upprepas dagligen, påminner oss hungern, såsom skickligt ombesörjande kontrollantens syssla. Om svaghet eller kraftlöshet hos denna inte är en följd av huruvida rätt mått av föda intagits utan har en sjuklig orsak benämner vi den *Anorexia*.

Men då denna framför allt är ett farligt förebud om många sjukdomar, en synnerligen efterhängsen följeslagare och därtill en ofta hotfull uppappare, finns det likväl även de, som - låt vara att de för övrigt anser sig som friska - ängsligt beklagar sig över denna farliga bristande aptit (eftersom den från människors mun rycker undan de njutningar av skiftande slag från olika och talrika livsmedel, som tillredda måltider erbjuder) och enträget önskar bot för den,

Därför har jag bedömt att det inte är främmande; ej heller, Vålvillige läsare, har jag ansett det alls skulle vara ovälkommet, att i den förhandenvarande disputationsakten lägga fram till offentlig prövning vetenskapligt undersökta exempel på detta synnerligen besvärliga långdragna tillstånd nämligen *Anorexia*, som utgör ursprunget till tusen slag av sjukdomar och död och grundligare pröva dess orsaker; ej heller är jag av den uppfattningen att jag skulle anse mig ha uttömt allt av kunskapsförråd av denna synnerligen svåra uppgift, men så mycket att jag skulle sätta mina krafter på prov att leta fram orsaker till sjukdomar och finna handlingssätt, varigenom behandling på tryggare grund slutligen ska kunna anträda säkrare stigar.

Må den Högsta makten sörja för att härigenom åtminstone hjälp och någon lindring uppstår för vår lidande nästa och att även den gudomliga försynen och den oändliga nåden prisas.

§II.

DEN NATURLIGA HUNGERN, som vanligen kallas APTIT, beskriver vi som *behov av den föda som bör intagas och som är beroende av god beskaffenhet och gott tillstånd hos matsmältningsorganen och hos de dit avledda vätskorna.*

Jag har ansett det lämpligt att göra en kort sammanfattande beskrivning av hunger för att vägen därigenom lättare skulle stå öppen för att studera och förstå *Anorexia* såsom ett hindrande tillstånd. Emellertid avstår vi från att här räkna upp olika naturlärors skilda meningar om hungerns beskaffenhet och orsak och för hellre genast fram åsikten hos den högst framstående och vittberömde Albrecht von Haller, som på detta sätt uttryckt sin mening om hunger:

*Denna uppstår nämligen otvivelaktigt från magens känsliga veck som har gnidits mot varandra, från rörelsen av den omgivande skiljeväggen och bukmuskulerna, ända till dess att nakna nerver, som gnuggats mot nakna nerver smärtar över all uthärdlighet. Så eftertryckligt både påminns människan om hungrandets våda och tvingas genom sina plågor att ombesörja näringstillförsel. Magvätskan tillför något som gör den starkare. *Physiol:cap XXI.§§DLXXXII**

Således bildar härvid magnervernas ömsesidiga friktion, retningen från magvätskan och smärtupplevelsen, som framkallats genom dessa, den omedelbara eller närmaste orsaken till den naturliga hungern;

Genom denna smärtekänsla uppstår nämligen behov av de näringsämnen som bör intagas, som lindrar denna smärta, eftersom magvätskans skarpa salter mildrar magsenornas klämmande spetsar och hejdar starkare sammandragning och nötning genom att komma emellan magens känsliga veck.

§. III.

Anorexia är brist på naturlig hunger till följd av försämrad funktion hos matsmältningsorganen och är beroende av beskaffenheten och tillståndet hos dit avledda vätskor.

Nedsatt aptit, som är förstörd, utplånad, tillspillogiven med mera, förklaras på andra sätt. Likväl bör man vara uppmärksam på om detta är motvilja eller avsmak mot något enstaka födoämne till exempel ost, ål, ostron med mera; denna slags motvilja beskriver vi inte utan endast den aptit som vi här betraktar som minskad gällande vanliga födoämnen som på vanlig tid bör intagas.

Anorexia betraktas också antingen såsom detta lidande för sig och från annan sjukdom igenkännbar beträffande intensitet, utveckling och varaktighet, eller såsom symptom förbunden med andra sjukdomar; i detta fall kallas den symptomatisk men i det förra idiopatisk. Våra fem första exempel bör främst uppfattas som symptomatiska.

§. IV.

För att det alls inte ska vara svårt att ställa diagnos beträffande denna sjukdom framlägger vi en riklig katalog av tecken, då denna sjukdom med lätthet öppet visar sig och alltid själv framträder, och genast blir igenkänd antingen genom beskrivning av själva tecknen på sjukdomen eller liknande eller av de som hänger samman med dessa lidanden.

Följaktligen är dessa våra utsagor om arter och natur hos tillstånden tillräckliga. Men arbetet kräver att vi främst må ägna oss åt några, hos vilka det har observerats att orsaker och arter inbördes kan särskiljas från varandra.

§V.

De främsta orsakerna till anorexi har sin grund i 1: dels i vätskorna, som från kroppens gemensamma mängd kroppssaft är bestämda att flyta samman i magsäcken, av vilka den största delen består av magvätskan, av slem från sekretbildande körtlar och lymfkärl som droppande töms ut mitt i magsäcken och droppar ner i denna utan uppehåll, och även av saliven och överkåkens spottkörtlar, av munnens körtlar som finns under tungan och körtlar i svalget, som stimulerats eller pressats samman, uttömda i munnen i riklig mängd, och därefter antingen av sig själva eller blandade med mat genom sväljning sköljas ner till magsäcken (enligt fysiologisk princip) eller 2: i den som finns i de fasta delarna, till exempel i magsäcken, som räknas till det primära organet för kymifikation¹⁴¹ och nerver som kryper

---

¹⁴¹ Kymifikation – omvandling av föda till kymus, den flytande massa, som under matsmältningen finns i magsäcken.

fram mot hjärnnerven eller åttonde nervparet som leder genom mångsidig förgrening och denna enda genom hungern överförd rörelse till hjärnan, så att den uppfattas av sinnet.

§. VI.

Utöver dessa ovan beskrivna vätskor, som är verksamma vid kymifikationen ska vi nämna de tvålliknande saponinerna,¹⁴² som samtidigt med galla och pankreasvätska gynnar kylifikationen,¹⁴³ på grund av sin utmärkta förmåga, genom vilken de är verksamma med sin tvålliknande beskaffenhet, sönderdelande och upplösande, då de är oljiga och feta har de förmåga att avge vattniga lösningar som är möjliga att blandas, att smälta intagna födoämnen och främja och bidra till den grundligaste nedsmältningen av dessa; Det är även nödvändigt att nervernas förgreningar, om de ska fullgöra sin uppgift väl (§V), må flöda av vätska (enligt fysiologisk princip) i gynnsam och tillräcklig mängd, liksom nervsafterna, som annars i Fysiologiska skolor brukar kallas *spiritus animales*.¹⁴⁴ Men när dessa av olika skäl är upptagna med något annat, mer eller mindre avskilda från dessa delar, eller på annat sätt kan störas eller försvagas: är det uppenbart att orsakerna till den försvagade aptiten oftast kan övergå från skada hos saponinerna till tillståndet hos *spirituum animalium* nervsafterna.

§. VII.

Felet som ger upphov till anorexi kan av två skäl ha sin grund i saponinerna, det vill säga i den mån de avviker antingen beträffande mängd eller beskaffenhet. Just i detta avseende brukar dock kvantiteten mer sällan vara avgörande, men däremot brukare den snarare orsaka fel genom försvagning, antingen genom mindre födointag eller genom rikliga uttömningar ur kroppen av alla slags vätskor antingen som sådana eller genom utsöndringar av dessa, vilka avleds till magsäcken beroende på att de hindrats i sin källa.

§. VIII.

Även tillgången på *spiritus animales* nervsafter tryter ofta; nämligen såväl genom större utflöden av blod och kroppsvätska som genom att utdragna vakor, kraftigare kroppsrörelser, ideliga ansträngningar, djupa funderingar och olika lidanden i själen brukar vara uttröttande. Överbevisade genom denna framställning ska vi inte förvånas över hur ofta vi kommer att märka att de som är plågade av blödningar, försvagade av uttömningar, utmattade av kraftiga rörelser, de som med tom mage arbetar nattetid och som är ivriga frossare av skrifter, längtar efter att ge upp lystnaden att äta.

§. IX.

Sedan vi gjort en beskrivning av den minskade *kvantiteten* hos vätskorna går vi vidare till att undersöka den försämrade *kvaliteten* hos dessa, då den också kan förändras av två skäl, eftersom denna just beträffande sin *konsistens* inte är anpassad till de funktioner som bör ombesörjas och en felaktig blandning av vätskorna bildas.

1) De saltpartiklar, som magvätskan i friskt och naturligt tillstånd innehåller, blir nämligen emellanåt, sedan de uppkommit i själva magsäcken, helt täckta, inkletade och försvagade genom dålig matsmältning och olika slags dåliga kroppssaft (se: de SAUVAGES Pathol.

---

¹⁴² Slemhinneartade, hemolytiskt verkande och i lösning likt skummande glykosider.

¹⁴³ Kylifikation – vätskeupptagning vid matsmältningen.

¹⁴⁴ Enligt Boerhaave är *spiritus animales* de nervsafter – fluidum nerveum, som härrör från hjärnan.

Method. Kap. III) eller genom kopiösa mängder av mat, som i stor hast påtrugats och slukats eller genom maträtter, som är klibbiga, trögflytande, slemmiga, feta etc. Magsäckens vätska eller den fullpackade magen fyller inte sin uppgift om den är slemmig, klibbig, stinkande eller försvagad genom påverkan av salt, eftersom den inte kan reta eller egga nerverna och därför inte heller kan påminna oss om att inta föda.

2) Eftersom ju även saponinvätskorna, särskilt magsaften, i alltför hög grad späs ut, till följd av ett stort överflöd som alltför länge finns kvar i kroppen, såväl på grund av drickande som omåttligare frosseri av vätskerik föda, blir de dåliga, och därför fördärvas de så till den grad, att de inte är lämpade vare sig till att sönderdela föda eller att reta magens hinnor eller nervfibrerna.

Genom detta antar vi således att det inte är lätt att komma åt felen/orsakerna till att upphävandet av aptiten påskyndas genom denna försämring av magvätskan och att den känns igen som närmaste orsaken till det alltför stora överflödet av serum och vattnighet såväl i hela kroppen som i magsäcken.

3) Likaså är det inte okänt att det vid Anorexi uppstår en skadlig och skarpt luktande förändring i vätskorna, och särskilt den, i vilken vi ser tecken på att en blandning av fetter, som skadats av flyktig alkalie snarare tar överhanden. Här klandrar vi ofta gallan, antingen den är bitter eller alltför svällande eller på vilket sätt och i vilken form den än stegras i magen, där dess feta eller tärande beskaffenhet överförs till magvätskan, varigenom åstadkommes att saltpartiklarna i denna vätska, av dessa stinkande och feta delar så överhöljas och inlindas, att de inte kan lösgöra sig från sina band och på ett vanligt och naturligt sätt verka i magnerverna. Hit kan också särskilt föras de där felaktigheterna i vätskorna, som vid namn av *Alkalescentia* (alkaliska), *Cacochyliae* (dåliga kroppssafter) eller *Saburrae* (sjukdomsalstrande vätskor) som är skämnda eller innehåller salpeter, och *Saburrae empyreumaticae* ((sjukdomsalstrande reumatiska)¹⁴⁵ förekommer i de SAUVAGES Pathol. Meth. Kapitel III.

§.X.

Då vätskornas undersökta kvaliteter är så skiftande, finns det anledning (eftersom oftast de sjuka själva här avslöjar magsäckens problem) att med några få ord få klarhet i vad själva fibrerna, av vilka vi ser att magsäckens hinnor vävts samman, genast bidrar med när det gäller ökandet av det onda.

1) Det har ovan påvisats att hungern uppstår genom ett inbördes gnidande av magens nerver och fibrer mot varandra (§II.); Till denna verkan krävs dock att fibrerna har tillräcklig förmåga att dra sig samman, att de är tillräckligt elastiska och att de är utrustade med den styrka som erfordras; Om dessa förminskas eller försvinner, blir fibrerna kraftlösa, slappa och svaga. Här kan man lätt sluta sig till att den minskade spänningen hos magen eller dess fibrer, slappheten och trögheten lika mycket ger upphov till en försvårad och långsam matsmältning som till den besvärliga Anorexian. Därför ska det inte för någon synas underligt, om avmagrade människor, som till sin natur är strikta och stela, hellre än feta rätter är mer lystna på mat som de blir givna i lagom stor mängd. Då äter de rikligare och smälter maten bättre.

---

¹⁴⁵ Rheuma – enligt äldre begrepp: ett i blodet kringflytande sjukdomsalstrande ämne.

2) Men det är inte alltid enbart slappheten hos fibrerna i magen som underhåller skadan, ty någon gång kan alltför stor torrhet och stelhet hos dessa härvid orsaka försvagning. Fibrerna torkar nämligen, de stelnar och blir hårda på grund av allt, som vätskorna tar upp, de klumpar ihop sig, de förtätas.

3) Därutöver krävs ett oskadat tillstånd för att hungern ska uppfattas lika mycket av magens nervtrådar som av vätskan, som upprätthåller kraften i dessa, under hela vägen ända till själva hjärnan (enligt fysiologisk princip.) Av detta kan vi således på goda grunder dra slutsatsen att Anorexia kan uppstå genom att dessa blivit sammanpressade, blockerade eller på något annat sätt fördärvats och skadats, så att de blir okänsliga.

§. XI. Behandling bör insättas metodiskt för arterna av sjukdomarna och deras orsaker.

Då man behandlar sjukdomar vill man inget annat än att undanröja orsakerna till dessa, ty verkan uppnås nämligen genom att orsaken lyfts undan i rätt tid: Det står helt klart, kring denna centrala fråga är all medicinsk praxis enig, att vi bör ha inte bara sjukdomen och dess natur utan även dess orsak och var denna finns belägen, såsom de viktigaste, välkända och beprövade grunderna för de beslut som bör fattas. Inför mångfalden av orsaker och kännetecken hos sjukdomarna, bör nämligen olikheterna hos dessa bestämmas såsom arter; därför kräver var och en av dessa enskilda arter ett för sig passande botemedel. Således krävs varken mycket eller överflödigt arbete att i vederbörlig ordning uppställa invecklade *klasser, ordningar, släkten och arter* av sjukdomar och ta reda på kännetecken, kriterier och botemedel för varje art, för att vi kan ska vara i stånd till att beträda en mer framkomlig och säker väg till botande. Det finns nämligen många sjukdomar som överensstämmer just till verkan och namn, men som sinsemellan skiljer sig mycket beträffande orsak och behandling. För dessa sjukdomar krävs det sålunda mest arbete, för att de sinsemellan på rätt sätt ska kunna särskiljas; Och följaktligen bör de, som i denna fråga har utfört ett oförtröttligt arbete, nämligen hur sjukdomsorsakerna lämpligen bör indelas, anses ha bidragit med stor nytta till gagn för medicinsk praxis.

De som utöver flera välbekanta verk av sedan länge berömda läkare, lyser upp denna väg som vi anträder, är mångahanda förtjänstfulla dissertationer under ledning av *den mest berömde högst ärade HERR LIVLÄKAREN, RIDDAREN AV NORDSTJÄRNEORDEN, NICOLAUS ROSÉN*, företrädesvis "Om inflammation i buken", av den inom sitt yrke framgångsrike upphovsmannen, den högst erfarne och berömde HERR ASSESSORN, ZACH, J. STRANDBERG; Därjämte "Om sjukdomar genom blodets uttömning" som de mest erfarna Herrar Doktorer PETR. ZETZELL, LAUR. BALK och MART. KAEHLER offentligen har framlagt. Genom dessa dristiga efterföljare till en lyckosam början inträffar det att vissa slag av sjukdomar, olika till ursprung och behandling, mestadels förs samman såsom genom ett egenartat namn, inte så mycket beroende på sjukdomens typ och förlopp utan snarare på grund av orsak och på vilket utvalt ställe den uppehåller sig, nämligen så att det kortfattat, genom ett eller några få ord, såsom med fingret kan utpekas, vartåt läkarens uppmärksamhet särskilt bör riktas och hur han kan hållas borta från den ovissa labyrinten av överväganden.

Species/Arter

1. ANOREXIA *febrilis*

Anorexi orsakad av feber

Cura. Bot/ behandling. Endast om feberyran avhjälpas genom en erkänd metod eller om varje enskilt slag av feber först grundligt behandlats med specifika medikamenter. Men i allmänhet kan förtunnande alkaliska vätskor som minskar surhetsgraden mestadels vara till nytta.

2. ANOREXIA *a doloribus vehementioribus*

Anorexi till följd av svårare smärtor

Cura. Bot/ behandling.

Olika smärtor som har sin grund i olika orsaker, bör även behandlas olika med vederbörlig kunskap, och lindras, stillas och lugnas med välgörande smärtstillande aromatiska mediciner: sömnmedel/narkotika och opiater bör däremot användas endast med största erfarenhet och efter noggrant övervägande.

3. ANOREXIA *ab evacuatione suppressa*

Anorexi till följd av hindrad uttömning

Till exempel A) av menstruationer B) från avslaget efter barnafödande, C) av det som hör till hemorrojder, D) genom blödning som brukar ske från näsöppningarna eller åt andra hållet, E) i buken, F) i urin, G) i ämnen som utsöndras genom svettning, H) av var, nämligen från böld, som är utvecklad men ännu inte synlig, eller från sår där rengöringen försumrats.

Cura. Bot/ behandling. Naturlig eller bruklig artificiell tömning beroende på de orsaker som upptäckts för varje slag av hinder och som bör avhjälpas, antingen med hjälp av Farmaceutiska och Dietetiska medel, eller, om enbart dessa inte överallt är framgångsrika, genom samtidig hjälp av Kirurgi, där blod D och ibland A bör ledas ut genom åderlåtning; Hemorrojder C bör öppnas genom att blodiglar *Hirudines* eller kräftdjur *Lanceola* appliceras: förstoppad mage bör upplösas med lenande eller stimulerande lavemang; urin F bör avtappas genom inskjuten kateter; en mogen inflammation H bör angripas med sönderbrytning eller med kniv, och slutligen bör varet lite i taget ledas bort och sår bör på lämpligt sätt renas och läkas. Av invärtes medikamenter gäller här magstärkande, antiseptiska, balsamiska för att hejda fördärvet av vätskorna. Genom välkända läkande drycker bör styrka och krafter hos magen så småningom återställas.

4. ANOREXIA *ab evacuatione notabili nimis profusa*

A) sangvinea B) lymhatica C) feculenta D) purulenta

Anorexi på grund av alltför starkt flödande uttömning i mer anmärkningsvärd grad.

A) blodig (som hänger samman med blodet), *B) lymfatisk* (som härrör från lymfan, *C)* som är *grumlig*, (simmig av avlagringar, utsöndringar av ekskrementer) *D)* som är *varig*.

De, vars krafter är uttömda genom olika bloduttömningar, eller de som är försvagade genom uttömningar på grund av andra sjukdomar, till exempel *Diabete* av Diabetes¹⁴⁶, *Leucorrhoea*¹⁴⁷ av flytningar från livmodern, *pollutione*¹⁴⁸ genom uttömning av sekret, *Gonorrhoea* av

---

¹⁴⁶ Diabetes – gr. Dia – genom, baino-gå. ”genomsläpplighet”- ihållande utsöndring av ovanligt stora urinnängder. Ofta synonymt med diabetes mellitus.

¹⁴⁷ Leucorrhoea - av leuko =vit. Rhoia – flöde. Vit flytning från livmodern.

¹⁴⁸ Pollutio – av polluere förorena. = utsöndring av sekret. Hos kvinnor i samband med gonorré av gr, gone, säd och rhoia, flöde.

gonorre, *diarrhea* av diarre, *Lienteria*¹⁴⁹ genom uttömningar från tarmen av osmält föda, *Cholera*¹⁵⁰ av kolera, *Coeliaca*¹⁵¹ av celiaki, *Hypercatharsi*¹⁵² genom övermåttan kraftig verkan av avföringsmedel eller *Hyperemesi*¹⁵³ ihållande kräkningar, drivs i de flesta fall att lida även av den tråkiga Anorexian.

En mångfald av praktisk erfarenhet säger även att kräsenhet inför mat, ja till och med svaghet i sinnet ända till upplösning, uppstår, om var D från inflammation eller hållighet i vilken det samlats, sedan det genom spontan bristning eller till exempel artificiell tappning öppnats, har tömts ut på en gång i stor mängd.

Causa. Orsak. Fel eller fördärv hos de kroppsvätskor, som skulle tillhandahålla näring av saponiner och nervsafter.

Cura. Bot/Behandling. Vila för själ och kropp. Uttömning bör lugnas eller begränsas, allteftersom sjukdomens beskaffenhet ter sig: Då bör magstärkande, stimulerande, lindrande motmedel mot föruttnelse drickas

5. ANOREXIA *chronica cacochymia, corpore langvido, cute plerisque foedata, facie decolorata pallida lurida seu flavido – fusca.*

Anorexi till följd av kroniskt dålig matsmältning, med slapphet i kroppen, med till stora delar vanställd hud och med ansiktet som berövats sin naturliga färg och blivit gråblekt eller mörkgult.

Causa. Orsak. Allmän försämring av kroppsvätskorna. Genom, *Kakexi*¹⁵⁴- utmärgling och kraftlöshet. *Hectici*¹⁵⁵ ihållande tillstånd, *Ftisis*¹⁵⁶ tvinsot, lungdot, *Tabes*¹⁵⁷ förtvining, *Chlorosis*¹⁵⁸ bleksot, *Hydrops*¹⁵⁹ vattusot, *Scorbutus*¹⁶⁰ skörbjugg, *Icterus*¹⁶¹ gulsot och övriga som hänger samman med dessa.

Cura. Bot/Behandling. Denna med sina starkt vidhäftande ursprungliga sjukdomar, som alstrar dålig näring genom den onda källan, kan för det mesta svårligen besegras enligt önskan, om inte kvinnan själv med hjälp av starka farmaceutiska medel mot sjukdomarna, under lång tid fogar sig i den bästa dieten. Ty då detta försummats, och det onda till viss del mildrats, återuppflammar det förr eller senare, därav detta talesätt från Gallerna:

”Tous les maladies en ique font aux medecins sa nique”

(översättning: ”Varje sjukdom för sig gäckar läkarna”)

---

¹⁴⁹ Lienteria- gr.leios-glatt, enteron-tarm. Uttömningar av osmält föda.

¹⁵⁰ Kolera –gr cholera, gallsjuka, med kräkningar och diarreer.

¹⁵¹ Celiakia –celiaki –coeli – buk, - nutritionsrubbning.

¹⁵² Hyperkatarsis- gr. katharsis- rening. Katartika- avföringsmedel.

¹⁵³ Hyperemesi – ihållande kräkningar, gr. emesis- kräkning.

¹⁵⁴ Kakexi – av gr. kakos-dålig och hexis-tillstånd. Utmärgling och kraftlöshet vid vissa allmänlidanden.

¹⁵⁵ Hecticus, av gr. hektikos – ihållande tillstånd (t ex febertillstånd).

¹⁵⁶ Ftisis- phthisis, av gr. phthino – förtvina. Tvinsot, som kan vara vållad av flera sjukdomar såsom kräfta och tuberkulos, men används oftast om lungdot.

¹⁵⁷ Tabes – upplösning, förtvining.

¹⁵⁸ Kloros – av gr. chloros – grön, - bleksot.

¹⁵⁹ Hydrops - vattusot.

¹⁶⁰ Skorbutus – av nederländska scheurbek - skörbjugg.

¹⁶¹ Icterus- gulsot.

Till exempel: Om ett slags krävande *Cacochylia*¹⁶², försämrad matsmältning till följd av dålig vätskeupptagning, här är för handen, till exempel på grund av feber, vattusot, tvinsot med flera, bör främst *primae viae*¹⁶³, matstrupe-mag-tarmkanal renas genom något läkemedel, som då detta sakta tillförs magen, ändamålsenligt anbringat, hindrande står emot de troliga orsakerna. Därpå bör aptiten stimuleras och med hänsyn till att magens krafter bör bibehållas i gott skick kan småningom magstärkande medel blandade med uppiggande användas, till exempel *formula/recept N.1*. Men botandet av sjukdomen kräver någon gång särskild användning av medel som antingen är blodrenande, eller medel mot skörbjugg, eller av syror eller kvicksilver.

Användning av hårda födoämnen, av salter, dyspeptiska medel (mot känslig mage), av kött, framför allt av *fläsk*, av *ost*, drickandet av *spritdrycker*, med mera förbjuds; tillåtas må dock födoämnen av mest välkända vegetabilier, mjölkprodukter, en måttlighet av rörelse och av drickande av vattnig eller väl fermenterad klar dryck, eller av läkande dryck såsom *ptisana N.2*. (sötat avkok av växtdelar.)

6. ANOREXIA *subitanea (repente orta) cum nausea & vomiturione a putridis ingestis e.g. si vel tantillum de ovo putrido deglutiatur.*

Anorexi, plötslig (hastigt uppkommen) med illamående och kräkning efter intag av härsken föda, till exempel om också endast en mycket liten del av ett ruttet ägg sväljs ner.

Cura. Bot/ behandling. Emeticum medel som framkallar kräkning, som blandats med *catharticum* avföringsmedel bör genast drickas. *N.3*. Men om det blir längre dröjsmål, endast laxerande. *N.4*.

7. ANOREXIA *ab humoribus corruptis e vicinia faucium ortis in ventriculum demissis*

Anorexi till följd av fördärvade kroppsvätskor, som uppkommit i närheten av svalget och som flutit ned till magsäcken.

Cura. Bot/ behandling. Fördärvade kroppsvätskor bör avlägsnas på samma sätt som i exempel 6. Munnen bör ofta sköljas ren med avkok av örter eller med gurgelvatten, som beretts av *Scordium lökgamander*, *Abrotanum* åbrodd, *Hyssopus* isop, *Salvia* salvia, *Mentha* mynta eller *Ruta* vinruta, till vilket lite honung eller *Oxymel* vin/vinäger och honung må tillsättas; sväljandet av skadliga ämnen bör förhindras.

8. ANOREXIA *lenta (sensim orta); Ore ructibusq; amaris sulphureis putridis faetidis; Lingva lurida, flavido – fusca, sordida, sicca; Polydipsia aquosorum, acidorum, frigidorum; Pyrosi?*

Långvarig Anorexi (sakta (omärkligt) uppkommen): till följd av uppstötningar genom munnen; bittra, svaveldoftande, härsket illaluktande; med en tunga som är gulblek, mörkt gul, oren, uttorkad; Sjukligt stegrad törst efter vätskor, som är syrliga, kalla; Med halsbränna?

Vid detta slag kan mångahanda botemedel insättas.

A) Anorexia ab acrimonia alcalina; urina spumida fusca crassa. Boerh.Inst 912.

¹⁶² Kakokyli – gr. Kako – dålig, chylos – saft, försämrad matsmältning till följd av dålig vätskeupptagning.

¹⁶³ Primae viae - matstrupe- magtarmkanal.

Anorexi till följd av skarpa alkaliska ämnen; med skummande urin, som är mörk och grumlig. Boerhave. Inst. 912¹⁶⁴

B) – *ab acrimonia oleosa rancida empyreumatica; Urina spumida flammea pauca Boërh. Inst 915. De SAUVAGE Pathol. Meth. Pag. 94.*

- till följd av skarpt luktande oljiga stinkande variga sjukdomsalstrande ämnen; med skummande urin som är lite rödaktig; Boerh. Inst. 915. De SAUVAGES Pathol. Meth. Pag.94.¹⁶⁵

C) *ab acrimonia seu saburra biliosa, de SAUVAGES Patholog. Method, pag. 95.*

- till följd av skarpt luktande eller osmälta gallämnena, de SAUVAGES Patholog. Method. Pag 95

Framför allt de som har ett gallsjukt och hetsigt temperament och som finner lust i att i riklig mängd äta maträtter, som är tillagade med starka kryddor, indränkta i rök, rostade, starkt doftande, feta och med mycket kött, de åsamkar sig själva till sist allvarlig skada genom detta begär. Se Boerh. aphor. 76. *Seqq de SAUVAGES Pathol. Meth. 48.*

Cura. Bot/ behandling. Dessa osmälta ämnen bör avlägsnas från de viktigaste vägarna (matstrupen) med given dos av kräkmedel N.3. eller med tillrett rensande medel för kräkning eller avföring N.4. eller även *Formula/Recept N. 6.* Någon gång bör användas Mynsichtus mixtur av vitrioler¹⁶⁶ 40 eller 50 små droppar två eller en gång dagligen under någon tid. Övriga läkemedel må utväljas och även näringsmedel av kålväxter, surgörande saponiner, därtill av syrade mjölkprodukter, till exempel *Zytogala* – en blandning av öl, ättika och mjölk, *Oxygala* - yoghurt blandad med honung, kärnat smör av mjölk, mjölkvassla med tillsatt tamarind, mjölk med citronsyra eller med gelé/saft beredd av renad vinsten. En utförligare lista av dessa, som i detta fall är till gagn, kan ses i BOERHAVES *Institutiones Medicae 1174. 1176.*

Drycker såväl de, som i vederbörlig ordning redan utprovats, som de som framställts genom avkok antingen av svartrot (*Rad. Scorzonerae*), av kardborre (*Bardanae*), av ängssyra (*Acetosae*), av stensöta (*Polypodii*), blad av ängssyra (*Herb. Acetosae*), av bergssyra (*Acetosellae*) och blommor av vallmo (*Floribus Papaveris Rheado*) tillredda med vatten, och slutligen smaksatta med små doser av citronsaft och socker eller honung, kan vara till gagn. Men om dessa slag av drycker mindre behagar den sjuke bör öl tillåtas som det näst bästa eller omväxlande tillsammans med de första. Luft som är förorenad av skadliga utflöden eller fördärvad genom stillastående vatten eller förruttelse bör undvikas, eller bibehållas ren genom ständig förnyelse. Som man förstår av detta som beskrivits ovan bör allt undvikas av det som förorsakat detta onda, i synnerhet kött av svin, av gås och andra omnämnda, som är överdragna med fett eller andra feta födoämnen.

9. ANOREXIA *lenta; Ore ructibusque insipidis vel viscido-pastaceis; Ventriculi impransii pondere satietatem mentiente, dolore gravativo, intumescencia, flatulentia; Suffrigescencia;*

---

¹⁶⁴ Boerhaave, Institutiones Medicae.

¹⁶⁵ De SAUVAGES, Pathologie Methodique.

¹⁶⁶ Adrien Mynsichtus Armament 1603-1638. Tysk alkemist. Vitriol är äldre benämning på sulfathydrater. Vitriololja=koncentrerad svavelsyra. Har använts inom alkemi.(Wikipedia 210107)

Somnolentia; Pallore; Lingva sordida mucosa; Urina albida viscida? vappida? (saliva lenta? pulsu tardiori?)

Långsamt framskridande Anorexi; med fadda eller trögflytande uppstötningar genom munnen; genom falskeligen föregivande mättnad av fastande mage, med svår smärta, svullnad, väderspänning; med frusenhet; med sjukligt sömnbehov; Med blekhet; oren, slemmig tunga; vitaktig, segflytande, illaluktande urin? (Med trögflytande saliv? Med långsammare puls?)

Anorexia a glutinosa spontaneo. Boerh. Aphor. 69. Seqq.

Anorexi till följd av spontant uppkommen slembildning. Boerhaave. Aphorismi, sid. 69 och följande¹⁶⁷

Anorexia a Cacoehyilia seu saburra glutinosa; abundantia mucii viscidii pellucidi, muco nasali aut albumini ovorum similis, ano vel cato rejecta. De SAUV Pathol. Meth. pag.95

Anorexi genom kakokyli¹⁶⁸ - dålig vätskeupptagning vid matsmältningen - eller till följd av klibbig förening av osmält föda; genom riklighet av trögflytande genomskinligt slem, liknande slem i näsan eller äggvita, som avstöts uppåt eller nedåt i ändtarmen. De SAUV. Pathol. Meth. pag. 95.

Anorexia a Cacoehyilia pituitosa. Id.pag.91.

Anorexi till följd av kakokyli – dålig vätskeupptagning vid matsmältningen förenat med slem. Idem, sid 91.

Causae proëgumenae: Debilitas ventriculi & viscerum digestioni inservientium, bilis inertia: Av bakomliggande orsaker: Svaghet i magsäcken samt bristande förmåga hos inälvorna, som behövs för matsmältningen, tröghet hos gallan.

Causae procatarticae: Av utlösande orsaker: livsmedel som är svårkokta, mjöliga, degiga men inte jästa, klibbiga, feta, kalla, såsom vegetabilier med slemmiga äggviteämnen, baljväxter; fyrfota djurs klistriga gelatindelar, t ex kalvklövar, ligament från leder, bladmagar, ”f.ö. se citerade ställen”.

Cura. Bot/Behandling. Med återställande blandningar, som innehåller saponiner, alkaliska gallsalter tillsammans med magstärkande, till vilka ofta inblandas milt renande eller sådana som på kort tid bidrar till att lugna magen. Födan bör bestå av lättsmälta näringsämnen, jästa, kokta och väl smaksatta. Dryck skall vara klar, väl tillagad och jäst. De som här uppräknats såsom orsaker, bör undvikas eller åtminstone användas mer sparsamt.

10. ANOREXIA *Subitanea a cibis duris dyspeptis indigestis, utplurimum stipata Ventriculi gravitate, oppletione, tensione, dolore constrictorio oppressorio; Ructibus totidem horis a pastu ingesta sapientibus; Carebaria subinde cum adsumtis cibis increcente?(pulsu frequentiori?)*

Anorexi, plötslig på grund av svåra matsmältningsbesvär, mestadels med tung, proppfull mage, med förstoppning, spänning, med klämmande, sammandragande smärta. Med

¹⁶⁷ Boerhaave, Aphorismi de Cognoscendis et Curandis Morbis, Paris MDCCXXVII.

¹⁶⁸ Cacoehyli/Kakokyli – dålig vätskeupptagning vis matsmältningen.

uppstötningar samtidigt som näring påtrugats av de erfarna. Med ökande tryckkänsla i huvudet strax efter intagandet av föda? (med snabbare pulsslag?)

Anorexia a Cacoehylia seu saburra cruda de SAUV. Path. Meth. P 96.

Anorexi till följd av dålig vätskeupptagning vid matsmältningen eller orena osmälta delar av födan, de SAUVAGES. Pathologica Meth. . P.96.

Anorexia a cruditate. Vulgo. Anorexi till följd av dålig matsmältning. Vanligt.

Cura. Bot/Behandling. Avhållsamhet från föda endast till den grad att den inte blir särskilt långvarig. I annat fall främst vid kräkningar N.3. eller milt renande, därefter bör aptitstimulerande drickas. Avhållsamhet från föda bör iakttas även vid matsmältningsbesvär och omättlighet.

11. ANOREXIA *a potulentis aquosis saepiuscule vel affatim ingurgitatis; Urina pallida tenui; Adipsia?*

Anorexi till följd av att vätskor ofta intas eller på grund av rikligt drickande i övermått; med blek och tunn urin. Med förlorad törstkänsla?

Subj. Underordnad kategori: De som dricker tillsammans och de som i övermått hänger sig åt att dricka Te och Kaffe, i synnerhet om de samtidigt har varit sävliga, uppsvällda, overksammas och håglösa, drömmande om svalka och vattenkällor.

Causa. Orsak. Försämrad funktion hos magvätskan (§ XI.2.). Kraftlöshet hos magens fibrer (§ X.1.) Därför, om vi antingen tidigt på morgonen eller lite före frukost har fått i oss tillräckligt med dryck, är begäret efter intagande av mat ofta i hög grad minskat, bevisat genom erfarenhet.

Cura. Bot. Uttömning av överflödiga vattniga vätskor bör främjas genom att använda föreskrivna renande, vätskedrivande, såsom rot/jordstamsknölar av Praktvinda (vindelväxt), *Mechocannae albae* av en vit jalapa från Mexico, *Sennae Alexandrinae folia* Sennablada från Egypten, ärtväxt, *Sal Sedlitzense* bittersalt, *species diajalappae* arter av vindelväxter MYNS. Eller genom att använda diuretika (vätskedrivande, urindrivande medel), vars innehåll är *Salia media* salt, jord, alun och *alcalina fixa* fasta alkaliska ämnen, *Tinctura antimonii tartari sata* antimontinktur frambringad av tartarsyra, *Liquor terrae foliata*, *tartari tartarsyra*, *Essentia Pimpinellae albae* Bockrot, *Radix Raphani Rusticani* Pepparrot, *Herba Petroselini* Persilja.

Vidare bör magens muskelspänning återställas med magstärkande av dessa slag: *Cortex Aurant* Apelsinskal, *Radix Gentianae rubrae* rot av röd Gentiana, *Trifolii aquatici* Vattenklöver; *Herba Centaur.* Min. C.B. Blåklint/rödklint och tillrett av dessa filtrerat *Infusa vina Hypocratica* Hippokratiskt vin blandat med socker och kryddor.

Lämpliga maträtter är de som är tillagade med uppvärmda kryddor, köträtter, som inte är särskilt feta, hellre stekta än kokta, bröd som är två gånger bakat, kött som är tillagat med särskild näring, godsaker och pajar, endast om de är väl jästa, dryck, som är väl tillagad med humlens goda kraft är verksam. Även de, som genom sörplande av dryckerna Te och Kaffe och genom svaghet i magen ådragit sig Anorexi, som dricker en lagom kall dryck, vilken inte bara kan bidra till läkande verkan, utan också i själva verket är verksam (genom erfarenhet, ty det finns exempel bland människor), mot förslappning i magen och tarmarna med plågende

koliksmärtor, och samtidigt mot Anorexi, dessa ska sedermera, genom att lagom kalla drycker intagits dagligen, med säker ”kvantitet” försonas med hälsan.

Likväl må man varna för överdrivet drickande och för att samtidigt dricka för mycket eller för att ta klunkar under hela dagen, och likväl följa regeln från Salernoskolan:

”*Inter prandendum (atque caenandum) Sit saepe parumque bibendum*”

”under ätande av frukost (och ätande av middag) bör man dricka ofta och lite.”¹⁶⁹

12. ANOREXIA a ventriculi repletione nimia

Anorexi till följd av alltför stor fylnad i magen.

Causa. Atoni – Muskelsvaghet (§.X.1) till följd av alltför stor tension/spänning, nämligen så att den alltför sträckta tarmen släpper sin tonus/spänning, och genom att fylla ut magens sidor över dess omfång, även sätter en gräns för elasticiteten och sammandragningen hos magen så mycket att det hindrar matsmältningen av långsamma matrester; härigenom finns ej den erforderliga naturliga aptiten, som beskrivs i §.II.

Subj: Underordnad kategori. Glupska, barn, de som ansätts av Bulimi¹⁷⁰ och de som, efter utstånden fasta, vid första givna tillfälle i alltför stort frosseri rikligen stoppar i sig den givna maten på en och samma gång.

Cura. Bot. Detsamma som i exempel 10. Magstärkande tonica är de främsta.

13. ANOREXIA ex abusu opiatorum.

Anorexi till följd av missbruk av opiater. Ibland genom obetänksamhet hos unga kvinnor, som med vacklande tilltro till råd från *obstreticantium* hjälpare vid barnafödande, *agyrtor* och andra, är så barnsliga och godtrogna att de genom att tillfråga *medicastro*s kvacksalvare och genom att de har dålig förmåga att sörja för sin egen och de sinas hälsa, åsamkas detta och ofta långt värre skador.

Cura. Bot/Behandling. Först och främst, så länge vi kan iaktta att dessa *narcotica* narkotiska medel alltjämt finns kvar i magen bör de avlägsnas genom kräkning, först efter åderlåtning. Därefter gäller mycket drickande av dryck med saft av *succo Citri acidula* syrlig citron, *Lac ebutyratum* syrad mjölk, *Oxygala* yoghurt med honung, *Oxymel* honung-vatten-vinäger och *Posca* dryck av vatten, ättika och ägg. Slutligen *Mixtura simplex camphorata*; enkel mixtur med kamfer; *clysmata stimulantia acria*, lavemang, som verkar retande och tarmsköljande.

14. ANOREXIA ex abusu Tabaci (male inducto) Obs.

Anorexi till följd av missbruk av tobak (*genom dålig inverkan*) *Obs.* Förvisso synes det underligt att det där användandet av Tobaken, som är avskyvärd både till smak och lukt, till den grad är så omtyckt av så många människor, att de hellre går miste om något annat än detta och genom att åsidosätta omsorgen om sin hälsa, för den skull endast använder tiden för att fördriva den; vi har sett att just detta redan har observerats av Livläkaren ANDREAS SPARMAN i boken, som försett med titeln SUNDHETZENS SPEGEL, Bok III. Kapitel V.

”Så finns en fremmand ting som man Tobak plä kalla,

---

¹⁶⁹ En hälsodikt på vers med regler för hälsans bevarande från Salernerskolan. (I Salerno startade läkarutbildningen i Europa under 1100-talet).

¹⁷⁰ Bulimi, hetsätning. Linnés definition: ”outtömliga begär efter mat”.

Thet som nu är bekant fast öfver länder alla,
Ther med som mången man mer söker tidsfördrif,
Än som han aktar på hwad båta kan sit Lif.”

Man bör även veta att användandet av Tobak på detta sätt, som ofta av många inleds för att hämma den naturliga aptiten på mat, erbjuder förrådiska frister för den hungrige. Låt vara att den smärtsamma hungerkänslan förvisso kvävs för en tid genom Tobakens verkan, dels genom att denna är salivbefrämjande och dels också smärtstillande och rogivande. Kroppen, som kontinuerligt försvagats, inte genom mindre mängd livsmedel utan genom detta nya, luras likväl på ett fördärligt sätt att felaktigt förvänta att den uppkomna bristen ska ersättas genom tobaksrökande i stället för passande näring (§1.).

Genom dagliga bevis övertygas vi nämligen om att Tobaken, antingen den tuggas i små bitar eller röken från densamma tas upp genom att man med munnen suger på en pipa, tömmer ut mycket saliv från den totala mängden av kroppsvätskor. Att detta sker så ofta utan att hälsan försvagas genom skada, kan inte någon lätt försäkra, som bara har ytlig kunskap om Fysiologi.

Således genom det på detta sätt vanliga missbrukandet av Tobak, hur ofta påskyndar inte *Tabacophili* Tobaksälskarna Anorexi hos sig, inte bara genom skada hos vätskorna med saponinerna (§.VII.), utan även av samma orsak och genom tröghet hos de övriga vätskorna, än flera därpå följande sjukdomar, vilket just även den högst ärade DOKTOR JOHAN LINDESTOLPE bevisar genom följande.

”Så vill jag allenast som Läkare, säga, at Tobaksrökande mycket förkortar Lifwet, förswagar Helsan, drager alt thet tunna watnet, som en pump frå blodet, förminskar synen, och altså gör kroppen bögelig till Skörbugg etc” ” ” På samma sätt har thet sig med Snuustobak, ty fastom therigenom ej en så stor myckenhet slem och watn utgår, så går doch thet tunnasta watnet bort, hwilket fast mera skadar bloden, mera honom uttorkar och förstockar, än sjelfwa rökandet: Hwarigenom ock alle, som starkt snusa, blifwa bleke, minnes-löse, och wisa i sitt ansichte, att Skörbuggen gifwit dem på handen. se vidare: Tanckar om Skörbugg och Rog-fubben, sid 21”.¹⁷¹

Cura. Bot/Behandling. Medikamenter som är lösande, tvålliknande sura, förtunnande. Dryck som är liknande, med rikligare surhetsgrad än i *Spec.* 13. Tobak må man helt och hållet utesluta före och strax efter föda, utan att, vilket vore att föredraga, alldeles upphöra med bruket av densamma, vilket likväl gradvis bör ske; men dock, för att inte förlusten av Tobak ska uthärdas med alltför stor motvilja, kan under någon tid därefter, några angenäma välsmakande ämnen tuggas, till dess att bruket av Tobak blir fullständigt bortlagt. Slutligen är den bästa *Profylaxen*/förebyggandet/ både för de tillvanda och de som blivit avvanda att aldrig vänja sig vid detta.

15. ANOREXIA *ex abusu spirituosorum*

Anorexi till följd av missbruk av spritdrycker.

---

¹⁷¹ Lindestolpes originaltext: runeberg.org/ljskorbugg/0029/html

Cura. Bot/Behandling. Rening sker med tunnflytande safter som är svagt sura, blandade med honung och med vassla från mjölk samt avhållsamhet från de skadliga spritdryckerna framför allt på tom mage.

16. ANOREXIA *ab hydrargyrosi (orta) in Ptyalismi praeludio.*

Anorexi genom kvicksilver som fälls ur vid bildandet av överflödiga saliv.

Cura. Bot/Behandling. Oberoende av om detta genom det rikliga salivflödet förebådar någon fara, bör den överflödiga salivbildningen behandlas i vederbörlig ordning tills den helt avstannat.

17. ANOREXIA *Hysteriarum in paroxysmi praeludio plerumque composito Corporis languore, Animi maerore, Vertigine crebriore, Praecordiorum anxietate. Somno inquieto.*

Anorexi hos hysteriska kvinnor; sjukdomen uppträder anfallsvis och är mestadels av blandat ursprung till följd av svaghet i kroppen, av sorg i sinnet, av yrsel som är ofta återkommande, av ångest i bröstet och av orolig sömn

Cura. Bot/Behandling. Om magen samtidigt är förstoppad eller en slags Kakokyli, försämrade matsmältning, är för handen (*de SAUVAGES Pathol. Methodica s. 93*), då bör långsamt verkande rensande medel t.ex. N.6. hellre erbjudas än det som lugnar väderspänningar i buken och en blandning av smärtstillande, se N.7. Rekommenderas rörelse, dryck och såväl föda som stimulerande medikamenter, frotteringar av benen, framför allt efter lagom varma fotbad. Därutöver bör man pröva en mödosam behandling speciellt avsedd för *Hysteri*.

18. ANOREXIA *Gravidarum.*

Anorexi hos gravida.

Cura. Bot/Behandling. Eftersom detta förorsakar att mindre mängd föda tillförs än den näring, som krävs till fostret och dess tillväxt och därtill ger upphov till fördärv av vätskorna: Fritt användande av magstärkande medel tillsammans med smärtstillande bör avstyra. Således är det inte säkert att använda *Castoreata* (medel utvunnet ur bävergäll)¹⁷², såsom i föregående exempel eller rensande medel, ej heller är *pellentia*, drivande medel i exempel 20. och 3. A, någonsin tillämpliga.

19. ANOREXIA *Lactantium cum debilitate.*

Anorexi hos ammande med allmän svaghet.

Cura. Bot/Behandling. Avvänjning från digivning; Magstärkande medel.

20. ANOREXIA *Menstruantium Catameniis instantibus; Mammis sororiantibus; Lumbis coxarumque viciniis dolentibus gravantibus; Cruribus langventibus; Horrore caloreque alternantibus.*

Anorexi hos menstruerande med häftiga månadsblödningar; hos dem med växande bröst; hos dem med grava smärtor i länder och intilliggande höfter; hos dem med försvagade ben; hos dem med växlande frossa och feber.

Cura. Bot/Behandling. Den försvinner av sig själv genom att de följande månadsblödningarna kommer i vanlig ordning. Under tiden må avpassad diet tillrådas; Tunnflytande dryck,

---

¹⁷² Castoreum. Medel (föråldrat) mot nervösa rubbningar, utvunnet ur bävergäll, (Renander, Medicinsk terminologi).

kropps rörelse främst genom att spatsera av och an, glatt sinne. Man må söka undgå allvarligare och för sinnet nedtyngande sjukdomar, avkylning av fötterna, mat som är fet, rå, hårdkokt, varmt, nyligen bakat bröd, avkylande dryck. Därutöver bör likväl *Dysmenorrhæa* (smärtande, svåra menstruationer) i sin tur uppmärksammas.

21. ANOREXIA *reconvalescentium universalis*. (*Ratione cibi ferme omnis ordinarii*).

Anorexi allmän hos dem som återhämtar sig. (Råd att ordineras beträffande nästan all föda).

Cura. Bot/Behandling. Man bör ytterligare kämpa mot framskriden sjukdom, man bör ta hänsyn till naturens krafter, till livet och själen, man bör bemöda sig om att avlägsna eller komma till rätta med de sjukliga orsakerna, för att inte sjukdomen skall återuppstå och i stället bli värre än tidigare.

22. ANOREXIA *reconvalescentium particularis*. (*Ratione cibi cujusdam diu sub morbo coacte assumti*)

Anorexi i särskild form hos dem som återhämtar sig. (*Med råd beträffande viss föda så länge de med tvång hålls nere av sjukdomen*)

Cura. Bot/Behandling. Ersättande kost av andra sorters passande näring må tillåtas, man må kunna erbjuda detta så länge som fortsatt återhämtning sker från sjukdomen.

23. ANOREXIA *a materia morbosa repulsa ad sedes internas*.

Anorexi till följd av sjukdomsalstrande ämnen och som har förflyttats till invärtes ställen.

Cura. Bot/Behandling. Medikamenter för invärtes bruk och förordnande av diet för svettning och behagligt främjande medel för övriga naturliga avsöndringar och utsöndringar. Massage, senapsplåster till utvärtes ställen för att hålla tillbaka vanliga orsaker, eller genom att sätta hank på andra ställen där innehåll i blåsor och sår bör avledas.¹⁷³

24. ANOREXIA *ob lassitudinem ex corporis exercitiis vehementioribus*.

Anorexi på grund av utmattning genom alltför häftiga kroppsövningar.

Curatur Botas/Behandlas med vila, med föda och drycker, tillredda med aromatiska uppfriskande ämnen och som intagits i måttliga mängder.

25. ANOREXIA *a meditationibus profundioribus diu continuatis*.

Anorexi till följd av oavbrutna djupare grubblerier under lång tid.

Cura. Bot/Behandling. Studier, sysslor, förelagda uppgifter vid tidpunkter, som bör varieras; Drycker i rikligare mängd, sparsammare med lättsmält föda bör intagas i lugn takt. En timme före och efter måltid bör både andra tyngre plikter och ansträngande grubblerier, så långt det är möjligt, läggas åt sidan.

26. ANOREXIA *ab animi affectibus*

Anorexi till följd av häftiga sinnesrörelser

---

¹⁷³ Sätta hank, i folkmedicinen uttryck för s.k. avledningsår = ett genomborrat och med snöre genomdraget hudveck; den härvid uppkommande varavsöndringen ansågs utdragen från det sjuka stället. (Renander, Medicinsk terminologi (hank, fontanell, setaceum- en vele av snöre, som drages genom en sårkanal för att underhålla ett varflöde).

Cura. Bot. Råden som är givna i exempel 25 är även här tillämpliga, därjämte *stomachica* magstärkande medel fritt blandade med *anodyna* smärtstillande.¹⁷⁴

27. ANOREXI *ab inedia diuturna.*

Anorexi till följd av långvarig svält. Obs. Genom olika ödets misstag kan människor råka i detta olyckliga tillstånd, men främst de, som antingen under lång tid gått ensamma vägar eller fastnat i trångmål, eller utstått farliga sammanbrott, eller rent av är betungade av alltför begränsade ekonomiska förhållanden i familjen, och ofta förgäves ängsligt bönfällande om barmhärtighet, om bistånd från rika inflytelserika människor, för att uthärda livet då de berövas nödvändiga besparingar för livsuppehållet. Prisgivna till detta onda är ofta även de, som på grund av sväljningshinder inte kan få i sig något, därtill de melankoliska och de som är svagsinta, eftersom de inte vill intaga något. Dessa olyckliga känner från början en olidlig hunger, som därefter helt försvinner, men efterhand en tilltagande omättlig törst, och om denna längre tillåts rasa utan hjälp av lindrande medel, blir den där hungerns hemske härskare; långsamt förgör den slutligen sinnet genom denna grymma farsot.

Cura. Bot/Behandling. Människors bräckliga kroppar, plågsamt ansatta av detta olyckliga tillstånd, bör efterhand vederkvickas med värme, med skonsam mat, med medel som befrämjar matsmältningen (*euchymis*)¹⁷⁵ och angenäm dryck, som är syrlig, med tillsats av uppfriskande vin, bör erbjudas ganska ofta men samtidigt i liten mängd, för att inte de svaga krafterna må överlastas. Det gagnar även att sätta in närande ”Lavemang” och att införa mjukt kött av yngre nyligen slaktade djur i magen, därtill bad, och att erbjuda Bochet tillredda näringslösningar blandade med mjölk.¹⁷⁶

28. ANOREXIA *senilis.*

Anorexi hos den som är åldrad.

Cura. Bot/Behandling. Stelnade, domnade lemmar må ofta strykas i vederkvickande vattenbad med mjölk och andra uppmjukande medel, de bör hållas varma och ges avslappning. Separerad söt mjölk må drickas och emellanåt ”lugnande” honungsblandat vatten, då ju därigenom vissa söta stimulerande t ex klunkar av ädelt vin kan användas eller andra, som innehåller mycket mer socker. Efter bästa förmåga bör vi sträva efter att återuppbygga och stödja krafterna, som är svaga och matta av ålder, på bästa tänkbara sätt, genom utvalt levnadssätt, med mjuk, närande, lättkokt föda, naturligtvis tunna soppor och annat av liknande slag, likaledes i små mängder, men som likväl ganska ofta kan sörplas.

Ty en gammal kvinna som är ålderdomssvag och har det besvärligt, vacklande på grund av osäkert knä bör nära nog på samma sätt som den som är i sin spädaste ålder, med största noggrannhet, med outtröttlig omsorg och kärleksfullaste omvårdnad, stödjas, hjälpas, lugnas, värmas, tröstas, ända till dess att slutligen det förgängliga livets slut förorsakas, genom det för alla lika oundgängliga ödet.

---

¹⁷⁴ *Stomachica*: aptit- och digestionsbefordrande, ”magstärkande” medel.

Anodyna: smärtstillande medel. Renander, Medicinsk terminologi.

¹⁷⁵ *Euchymi* – evkymi, som befrämjar matsmältningen och omvandlingen av födan till kymus, - den tjocka massa, som finns i magsäcken och tunntarmen under matsmältningen. Renander, Medicinsk terminologi.

¹⁷⁶ *Bochet* – en form av hälsodryck, känd sedan medeltiden. Tillreds med bl a honung och kryddor.exarc.net/ark/

Recept¹⁷⁷

1) Tag ett halvt uns av varje av Citronmeliss (*Melissa officinalis*) Kardbenedikt (*Cnicus benedictus* "välsignad tistel" tillhör fam Asteraceae);

två drakmer av – Åbrodd (*Artemisia abrotanum*);, två skrupler rot av Zedoaria - Gurkmeja, Frön av fänkål, två skrupler.

Sönderhackas. Krossas. Häll över fyra skålpund av rhenskt vin, som bör dra under 8 dagar, omskakas ofta. En dos av tre eller fyra uns bör intagas före måltid.

2) Tag av Svartrot (*Rad. Scorzoerae*) och Maskros (*Taraxacum*) ett uns hackat av varje. *Sönderhacka och blanda med 12 libra vatten. Silas till vanlig dryck. Obs: En citron delad i skivor kan tillsättas för den som önskar.*

3) Tag femtiofem gran av pulvriserad kräkrot (*rad. Ipecacuanhae*); Rabarber (*rhabarbari*) och vinsten (*Cremos tartari*), en halv skrupel av vardera; *M.D.S.*¹⁷⁸ *Samtidigt som kräkpulvret intas bör det blandas med några skedar ljummet vatten. När själva kräkningen börjar bör det gagna och underlätta med en stor dos två eller tre gånger av ljummet vatten, som kokats med honung, om det är möjligt, och skummats.*

4) Tag ett halvt uns av innanmätet i Tamarind (*Tamarindus Indica*); en och en halv drakma av Rabarber *Rhabarbari*. en drakma av Vinsten *cremoris tartari*; Fem uns av vanligt vatten. *Koka över långsam eld; lös upp till en lätt sås;*

skivor av Manna (*Mannae tabul*) –sex drakmer. *Elaeo sacchara* = socker med flyktiga oljor o Fänkål, en och en halv skrupel.

M.D.S. Lösande dryck bör intagas vid samma tid på morgonen.

5) Tag två drakmer vardera av essens av Pomeransskal och Lökgamander. En drakma av Nitri dulcis = blandning av alkohol, vatten och etylnitrit $\text{CH}_3\text{CH}_2\text{ONO}$

M.D.S. Bör intagas på morgonen i dos om 50 droppar som hålls i te.

6) Tag två skrupler av pulvriserad Rabarber. En skrupel av Magnesiumoxid. En och en halv skrupel av Vinsten. Fem gran av Nitri depur = ren natriumnitrit

M.D.S. Lösande pulver bör intas på en gång på morgonen

7) Tag fyra delar essens av pomeransskal. En del castoreum – bävergäll.

Två delar Liquor anodynus mineralis (= Hoffmanns droppar)

Blanda till dos av 50 droppar två eller tre droppar om dagen

Observera: Ingen medicin är så verksamt att den kan överträffa de naturliga krafterna, om den står i strid med själva levnadssättet eller kosthållningen. GALENOS.

SOLI DEO GLORIA – Ära åt Gud allena

¹⁷⁷ Medicinalvikter: 1 libra = 360 gm = 12 uns. Ett uns = 30 gm = 8 drakmer. En drakma = 3,75 gm = 3 skrupler. En skrupel = 1,25 gm = 20 gran. Ett gran = 0,06 gm. Renander, Medicinsk terminologi.

¹⁷⁸ M.D.S = Misce, Da, Signa = blanda giv, gör påskrift. Renander.

9.3 Opponentens handskrivna anteckningar som kommentarer till dissertationen. Transkription

Jag återger opponentens handskrivna anteckningar, som finns på sidor mellan de tryckta sidorna i detta exemplar av Aretin dissertation.

Alla förekommande förkortningar av till exempel titlar har jag valt att skriva ut inom parentes. Jag har normaliserat bruket av stor bokstav och jag följer opponentens interpunktion. Sidhänvisningarna avser originalet.

(Sidan före §1):

Celeberrime atque Experientissime *D.omine D.octore* atque *L.licentiate* Regii Collegii Medici Assessor, Regiae Academiae Scientiarum Membrum, Maecenas jugiter suspiciende.

Jusso hortatuque tuo opus aggredior, quod, si ratio virium mearum esset habenda, prorsus abhorrerem. Enimvero neque est mihi tanta ingenii vis, neque dictionis tanta ubertas atque copia, ut Spartam hance, non dicam ornare, sed obire possem: et si vel maxime ingenio non minus quam dicendo valerem, subesset tamen adhuc ratio, cur munus hocce aegrius in me susciperem: ni mirum, quemadmodum omnium rerum certi sunt limites, ultra quos haud temere est vagandum, nec intra subsistendum,

ita quoque in disputando modum anxie servemus necesse est, ne, vel nimia facilitas ignorantiam, vel praepostera sedulitas arguat proterviam. Haec licet in ipso quasi vestibulo animum in diversa trahant atque sollicitent, interim tamen tuus favor tuaque gratia quasvis longe abigit difficultates.

Intellectum est enim mihi in multis et maxime in me ipso, dum eodem, ac hodie, functus sum officio, Te non modo patienter, verum etiam singulari studio ac benevolentia dissentientes componere sententias

(Sidan före s. 3, § I):

nec veritatem obtrudere cuiquam, sed firmis circumcinctam rationibus trutinandam proponere. Hunc mihi favorem, hanc celebribus dignam viris facilitatem per horulae spatium conserves, argumentaque mea mitiori excipias censura.

Experientissime Domine Licentiate,

Facultatis Medicae Docens,

Fautor et amice honoratissime.

Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito an.

Te primum omnium commilitonum tuorum ponam, certe tibi neminem praefero literarum amore, studio atque constantia. Etenim quamvis a primis studiorum incunabulis cum urgenti conflictatus fueris egestate, interim tamen non modo non cursum semel incaeptum repressisti, verum potius novercantis fortunae incitatus nimis literarum studia, si non pleniori, certe firmiori ingressus es gradu.

Quo vero successu rebus inhiaveris medicis, hodie ad oculum ostendis, dum omnium laborum non leve rudimentum, sed specimen, quod Magistrum refert, publicae committis censurae.

(Sida i originalet mellan sidorna 4 o 5):

Quo autem pleniori luce eximia in arte salutari peritia atque doctrina longo tempore atque indefessa opera parta conspici posset, adversariis fuisset opus, (une fausse pense) qui doctis solidisque oppositionibus uberiorem tibi ausam praeberent commonstrandi, quam non vulgariter in medicis sapias.

Et hujus profecto rei magnam horis matutinis habuisti copiam, adeo ut nec doctrina tua nec in disputando strenuitas celebri auditorio possit esse obscura. Ignoscas itaque, quod ego non iisdem instructus viribus, nec parem ad laudes tuas operam conferre possim:

idque hoc maiori a te contendo iure, quod Spartam hanc neque ambivi, neque oblatam avide arripui, sed precibus tuis fatigatus aegre in me sumsi.

Boni itaque facias, quae pro modulo ingenii ac temporis angustia, proferre possum, obtusaque mea, quae in te missurus sum, tela, non nisi leviori retorqueas brachio.

(Sidan mellan s. 6 o 7):

Quod ad latinitatem attinet observo Te Exp.(erientissime) D(omi)ne L.(icentiate) et Auctor non ubique pro rei dignitate, mihi munditiem ac perspicuitatem servasse, id, quod hoc magis necessarium duco, quo altius opinio animis multorum insideat, medicos tamquam in monachorum scholis eruditos.... horridum, barbarum ac impurum dictionis genus adhibere.

Contra munditiem itaque peccasti, dum hybridis verbis usus es. ex. gr. Tabacophili in perspicuitatem, dum graecis atque obsoletis l (vel) dubiae significationis delectatus fuisti v. gr. pronaea, carebaria quae graeca sunt et affectationem redolent.

Coliphia autem (svenska – tunna bröd= *oläsligt*..) crustula = cicatricula atque Scriblitae tam obsoleta atque ambigua sunt, ut ad sensum ex alto eruendum Delio, quod aiunt, patatore opus sit.

(Sidan 12): svårtydd handskrift ... (*samma text, ändrad av opponenter återkommer på sid efter sid 16*)

(Sidan efter sid 12): pretium fecisse auctor videatur, cum has sejunxit a se invicem.

Hisce ergo observatis, concludere licet:

Experientissimum Auctorem aut peccasse contra datam in hac § regulam, Species hujus morbi magis ex libidine (libidine) (:sit venia verbo:) quam ex vero constituendo, aut etiam, ut antea dixi, aliquam adhuc sibi reservasse normam.

(Sidan före s. 13, § XI): In hac § docet Experientissimus Auctor in genere, qua ratione curationem anorexiae auspicari debeat medicus, quod nimirum ad causam mali semper respiciat atque ad hanc tollendam nulli parcat operae.

Quemadmodum autem morbum, et speciatim Anorexiam, variae atque diversissimae saepe causae producere possunt; ita omni ope niti oportet, ut respectu diversarum causarum diversas morbi species ut et specifica cujusvis signa noscat medicus.

Atque sic quidem optimam Exp(erientissimus) A(uctor) proposuit normam, ad quam omnis distinctio conformanda est; adeo ut ad hanc rem nil amplius requiri videatur. Interim tamen in hoc negotio ad huc aliquid sibi reservasse Experientissimus Auctor videtur, id quod magnum specierum numerum perscrutanti ad oculum patebit.

Sic v.(erbi) gr.(atia) species 6ta et 7ma quam ab eadem fonte promanant, nempe a putridis corruptisque humoribus in ventriculum demissis, sub eodem numero, ad datam regulam, comprehendi deberent +) (se sid 13!)

Sic quoque Sp 10 ac 12, si quid video, quae unam absque confusione coalere possunt; id quod etiam tacite indicasse videtur auctor medelam eandem utrique praescribens. Et tandem Sp. 21 cum 22 tantam respectu caussarum agnoscit affinitatem, ut vix operae pretium. (inget ord efter pretium)

(Sidan 13, § X1): *) modus hic loci tantum variat, caussa eadem est nempe putridum in ventriculum demissum: modus demittendi variat in priori specie longiori via in posteriori breviori in ventr: (ventri) demittitur.

(Sidan 14): ”vide pag 16”

(Sidan efter s. 14): in egregios atque celebres in arte viros, et speciatim...(*svag otydlig svårläst skrift, som återfinns i omskriven form av opponerten på sid efter s 16*)

(Sidan efter s. 16): ad pag 14. Inter egregios atque celebres in arte medica viros et speciatim eos, qui sub praesidio nobilissimi D(omi)ni Archiatri, Equitis de Stella polari Nicolai Rosén scriptis academicis ita morbos tractarunt ut respectu caussarum diversarum diversas eorum constituerint atque distinxerint species prae reliquis celebrat Exp(erientissimus) Auctor celeberrimum Assessorem Strandberg atque Experientissimos D(ominos) Doctores Zetzell, Balk atque Kaehler. Horum se pressisse vestigia Auctor non obscure indicat. Hos solos, vel saltem praecipuos esse, qui methodice scripserunt, nobis persuadere vult. Hos solos incautissimis, dignis licet evehit laudibus, dum virum laudatis in hac re maiorem, vel, quod concedat Auctor necesse est, parem temere praetervehitur.

Itaque venia Celeberrimi Praesidis cujus ne modestissimas offendam aures non mediocriter pertimesco, tuaque Exp(erientissime) D(omi)ne Licentiate pace quaeram a te: quid opus fuerit alios, novos et vix nomine tibi notos eligere praeceptores cum ad hanc Academiam in hocce negotio non minus quam in aliis Praeceptorem habeas fidelissimum, atque doctissimum? Quid tua tantopere interfuerit alios commemorare, nostrum non morari? alios magni facere, nostrum negligere?

Etenim quemadmodum in omnibus, quae quidem medicinam spectant, es oculatissimus; ita quoque non potest tibi esse obscurum edidisse Celeb(errimum) Praesidem tuum, sub ejusdem Nobilissimi Viri praesidio, ac Assessore Strandberg, atque eodem fere tempore binas easque egregias de Tussi Dissertationes, quibus nil nitidius, nil doctius, nil regulis bonae methodi convenientius viderit medicus.

Has tu non magni faceres, quia medicus? Non laudares, quia discipulus? Non intuerere instar exemplaris, si omnino exemplare fuisset opus? Ergo hac in re aut gratitudinem in Praeceptorem, aut aequitatem in virum etjam hac in re optime de medicina meritum, aut prudentiam tuam magnopere desidero.

Haec profecto non eo animo a me prolata existimes, ut ingratitude notam tibi inurerem, sed ob eam tantummodo rationem, ut haberes occasionem tete publice purgandi, tuasque proferendi rationes, cur Celeberrimi Praesidis elegantissimas de Tussi neglexeris dissertationes.

(Sidan före s. 21):

Contra egregiam hancce Diss:(ertationem) in genere consideratam momenta quadam, tamen D(omi)ni auctoris pace afferam, quae huc redeunt, quod ... 2 *överstrukna textrader*

Per totam dissertationem variabilis admodum sit

2. interdum signis specificis immiscet causas /: sp 12,11 etc.:/

1. interdum enim signa seorsim tradit, caussasque subvertit /:sp.9,8 etc/

3. interdum aut prorsus nulla indicat signa, aut sub caussis allegatis ea latere sinit/sp 4/12,15:/

4. interdum subjecta addit/:sp 11,12. Saepius a – non.

5. interdum cautissima procedit /:sp 13:/interdum minus /:Sp. 6.7/

7. interdum cura peculiari curationem persequitur quasi junioribus consectorer medicis /:sp. 8 11:/

6. interdum non nisi confirmatos in praxi viros indicatis generationibus juvat/ Sp .1.2.16:/

8. interdum denique talibus cautelis curationem aggreditur ac si stupidos et mente captos instrueret medicastros/:sp.18. Quotus enim quique medicus in curanda hac anorexiae specie ejusmodi sibi formaret indicationem: anorexia ex gestatione faetus pendet. Ergo pellentibus ac emmenagogis adi, profanum vulgus et arceo.

(Sidan 21):

under sp. 10: Quod ...? Quem... oläslig kommentar svenska!

under sp. 11: Faetus ut caussa mali est abigendus

Idem certe medicus male sanus curaturus reduviam digitum truncaret. Et quis quaeso hoc faceret, nisi agyrta iste Hollbergii, qui dum febrim unquam reversuram percuraret febricitantem trucidabat:. qua de re circumforaneum Holbergius ita inducit gloriantem.....(*svårläst sista mening på sidan = svenska?*)

(Sidan 24): svårläst text i kanten Ad c...tiones vitandas lepidis ...ictis ac versibus superedemus

(Sidan efter s. 24):

Damnas hic loci tabacum, quod certe mihi non displicet: illud tantummodo observo, quod quanto magis sese hujus herbae usus nostri aevi hominibus commendaverit et quo aegrius hac herba careant; hoc etjam magis annitendum est medico, ut non nisi firmis rationibus noxam illius commonstret. Itaque 1:o cavendum est, ne hujusmodi argumenta in tuam rem trahas, quae, re penitus pensitata, potius a partibus eorum stant, qui tabacum commendant atque usum ejus extollunt. Hujusmodi forte argumentum est, quod p 25 adducis: (per vulgarem hujus abusum Tabacophili etc (*m.s: överstruket- men sedan understruket*))

Certum quidem est salivam per tabaci usum rejici, sed num humores per tabaci usum l. (vel) abusum inspissentur, valde dubito: etenim particulis salivis acrioribus sitim excitando efficit ut magnam vim tenuis cerevisiae ingerant, qui tabaco delectantur; et hac ratione humores diluuntur potius quam spissescunt.

2do. Ob rationes supra dictas cavendum tibi fuisset, ne eos, qui tabaco adsueverunt, diceris et fictis nominibus provocares, hoc enim a scopo longissime aberrat; certe enim vocabulum

tabacophili in vituperium et probrum confictum est et Svetice Tobaks- (oläslig *svenska*) verti debet

(Sidan före 25):

3:tio. at versibus, lepidisque aliorum dictis ut et ab omnibus quae persuadent potius quam convincunt cautissime abstinendum est, talibus enim, qui tabacum in deliciis habent, probe muniti sunt adeo ut cavillationibus et rixis hac via/ratione amplissimus fiat campus/locus. Tutius itaque fecis versula ista carmina neglexisses "Var finns en främmande etc"

(Sidan före s. 27):

Quod ad formulas ad calcem Dissertationis additas attinet ad singulas earum nil habeo observatione dignum. Caeterum existimo te aut omnino nullas praescribere debuisses oxymulas quam indicata generativa versatis in praxi viris sufficiant, aut si tironibus inservire volueris, tum eas maxime praescribere debuisses formulas, quae usum eorum docerent medicamentorum, in quae saepissime incauti impingunt verbi gratia opiatorum atque emmenagogorum.

(Sidan 30): In specierum, quamvis ingenti numero, desidero anorexiam a vermibus, anor: vertiginosorum, anorexiam navigantium.

(Sidan efter s. 30): Celeberrime atque Experientissime D.(omine)D.(octor) et L.(icentiate) etc. Quod etiam hac vice tumultuaria mea aequi bonique consulueris argumenta gratissima et venerabunda mente agnosco. Reliqua tua in me merita tanta sunt, quanta vix amplissima complecti posset oratio; itaque hisce enumerandis laudandisque supersedeo: id solummodo dicam et praedicare nunquam desistam; me nimirum tantum Tibi debere quantum hominem homini debere fas est. Caeterum faxit Deus Optimus Maximus, ut a Te Tuis quivis casus, quae infortunia longe absint! Vivas vitam prosperam, claram atque diutinam!

(Sidan före s. 31): Experientissime Domine Licentiate etc. Tibi quoque singulares ago habeoque gratias ob singularem, quam in brevi nostro colloquio mihi praestitisti humanitatem: et si quid durius a me dictum fuerit, noli quaeso, id ita accipere, ac si studio factum fuisset, quod temporis angustiae atque animo aliis distracto turbatoque negotiis jure tribuendum est. Quod superest, velit supremus rerum humanarum arbiter ita honestos tuos sublevare conatus ut, qui huc atque saevientis fortunae multas perpressus fueris molestias, post haec mitioris fruaris blanditiis. Vale! Et mihi fave!

9.4 Översättning av opponertens handskrivna anteckningar

(Sidhänvisningar avser originalet)

(Vänder sig till preses Eberhard Rosén)

Vittberömde och höglärde Herr Doktor och Professor, ledamot vid Kungliga Medicinska Kollegiet, ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien, ständigt beundransvärde beskyddare.

På din befallning och uppmaning sätter jag igång verket, vilket, om hänsyn skulle tas till mina förmågor, jag helst skulle undvika.

Förvisso har jag varken så stor talang eller så stor förmåga i talekonst att jag skulle kunna göra rättvisa åt denna mig förelagda uppgift (spartam hancce), men dock må jag underkasta

mig den:¹⁷⁹ och även om jag med största förmåga lika lite skulle vara i stånd att tala, skulle det likväl alltjämt finnas grund till varför jag endast med möda skulle åta mig denna uppgift: helt visst finns det beträffande alla saker gränser, bortom vilka man inte grundlöst bör sväva ut och inom vilka man ej heller bör stanna kvar.

Således är det även nödvändigt att vi noggrant håller oss till formen för vetenskaplig diskussion för att inte missriktad iver lätt må visa på vare sig alltför stor okunskap eller övermod. Även om de så att säga i själva inledningen driver iväg sinnet och emellanåt lockar det åt olika håll, är det likväl din bevågenhet och ditt inflytande som fördriver svårigheterna, vilka de än må vara.

På många sätt och mest för min egen del, även idag då jag pliktenligt utför detta åliggande, har jag nämligen insett att du inte bara tålmodigt utan även med utomordentligt intresse och välvillighet ställer samman motstridiga teser och att du inte påtvingar någon sanningen utan lägger fram den att läggas i vågskål, omgärdad av säkra vetenskapliga principer. Må du under en kort stund bibehålla denna bevågenhet mot mig, denna välvillighet, värdig berömda män, och ta emot mina argument med mildare kritik.

(Vänder sig till Lars Aretin)

Höglärde Herr Licenciat, Docent vid Medicinska Fakulteten, Gynnare och högst ärade vän.

Jag tvivlar på huruvida en god förmåga enbart bör bedömas utan ödets skickelse. Av alla dina studiekamrater må jag sätta dig främst, närmare bestämt framhåller jag ingen framför dig vad gäller lust till studier, iver och uthållighet.

Även om du ju från första början av studierna fått leva under djupaste armod, har du likväl långt ifrån stannat av i en någon gång påbörjad riktning, utan snarare har du, driven av ett styvmoderligt öde till stor iver för vetenskapliga studier, uppnått om än inte en rikare så helt visst en säkrare ställning. Förvisso har du därigenom med god framgång inriktat dig på de medicinska frågor, som du idag öppet lägger fram, ty det är inte något obetydligt första rön av allt arbete utan ett bevis, som ankommer en läromästare, som du idag överlämnar åt offentlig prövning.

(§1 innan sid 4):

Men för att det i ett starkare ljus skulle kunna betraktas som exceptionell erfarenhet inom läkekonsten och som lärosats under lång tid och jämställas med oförtröttligt arbete hade det krävts opponenter, som med lärda och tillförlitliga motsatta argument skulle sporra dig att visa en mer fruktbar djärvhet, något som du må inse inte är vanligt hos läkare. Och för att genomföra detta har du tillbringat ett så stort antal morgontimmar att din iver, vare sig det gäller teoretiskt lärande eller disputerande, kan vara fördold för det ärade auditoriet.

Du må således ha overseende med att jag, eftersom jag inte är utrustad med samma förmågor, inte kan vara jämbördig i fråga om att uttrycka mitt beröm för dig. Och med din tillåtelse bemödar jag mig därför om detta, eftersom jag varken traktat efter eller ivrigt kastat mig över denna förelagda uppgift, utan jag har med möda tagit mig an den, bevekad av dina enträgna böner. Må du därför hålla till godo med det, som jag efter förmåga och till följd av tidens

---

¹⁷⁹ ”Spartam hancce”. Se not 130!

knapphet kan framlägga och mina slöa vapen, som jag kommer att sända till dig må du bara slunga tillbaka med mildare arm.

(Sidan innan 6):

Vad latinet beträffar, lägger jag märke till att du, höglärde Herr Licentiat och Auctor, med tanke på vad som krävs i detta sammanhang, inte överallt har följt det jag anser är viktigt för renheten och klarheten, då du funnit behag i grekiska och föråldrade eller tvetydiga betydelser t ex pronea (försyn), carebaria (tyngdkänsla i huvudet), vilka är grekiska och luktar tilljordhet. Likaså Coliphia (svenska: tunna bröd), Crustula = cicatricula (skorpor) och Scriblitae (bakelser) är så föråldrade och tvetydiga att betydelsen bör letas fram från gamla Delos, vilket, som man säger, är ett arbete där det krävs en ”patator”(en grävare försedd med kraftiga verktyg).

(Sidan 12): svårtydd handskrift...

(Sidan efter s. 12: § X): Författaren (auctor) tycks ha gjort det som är värt mödan, då han gjort åtskillnad mellan dessa.

Följaktligen är det genom dessa iakttagelser tillåtet att dra slutsatsen: Den höglärde Författaren (Experientissimus Auctor) har antingen överträtt den regel som givits i denna §, detta slag av sjukdomen är mer till följd av lystenhet (förlåt uttrycket) än på grund av det som verkligen bör fastställas, eller också, såsom jag tidigare sagt, någon ytterligare regel, som han behållit för sig själv.

(Sidan 13 § XI):

I denna § redogör den höglärde författaren i stora drag av vilket skäl det åligger läkaren att påbörja botandet av anorexia, emedan han tvivelsutan alltid måste ta hänsyn till orsaken till det onda och inte spara några mödor för att undanröja denna. Emellertid, liksom mångahanda och skiftande orsaker kan ge upphov till sjukdom och särskilt Anorexia, så bör man, med beaktande av skilda orsaker till skilda slag av sjukdom, i allt arbete sträva efter att läkaren må ha kunskap även om specifika tecken till varje tänkbar sjukdom.

Och förvisso har den höglärde författaren ställt upp den bästa regeln, enligt vilken varje bestämmelse bör formuleras, så till den grad att till denna fråga inget övrigt må anses erfordras. Emellertid tycks likväl den höglärde författaren i denna angelägenhet alltjämt behållit något för sig själv, det som ska vara tillgängligt för den som undersöker ett stort antal arter.

Beträffande t ex species 6 (*Anorexi, som uppkommit efter intag av härsken föda*) och 7 (*Anorexi till följd av fördärvade kroppsvätskor*) eftersom de härrör från samma ursprung, det vill säga från vätskor i föruttnelse, upplösta och fördärvade, som flutit ned i magen, borde de, enligt given regel, inbegripas i samma kategori *) (* se sid 13)

Så även Species 10 (*Anorexi, plötsligt uppkommen, till följd av svåra matsmältningsbesvär, med förstoppning, med klämmande smärta, med uppstötningar då mat påtrugats*) och 12 (*Anorexi till följd av alltför stor fyllnad i magen*) så som jag ser det, kan de också från en blandning förenas i en enda, något som författaren i tysthet tycks ha angivit, då han föreskriver samma botemedel för båda. Och slutligen i Species 21 tillsammans med 22 bekräftar han, med avseende på orsakerna, ett så stort samband att det knapp är mödan värt.

(Sidan 13 i kanten av tryckt text): *) Här varierar läget så mycket, men orsaken är säkert densamma: fördärvad härsken vätska, som flutit ned i magen: sättet att flyta ned variera; i det första exemplet flyter den ned till magen en längre väg, i det följande exemplet en kortare.

(Sidan 14): se sidan 16

(Sidan efter 14): otydliga kommentarer – (samma som på sidan efter 16?)

(Sidan efter 16): kommentarer som hör till s. 14:

Bland framstående och ryktbara män inom läkekonsten och i synnerhet dem, som under ledning av den högst ansedde Herr Arkiatern, Riddaren av Nordstjärneorden Nicolaus Rosén, i akademiska skrifter såväl behandlat sjukdomar som, med avseende på skillnader i orsaker till dessa, även fastställt och vederbörligen åtskilt arter, framhåller den höglärde författaren framför övriga den framstående Assessorn Strandberg och de höglärda Herrar Doktorer Zetzell, Balk och Kaehler. Författaren visar tydligt hur han följt i deras spår. Han vill övertyga oss om att dessa är de enda, eller att det åtminstone är företrädesvis dessa, som har skrivit enligt vetenskaplig metod. Endast dessa upphöjer han med högst oväntade lovord, låt vara välförtjänta, medan han utan vidare förbigår en man, som i denna fråga, vilket författaren måste medge, är lika mycket eller mer värd att berömmas.

Med tillåtelse av ärade Preses, vars högst finkänsliga öron jag i hög grad fruktar att såra och med förlov sagt, må jag därför ställa frågan till dig höglärde Herr Licenciat: Varför har det varit nödvändigt att välja andra lärare, nya och för dig knappt till namnet kända, fastän du vid denna Akademi, beträffande detta arbete, bland de övriga har ingen mindre än den allra pålitligaste och kunnigaste lärare? Vilket intresse har du haft av att i så hög grad framhålla de andra, att inte bry dig om vår egen? Att prisa andra, att åsidosätta vår egen? Du är ju förvisso den som har den bästa överblicken bland alla, som undersöker just det som är läkekonst, sålunda kan det inte heller vara fördolt för dig att både din högst ansedde Preses och Assessor Strandberg, under ledning av samme berömde man, nästan samtidigt har utgivit dessa två dissertationer ”*de Tussi*” – (om Hosta), så utmärkta att ingen läkare skall ha sett något mer lysande än dessa, något mer lärt, något mer överensstämmande med goda regler för vetenskaplig metod.

Skulle du inte värdesätta dessa, eftersom du är läkare? Inte lovorda dem, eftersom du är lärjunge? Skulle du inte betraktat det såsom en förebild, om det rentav hade behövts en förebild? Beträffande detta saknar jag alltså tacksamhet mot din lärare eller rättvisa mot den man, som även i fråga om medicin/läkekonst är mest framstående, eller alldeles särskilt ditt goda omdöme.

Under alla omständigheter må du inte på grund av denna åsikt, som framförts av mig, uppfatta det som att jag skulle vara orättvis mot dig såsom ett tecken på otacksamhet, utan endast av den orsaken att du skulle ha tillfälle att offentligt urskulda dig och framlägga dina skäl till varför du inte beaktat de ytterst förnämliga dissertationerna ”*de Tussi*” – (om Hosta) av din högst ärade Preses.

Sidan före 21):

Gentemot denna utmärkta dissertation, i stort sett genomtänkt beträffande vissa avgörande bevis, må jag likväl med Herr Författarens tillåtelse i detta sammanhang anföra några saker, emedan de återkommer genom hela dissertationen på synnerligen varierande sätt:

2. emellanåt blandar han ihop orsaker med specifika symtom – i species 12,11 osv.

1. emellanåt anger han nämligen symtom separat och ändrar helt orsaker /:sp 9,8 etc/

3. emellanåt anger han antingen just inga symtom eller har han förklarat dessa utförligt under valda orsaker /: sp 4(12, 15:/

4. emellanåt lägger han till underordnade begrepp /:sp 11,12. Oftare ”a-non” ”på grund av brist på...”

5. emellanåt går han fram ytterst försiktigt /:sp 13:/ emellanåt mindre /:sp 6,7:/

7. emellanåt klandrar han behandling med egendomligt botemedel som om han hade iakttagit (detta) hos yngre läkare /: sp 6? 11 //:

6. emellanåt har vissa kroppsvätskor i praktiken förklarats endast med hjälp av beskrivningar av deras ursprung /:sp 1.2.16:/

8. Slutligen går han emellanåt in på behandling med sådana förbehåll, som om han instruerade inskränkta och trångsynta kvacksalvare /:sp 18:/ Ty hur ofta skulle någon läkare på detta sätt för sig själv formulera indikationen för att behandla detta slag av anorexi: anorexi beror på havandeskap. Jag tar således avstånd både från att detta utförs som något allmänt förekommande genom fördrivande och aborterande medel...

(Sidan 21 under sp 10): quod... quem – oläslig kommentar

(Sidan 21 under sp. 11):

... och att foster såsom orsak till det onda bör fördrivas.

Detsamma gäller förvisso om en läkare, som inte är vid sina sinnens fulla bruk skulle stympa ett finger för att kurerat ett nageltrång. Och vem, frågar jag, skulle göra detta om inte den där Agyrta hos Holberg, som medan han en gång skulle bota en feber, som återkommit, genom att han drev på febern och hade ihjäl någon: av denna orsak låter Holberg honom uppträda som en skrävlare, som stryker omkring på torgen¹⁸⁰...(svårläst sista mening – svenska?)

(Sidan 24): anteckning i kanten – svårtydd

(Sidan efter 24):

Här på detta ställe fördömer du tobaken, vilket i varje fall inte misshagar mig; detta uppmärksammar jag endast, emedan användandet av denna växt så mycket mer har blivit anbefallt åt människor i vår tid och därigenom har de svårare att vara utan den. Detta bör i högre grad stödjas av en läkare endast om han på säkra grunder inte kan påvisa skada av den.

---

¹⁸⁰ Ludvig Holberg (1684-1754) författare till många kända skådespel, var skeptisk till läkare, då han ansåg att de var maktgalna, bara intresserade av pengar och egentligen tog livet av sina patienter. Hans 937 epigram ingår i hans s k ålderdomsdiktning, varav 25 handlar om läkare och sjukdom : ”At spöge med laegerne”. Här är två exempel: ”Mod Febren alltid Du til Chinabarken tager, Du troer, ved den man kan igjen sin Haelse faae, Amynt med andet Raad de strax paa porten jager, Den Syge draeber han og saa maa Febren gaee.” ”Den Doktor Christen kan en sygdom strax fordrive, Den Syge la’er han dø, saa faaer ej Febern Fod. Den sørgend Enke da han saadan Trøst kan give: Jer Mand han døde vel, men febern han forlod”. Artikel i Tidsskrift Norsk Laegeforen (2003).

1:o, för det första bör du sålunda vara på din vakt, så att du inte på detta sätt drar fram bevis för din egen sak, så att de som anbefaller tobaken snarare står fast och lovordar bruket av denna, delvis på grund av dessa slutsatser, när frågan blivit grundligare prövad. Ett bevis av just det slaget är det som du för fram på sidan 25 (överstruket: genom det vanliga missbruket av denna orsakar *Tabacophili* – tobaksälskarna etc.) Det är förvisso sant att saliven drivs tillbaka genom bruket av tobak, men att vätskor verkligen förtätas genom bruket eller missbruket av tobak betvivlar jag starkt: Dessutom åstadkommer man att törsten ökas med retande saltpartiklar, vilket de som finner behag i tobaken må tillföra såsom en stor mängd av öl; och av denna orsak snarare förtunnas vätskorna än förtätas.

2:do, för det andra: Av ovan nämnda skäl borde du akta dig, så att du inte med sarkasmer och uppdiktade benämningar retar upp dem som vant sig vid tobaken, ty detta avviker alltför långt från målet: alldeles bestämt är *tabacophili* ett uppdiktat ord till klander och skymf och bör ändras till Tobaks- (oläsligt svenskt ord: -älskare? - användare?).

(Sidan före 25):

3:tio: Men för det tredje bör den försiktige avstå från versrader och andras kvickheter såväl som från allt, som snarare övertygar än överbevisar; sådana som finner behag i tobaken är förvisso så till den grad ordentligt försvarsinriktade att utrymmet för stridigheter blir ytterst omfattande genom förfaringssättet med spefullheter och tvister. Följaktligen hade du gjort klokare i att utelämna de där stötande verserna: ”Var finns en främmand etc.”

(Sidan före 27):

Vad beträffar de recept som är tillagda i slutet av dissertationen har jag inget värt att uppmärksamma gällande vart och ett av dessa. För övrigt anser jag att du varken borde föreskriva andra oxymela än de som i praktiken bevisats vara verksamma, då de prövats på människor; eller om du velat ta hänsyn till de oerfarna, då hade du helst bort utforma dessa recept, så att de skulle lära ut användandet av dessa medikamenter, till vilka de oförsiktiga gång på gång tillsätter till exempel opiatier och aborterande medel.

(Sidan 30):

Hur stor mängden av arter/species än är, saknar jag anorexi som orsakas av mask, anorexi på grund av svindelkänslor och anorexi hos dem som är sjösjuka.

(Sidan efter 30):

(*Vänder sig till Eberhard Rosén*)

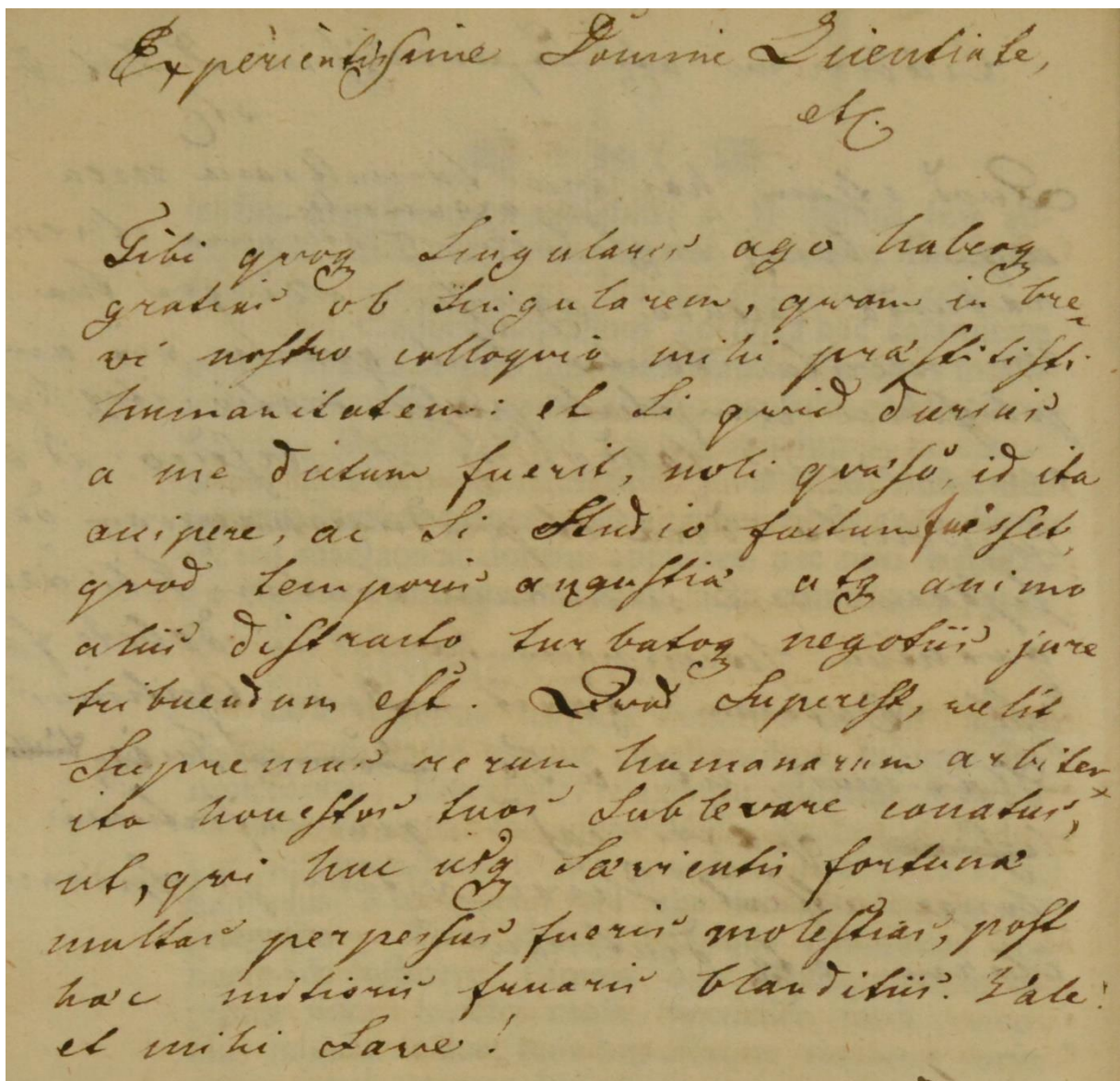
Vittberömde och höglärde Herr Doktor och Licentiat etc. Att du i din ställning kommer att såväl med kritik som välvilja bedöma mina i hast sammanställda argument erfar jag med största tacksamhet och vördnad. Dina övriga välgärningar mot mig är så betydande att de knappast med största vältalighet kan sammanfattas; jag avstår således från uppräknande och lovordande av dessa: det säger jag endast på detta sätt och aldrig kommer jag att upphöra att framhålla detta. Med rätta har jag utan tvekan dig att tacka för så mycket som en människa har något att tacka någon för. I övrigt må den Allerhögste guden laga så att du och de dina länge bevaras från alla olyckor och lidanden! Må du leva ett välsignat, framgångsrikt och långt liv!

(Sidan före 31):

(Vänder sig till Lars Aretin)

Höglärde Herr Licenciat etc. Även mot dig hyser jag personlig tacksamhet särskilt på grund av den vänlighet du visat mig i vårt korta samtal: Och om något blivit sagt av mig i skarpare ordalag ber jag dig att inte uppfatta det så, och om det skulle ha blivit gjort alltför kritiskt bör det med rätta skyllas på tidsnöd och ett till följd av andra åtaganden splittrat och oroligt sinne.

Må det för övrigt vara viljan hos mänsklighetens högste domare att så underlätta dina hedervärda bemödanden, så att de, liksom du, som hittills fått utstå omilda öden, hädanefter må åtnjuta bifall och erkännanden. Lev väl och var mig bevågen!

Opponentens avslutande kommentar